

Studier och debatt

**Reflexioner
kring
patentinstitutionens
uppkomst, utveckling
och ställning
i vår tid**

● **Patent**

av Fredrik Neumeyer

SNS vill

genom

- vetenskaplig forskning
- studier och debatt i lokala grupper
- centrala konferenser och kurser
- publicering av resultaten från dessa verksamhetsfält

sprida kunskap om ekonomiska och sociala förhållanden, stimulera till positiva insatser i arbets- och samhällsliv och till ett individuellt ställningstagande i den allmänna debatten.

SNS är en ideell sammanslutning av enskilda personer inom svenskt näringsliv.

SNS är fristående från politiska partier och intresseorganisationer.

SNS bildades den 5 juni 1948, och dess arbete finansieras genom bidrag från näringslivet.

Patent

Reflexioner kring
patentinstitutionens uppkomst,
utveckling och ställning i vår tid

av Fredrik Neumeyer

STUDIEFÖRBUNDET NÄRINGSLIV OCH SAMHÄLLE

Studier och debatt

utges av

Studieförbundet Näringsliv och Samhälle

Sköldungagatan 2, Stockholm Ö.

Tel. 23 25 20. Postgiro 35 62 60.

Redaktionsråd:

Tore Ericsson

Erik Huss

Axel Iveroth

Carl J. Kjellberg

Arne Lundmark

Måns Nerman

Börje Wickman

Redaktör: Stig B. Gustafsson

Ansvarig utgivare: Torsten Carlsson

Innehåll

Förord	5
Inledning	6
Kapitel 1: Historik	7
Kapitel 2: Patenträtten i modern utformning	13
Patentskyddets innebörd	13
De olika patentsystemen	13
Nyhetsgranskningens problem	14
Uppfinningshöjd	16
Tekniskt framsteg	17
Industriell verksamhet	18
Vetenskaplig äganderätt	18
Undantag från patentskyddet	20
Tvångsingrepp i patenträtten	20
Kapitel 3: Utnyttjande av patent genom licensgivning	22
Juridiska synpunkter på licensgivning	22
Licensernas roll i näringslivet	24
Utnyttjandet av patenterbara uppfinningar genom allmännyttiga institutioner	28
Kapitel 4: Uppfinningarnas ursprung och fördelning	31
Uppfinningars nationella ursprung	31
Uppfinningars olika tillkomst	31
Företagsuppfinningar	34
Statistiska källor och deras betydelse	34
Kapitel 5: Arbetstagare som uppfinnare	44
Rättsutvecklingen	44
Den praktiska utvecklingen	48
Anställda forskare — exempel	48

Kända anställda forskare	50
De okända uppfinnarna	52
Kapitel 6: Reformkrav och reformförslag till patentsystemet	53
Samarbete inom Beneluxländerna	54
Samarbete inom de nordiska länderna	54
Europeiskt samarbete	56
Reformkrav rörande nationella patentlagar	59
Kapitel 7: Nya samarbetsformer inom patenträtten	62
Patent som hjälpmedel för kollektivt internationellt samarbete	62
Patentsamarbete inom atomenergin	63
Internationella organ för atomsamarbete	64
Bilaterala och multilaterala atomavtal	64
De enstaka atomsamarbetsorganen	67
Utvecklingstendenser för patenträtten	72
Nationell lagstiftning och rättspraxis som grundval för internationellt samarbete	73
Kapitel 8: Patent och fri konkurrens	75
Sammanfattning	86
Bilaga: Noter	87

Förord

Sedan patentinstitutet fick sin nuvarande form har omvälvande tekniska och ekonomiska förändringar inträffat. Utvecklingstakten på det tekniska området har kraftigt stegrats. Tekniken har blivit alltmera industrialiserad, och det tekniska forsknings- och utvecklingsarbetets organisation har förändrats. I fråga om många av de betydelsefullaste moderna uppfinningarna, t. ex. på atomenergins område, spelar militära och politiska komplikationer en viktig roll. Bedömningen av patentinstitutets ekonomiska konsekvenser har påverkats av den ändrade inställning till konkurrensbegränsande åtgärder inom näringslivet som tagit sig uttryck i övervakning och ingripanden från samhällets sida. De internationella ekonomiska integrationssträ-

vandena har likaledes förändrat förutsättningarna för patentväsendet.

Mot den här tecknade bakgrunden har den principiella debatten om patentinstitutionen fått förhöjd aktualitet. SNS har därför ansett det angeläget att bidra med en översikt över viktigare delar av patentväsendet och de därmed förknippade problemen. Föreliggande skrift, som för SNS räkning författats av byrådirektören hos Telestyrelsen, doktor-ingenjör Fredrik Neumeyer — internationellt känd expert på patentfrågor —, är avsedd att dels ge faktiskt underlag för den fortsatta diskussionen om patentväsendets roll och utformning, dels presentera några av de frågor som särskilt påkallar uppmärksamhet vid denna diskussion.

Stockholm i februari 1959.

Torsten Carlsson

Inledning

Denna skrift är ingen kommentar till patentlagen. Den vill endast i korta drag ge en bild av patentinstitutionen från några utgångspunkter som inte är vanliga vid ett rent juridiskt betraktelsesätt. Patentsystemets syfte är ju att främja tekniska framsteg i industrin, att tillgodose samhällets intressen samt att belöna uppfinnaren — alltså samhällsekonomiska och sociala syften.

Historiska perspektiv på patenträtten är oundgängliga för en verklig överblick av institutionen. De ger också högaktuella paralleller till vår egen tids förhållanden. Utrymme för framställning av den märkliga brytningstid som patentväsendet genomgått i den spirande frihandelspolitikens skugga på 1800-talet fanns inte i skriften.

Varje kapitel i skriften endast antyder sitt speciella ämne och innehåller en del grundmaterial till ännu oskrivna böcker. Frågan om patent och fri konkurrens är en av dem som i svensk litteratur — i motsats till de större industriländernas — är mycket litet behandlad.

Värdefull hjälp har lämnats författaren av experter inom Aktiebolaget Atomenergi, Stockholms Högskola, Kungl. Patent- och Registreringsverket och Kungl. Utrikesdepartementet. Viktiga råd har jag emottagit av Dr. Ludwig Brann, byråchefen Magne Falk, sekreterare Anders Forsse och lektor Tom Söderberg.

Sakframställning och slutsatser står givetvis för min egen räkning.

Stockholm i februari 1959.

Författaren

"The writings on invention, whilst vast and ever increasing, are of extraordinarily mixed quality. There seems to be no subject in which traditional and uncritical stories, casual rumours, sweeping generalisations, myths and conflicting records more widely abound, in which every man seems to be interested and in which, perhaps because miracles seem to be in the natural order, scepticism is at a discount."

John Jewkes, David Sawers, Richard Stillerman,
The Sources of Inventions, 1958.

KAPITEL 1

Historik

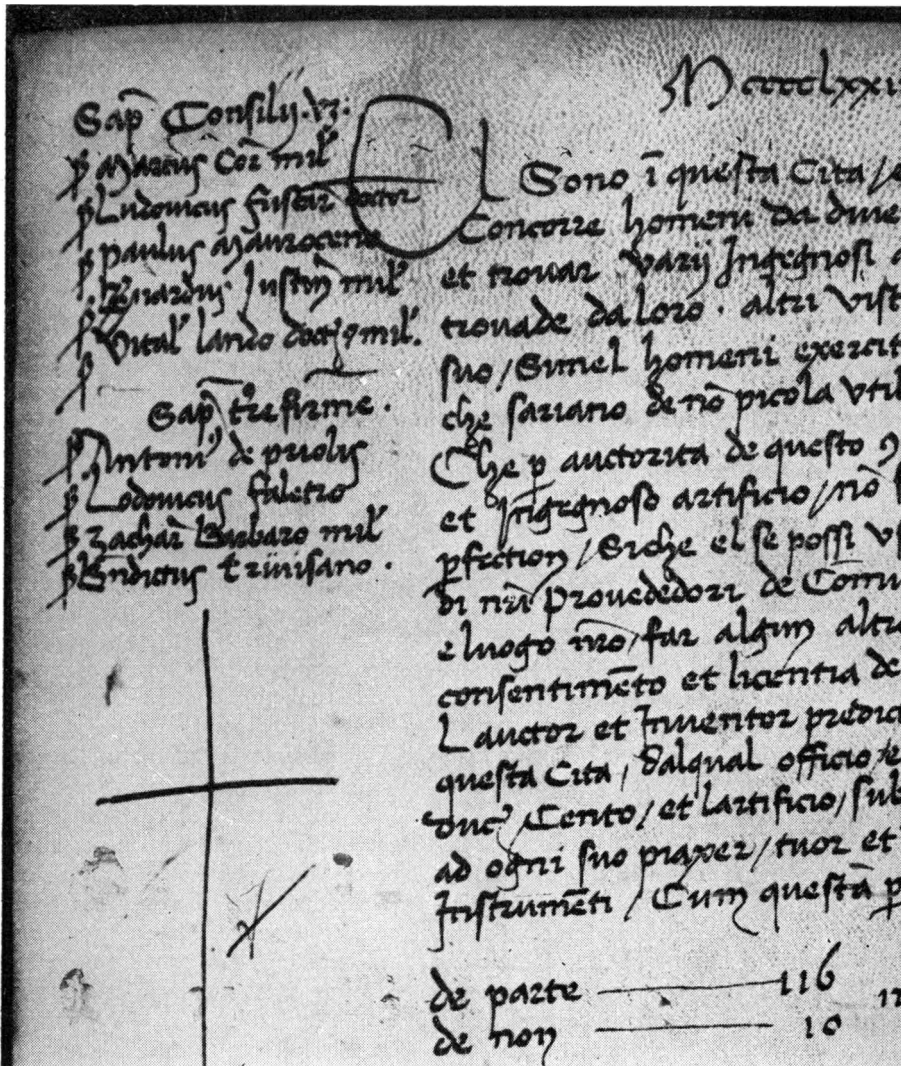
Patentinstitutionen är en skapelse av den italienska renässansen. När de driftiga norditalienska republikerna under senare hälften av 1400-talet stod i sin fulla blom och Genuas, Venedigs och Florens' världsberömda hantverksprodukter köptes begärligt överallt, beslöt Venedigs högsta förvaltningsmyndighet att — mot anmälan — ge stadens hantverkare tio års ensamrätt för varje anordning som var ny, sinnrik och som inte tidigare kommit till användning inom republiken. Intrång i denna rätt straffades med böter. Myndigheterna kunde dock bevilja tredje man tillstånd att utnyttja en sådan uppfinning under förutsättning att den tillverkades genom patenthavaren. Detta beslut fattades år 1474. (Det venetianska dokumentet återges tillsammans med en svensk översättning på sidorna 8—9).

Allt tyder också på att det var norditalienska emigranter som senare i England främjade tanken på ett liknande skydd för upphovsmän av nya tekniska (och andra) uppfinningar.¹ Beviljandet av patentprivilegier till hantverkare i Italien var för övrigt

endast *en* typ av alla de olika företrädesrättigheter och tillstånd som beviljades av överheten i den merkantilistiska samhällsordningen.

Även Nederländerna hade på 1500-talet kommit ganska långt med beviljandet av privilegier för nya tekniska metoder. Framstegen var dock rent sporadiska och tog inte gestalt i någon enhetlig lagstiftning.

De häftiga politiska och statsfinansiella parlamentsstriderna under drottning Elizabeth omkring 1600 utlöste förutom en rad andra åtgärder också ett ställningstagande till de av kungahuset beviljade handels- och hantverksmonopolen. Lordkanslern Francis Bacon tvingade 1601 drottningen att återkalla flera patent som ansågs skadliga för riket, och år 1603 avgjorde domstolen *The Queen's Bench* ett rättsfall om intrång i monopolet för import av och handel med spelkort ("*the Case of Monopolies*"). I det klassiska utslaget framskymtar principerna för ett i lag tillåtet, tidsbegränsat patentmonopol för nya tekniska alster, hantverksmetoder och förfaranden, allt enligt den brittiska

Svensk översättning av den italienska texten till Europas äldsta patentlag, utfärdad i Venedig den 19 mars 1474

I denna stad finnes personer, och på grund av stadens storhet och välvillighet kommer stundom hit från olika orter personer, vilka äger stor begåvning och förmår tänka ut och uppfinna sinnrika anordningar. Funnes den bestämmelsen att de arbeten och anordningar, som uppfunnits av dessa personer, icke finge tillverkas av andra, vilka ha sett dessa arbeten och anordningar, och dessa andra därigenom icke kunde taga äran ifrån dem, skulle dessa personer anstränga sitt förstånd och uppfinna och framställa alster som skulle vara till icke ringa nytta och välgärning för vår stat. Av denna anledning förordnas härmed i kraft av den rätt som tillkommer detta (stadens) råd, att varje person som i denna stad vill tillverka en ny och sinnrik anordning, vilken icke tidigare tillverkats inom området

Die Xvny Marty.

32.

che ala zornada, p la grandeza et bonca sea
ande, et acutissima fragegni, apti ad excoqutar
ij. Et sel fosse promisto, che le opere et artificij
le hanessero, no podessero farle se tuoz honoz
no linguigno, troueziano, et faziano & le chosse,
et beneficio al stado nro. Ipero Landara parte
chadany che fara i questa Cita algun nuouo
pauati nel dno nro, Reducto chel fara a
et excoqutar, sia regnudo darlo i nota al officio
nando prohibito a chadany altro i alguna terza
ificio, ad Imagine et similitudine & quello senza
tor, fino ad an. ix. Et tamen se algun el fesse,
libra liberta podelo citar achadany officio de
o che hanesse cotrafacto, sia astreto, apagarle
a dessuato. Suando po i liberta de la nra signor,
nel suo bisagni chadany di dicti artificij, et
dition, che altri che fauctori no li possi excoqutar.

ncp 3

för vår myndighet, skall, så snart denna nya anordning så fullkomnats att den kan användas och utövas, lämna underrättelse om densamma till vårt ämbete för kommunal försörjning. För varje annan person inom våra områden och orter vare det under tio år förbjudet att tillverka någon annan anordning av denna form eller liknande denna utan upphovsmannens tillstånd och licens. Skulle någon trots detta tillverka anordningen skall nämnde upphovsman och uppfinnare ha frihet att instämma denne till vilket som helst av stadens kontor, genom vilket kontor den som gjort intrånget tvingas betala uppfinnaren hundra dukater, varjämte anordningen genast skall förstöras. Sålunda får vår regering frihet att efter eget gottfinnande för sitt behov taga i anspråk och använda varje sådan anordning eller sådant instrument, dock med villkoret att ingen annan än upphovsmannen får tillverka den resp. det. För lagen 116; emot lagen 10; osäkra 3.

sedvanerättens uppfattning. Följande yttrande, som 1602 fälldes av en engelsk advokat i denna rättegång, accepterades av domstolen som en korrekt skildring av rättsläget:

"Where any man by his own charge and industry or by his own wit or invention doth bring any new trade into the Realm or any Engine tending to the furtherance of a trade that never was used before: And that for the good of the Realm: That in such cases the King may grant to him a monopoly patent for some reasonable time until the subjects may learn the same, in consideration of the good that he doth bring by his Invention to the Commonwealth, otherwise not."²

Konsekvenserna av detta utslag, som var ett grundskott mot kungamaktens rätt att förläna personliga privilegier på dessa områden ("*Prerogative of the Crown*"), blev att drottning Elisabeths efterträdare Jacob 1 år 1623 i Statute of Monopolies stegvis begränsade kronans befogenhet att meddela ensamrätten till utövande av nya hantverk och tillämpning av nya tillverkningsmetoder. I stället skapades ett entydigt patentmonopol för införandet av nya och nyttiga tillverkningar ("new manufacture"). Monopolet var giltigt i högst fjorton år. Samtidigt behöll man en rad äldre monopolrättigheter som låg i händerna på vissa engelska städer och enskilda personer som stod kungahuset nära. En grundläggande princip var att *endast* den verkliga uppfinnaren, "*the true and first inventor*" gavs lagligt skydd.

I och med de brittiska koloniernas expansion på *amerikansk* mark vid 1600-talets mitt börjar bestämmelser om monopolrättigheter dyka upp i en rad amerikanska östkustprovinser. I Massachusetts öst domstolen redan 1641 en s. k. *Body of Liberties*, enligt vilken "inga andra monopol skall beviljas eller tillåtas än sådana för nya uppfinningar, vilka äro vinstbringande för landet, och detta endast för kort tid". Det självständiga Amerika tog sedan det märkliga steget att i sin första unionsförfattning år 1787 uttryckligen inbegripa principen för patentskydd liksom skydd för författarrätten.³

1790 godkände amerikanska kongressen den första patentlagen. Denna tillät fjorton års ensamrätt för varje "useful art, manufacture, engine, machine or device or improvement therein". Skyddsberättigad var endast den "ursprunglige och förste uppfinnaren". Denna princip hade medvetet övertagits från moderlandet.

Samma år lade *franska* nationalförsamlingen fram en tryckt rapport, utarbetad av Markis de Boufflers. Denna rapport var en komplett uppfinnarskyddslag för "auteurs de nouvelles découvertes et inventions en tout genre d'industrie". Lagförslaget trädde i kraft 1791, och det hade som tydlig förebild den nya amerikanska författningen, som Boufflers entusiastiskt skildrar som ett verk av "de stolta och visa amerikanerna, frihetens värdiga vänner". Den franska lagen fastslog den nya principen om att varje uppfinning är upphovsmannens personliga egendom, och lagen garanterar den fullständiga och oinskränk-

ta nyttjanderätten. Förutom samhällsnyttiga tekniska uppfinningar kunde man också skydda s. k. importpatent, som för första gången införde en utländsk upptäckt till Frankrike. Beskrivningar, ritningar och modeller till uppfinningen måste deponeras. Ensamrätten beviljades alternativt för 5, 10 eller 15 år. Intrång i rätten kunde beivras; man kunde kräva skadestånd och yrka på att föremål som producerats olagligt skulle beslagtas.⁴

I jämförelse med de här skisserade urformerna av det moderna patentsystemet i Italien, England, Amerika och Frankrike tillkom patentinstitutionen i de flesta andra länder mycket sent. Napoleon I införde på 1810-talet den *franska* patentlagen i de av honom nybildade staterna *Belgien* och *Holland*, och likadant gjorde han i det ockuperade Sardinien. För övrigt gjordes i början av 1800-talet enstaka försök till lagstiftning i merkantilistisk anda i tyska småstater (Preussen 1815, Bayern 1825), och ströpatent beviljades i ett flertal europeiska länder. Sitt genombrott i den övriga världen fick patentinstitutionen som det vill synas först i anslutning till världsutställningen i Wien år 1873. Utställningens generalkommissarie sammankallade efter utställningens slut en rad sakkunniga från olika länder till en kongress om patentskyddsfrågan. Kongressen antog tre huvudresolutioner, vilka noggrant motiverade

- 1) varför skydd för uppfinningar borde garanteras i alla civiliserade nationers lagstiftning,
- 2) på vilka *grunder* en verksam och nyttig patentlag skall vila samt

- 3) *kravet* att "med hänsyn till nutidens förändrade internationella samfärdsförhållanden" de olika nationella lagarna borde reformeras och en internationell överenskommelse på området avslutas.⁵

Dessa beslut var mycket väl genomtänkta och så klart formulerade att de idag — efter 75 år — ännu har sin giltighet. De stimulerade också ett flertal länder att utarbeta en för den tiden modern patentlagstiftning.⁶

Österrike-Ungern hade sedan 1852 en gemensam patentlag, och i *Tyskland* sammanslogs delstaternas äldre patentlagar 1877 till en enhetlig "rikspatentlag". I *Norge* infördes patentbestämmelserna i 1839 års Lov om Haandværksdriften, som utbyggdes genom efterföljande förordningar. År 1885 kodifierades patenträtten till en första egentlig patentlag och 1910 skapades ett permanent ämbetsverk för det industriella rättsskyddets alla områden. I *Danmark* meddelades före 1857 på administrativ väg s. k. eneretsbeviljningar på uppfinningar, och denna praxis stadfästes i Næringsloven 1857. Först 1894 utfärdades en patentlag i modern mening. *Finland* fick 1876 en patentlag, vars stadganden till större delen var ordagrant desamma som den svenska förordningens av 1856. De hade också samma rättskälla som i Sverige — hantverksprivilegierna.

Det första allmänna stadgandet om uppfinningsskydd i *Sverige* ingår i en förordning som 1668 utfärdades om *privilegia exclusiva* att driva s. k. hantverkshus. Denna uppfinnings-

rätt var emellertid bunden till tidens kollektiva arbetsorganisation och det skulle undersökas, med vilket hantverkshus "samma nize Manufactur kan bäst öfver eens komma, dijt Wij then samme sedan vijsa vele".

Den *moderna* patenträtten fick sitt genombrott i Sverige genom en kunglig förordning 1819. I denna förklarades att *uteslutande privilegium* kunde meddelas endast åt "den, som uppfunnit eller i riket först verkställt någon ny slöjdeinrättning, konst eller väsentlig konstförbättring". Ansökan skulle gå till kommerskollegium som, om uppfinningen redan var känd och utövad här i riket, skulle avslå ansökan. Detaljerad beskrivning måste emellertid lämnas först sedan privilegiet beviljats. Bestämmelsen att undersökningen om uppfinningarnas nyhet skulle göras före privilegiets meddelande avskaffades egendomligt

nog genom en kunglig förordning 1834. År 1856 moderniserades patentlagen, och då infördes bl. a. bestämmelsen att endast uppfinnare kan beviljas patent. Utländsk uppfinnare behöfve inte längre flytta till Sverige eller överlåta patentet på svensk man. Vidare övergick klanderrätten till allmän domstol.

Denna lag gällde sedan med mindre modifikationer ända till 1884. Då utfärdades en kunglig förordning, som definitivt fastslog patentskydd i modern mening för nya uppfinningar av industriella alster eller förfaringsätt. Förarbetet till den nya lagen hade gjorts av en kommitté tillsatt av regeringen och under ordförandeskap av riksdagsmannen, konsultativa statsrådet sedermera universitetskanslern Per Jacob von Ehrenheim.⁷ Kommitténs arbete hade redovisats i ett betänkande 1878.

Patenträtten i modern utformning

Den stora allmänhetens — liksom många industriföretagares — uppfattning om patentinstitutionen är ofta mycket dimmig. Dagstidningar och periodiska tidskrifter har i många fall ytterligare förvirrat begreppen genom att i mer eller mindre sensationell form berätta om gripande uppfinnaröden och framgångsrika uppfinningar, skyddade genom s. k. världspatent. Åsikter som att patent antingen innebär lättförvärvade spekulationsvinster eller farliga instrument i händerna på samvetslösa exploatörer har fått stor spridning. Ingendera är korrekt. Patentinstitutionen intar en helt neutral ställning, men den har tillämpats på olika sätt och dess insatser har bedömts helt olika, allt efter vilken sida bedömarna råkat stå på.

Patentskyddets innebörd

Vad är då patentinstitutionen och patentskyddet? — Patentskyddet är ett *idéskydd* för tekniska uppfinningar, en s. k. *immateriell* rätt i motsats till materiella rättigheter som t. ex. hyresrätt, jakträtt eller liknande. Om man bortser från visst enskilt bruk försäkras den innehavaren ensamrätten till den idé, eller rättare sagt den tekniska tillämpningen av den idé som i ord noggrant är formulerad i de s. k. patentanspråken, angivna sist i

patentskriften. Patent är vidare *förnögenhetsrättigheter* och de kan som sådana överlätas, säljas och gå i arv. Alla patent är *territoriellt begränsade*, dvs. de gäller endast inom det land där de beviljats. De är också *tidsbegränsade*, i allmänhet för en tid mellan 15 och 20 år (under vissa förutsättningar).¹ Patent beviljas av särskilda myndigheter — *patentverk*, som arbetar på grundval av patentlagar. Dessa lagar varierar — tyvärr — från land till land, men några viktiga *gemensamma grunddrag* kan urskiljas för vissa grupper av länder.

De olika patentsystemen

Patentsystemen brukar indelas i följande tre huvudgrupper:

I) sådana *utan prövning* av nyheten genom patentverket,

II a och II b) sådana med *begränsad prövning* av nyheten och

III) sådana med *fullständig prövning* av uppfinningens nyhet.

I) *Nyheten prövas inte genom patentverket*

Helt utan att patentmyndigheten granskar nyheten beviljas och publiceras patentsökta uppfinningar exempelvis i *Frankrike, Belgien, Spanien, Italien och de flesta sydamerikanska länder*. (Italien införde 1936 nyhets-

granskningen, men den har hittills inte realiserats med motiveringen att man saknat medel.) Patentförfarandet innebär då i huvudsak endast ett uppfyllande av en rad formella föreskrifter och erläggande av officiella avgifter. Patent som beviljats i dessa länder ger inte någon upplysning om nyhetsvärdet. Patent vilkas nyhetsvärde förnekas, exempelvis av någon som utan patenthavarens tillstånd gör intrång i dennes ensamrätt, granskas i regel först i samband med intrångsmål, skadeståndsmål eller andra civilrättsliga domstolsmål. Denna metod tillämpas allmänt i Frankrike.

II) Begränsad prövning av nyheten

a) Ett patentsystem med begränsad nyhetsgranskning kan antingen innebära att det inte finns något förfarande med invändningsmöjligheter för allmänheten efter det att patentverket avslutat behandlingen av patentansökningen, såsom t. ex. i *USA* och *Kanada*, eller att man till förpublicerade tryckta skrifter och offentligt utövande av uppfinningen genom andra före ansökningsdagen endast räknar sådana händelser inom det egna landet — detta är fallet i *England* — eller att endast vissa grupper av tekniska uppfinningar underkastas nyhetsgranskning. Så gör man för närvarande i *Schweiz* med uppfinningar inom urtekniken och textilfibertechniken.²

b) Ett litet fåtal länder inskränker nyhetsgranskningen till att efter uppfinningens kungörande låta allmänheten göra invändningar; någon officiell prövning förekommer inte. Så är fal-

let i t. ex. *Ungern* och *Sydafrikanska unionen*.

III) Fullständig prövning

av nyheten får man i ett system med a) officiell undersökning om hinder för beviljandet av patent finns genom att före patentansökningens inlämnande uppfinningen beskrivs i någon offentlig tryckt skrift eller att den så utövats offentligt att annan sakkunnig därigenom satts i stånd att utöva uppfinningen, och

b) en komplettering genom den s. k. officialprincipen, som innebär att allmänheten under viss tid får möjlighet att medverka i denna nyhetsgranskning. Detta sker genom att de patentansökningar som slutgranskats av patentverket kungörs för allmänheten, som under ett visst antal månader får göra invändningar mot beviljandet och hänvisa till bristande nyhet. Ett patentsystem av denna grundtyp har *Sverige*, *Norge*, *Danmark*, *Finland*, *Holland*, *Tyskland*, *Österrike* och *Irland*.

Nyhetsgranskningens problem

Såsom nämnts baseras patentverkens granskning av uppfinningarnas nyhetsvärde främst på *tryckta skrifter* av alla slag. Till dessa räknas givetvis hela den tekniska facklitteraturen: böcker, tidskrifter, kataloger och annat informationsmaterial som kan ha spritts till en stor krets av sakkunniga. Spridningsmöjligheterna omfattar numera även andra reproduktionssätt än vanligt boktryck, såsom stenciler, fotograferade och filmade texter och

bilder. Frågan om film som nyhetshinder är i Sverige f. n. under regeringsrättens prövning. Nyhetsgranskningen genom patentmyndigheterna koncentreras av praktiska skäl i första hand till det ständigt växande förrådet av tryckta patentskrifter utgivna av de nationella patentmyndigheterna.

Den arsenal av tekniskt vetande som finns samlad i patentskrifter belyses av följande siffror, som gäller för årsskiftet 1957/58. Antalet beviljade och tryckta patent är enligt löpande patentnummer i:

USA	2 818 566
Frankrike	1 157 750
Tyskland	1 021 810 resp. 968 060*
England	791 071
Kanada	551 115
Sverige	162 000 (sedan 1885) ²

En effektiv användning av denna enorma litteratur i patentväsendets tjänst ställer stora krav på statskassan och den personal som skall utnyttja materialet. Det krävs biblioteksbyggnader och sakkunnig personal, noggrann och ändamålsenlig löpande gemensam klassificering av skrifternas tekniska innehåll och inte minst — tid och språkkunskaper att läsa och rätt tolka dem. Nyhetsgranskningens kvalitet och därmed ensamrättens objektiva värde är till stor del direkt beroende av dessa förhållanden. Personalens storlek och kvalifikationer beror i sin tur på den statliga lönepolitiken i respektive land.

Problemet med patentskrifternas

* Den större siffran i Tyskland omfattar förutom beviljade tyska patent även de sedan 1956 i tryck utgivna kungjorda patentsökningarna, s.k. Auslegeschriften.

klassificering, som också direkt påverkar nyhetsgranskningens effektivitet, belyses t. ex. av att USA:s patentverk i början av 1958 hade 309 patentklasser med över 52 000 subklasser. Dessa bearbetas kontinuerligt av en stor stab tekniska specialister och anpassas efter den tekniska utvecklingen. I USA skymtar nu helt nya metoder för nyhetsgranskningen. Man har nämligen där börjat att i klassificerad form överföra innehållet i tidigare tryckta skrifter (främst patentskrifter) på ett system med hålkort och granska nyheten t. ex. inom klassen organisk kemi, genom att jämföra med det material som registrerats på korten. Den tid som åtgår för en sådan operation lär vara omkring en femtedel av vad som hittills behövs vid individuell granskning av materialet "för hand".

Som framgår av det föregående har en stor del av industrinationerna uppställt krav på en uppfinnings *nyhet*. Föreskrifterna om de väsentligaste nyhetshindren — förekomsten av tryckta skrifter och öppen utövning av ett uppfinningsföremål — varierar emellertid i olika länder avsevärt till sitt omfång.

En rad länder begränsar till tiden de tryckta skrifternas giltighet i nyhetsfrågan — man tar t. ex. hänsyn endast till skrifter som utkommit för högst hundra år sedan (Sverige, Tyskland m. fl.). Andra länder begränsar giltigheten till sådana som utkommit i det egna landet (England), andra åter granskar om förpublikationen verkligen har kommit eller kunnat komma till fackkretsars kännedom (Frankrike i samband med muntliga

föredrag). En rad länder begränsar nyhetsskadlig verkan av öppen utövning av en uppfinning till det egna landet (t. ex. Argentina, Belgien, Kanada, Danmark, Tyskland, England, Norge, Schweiz och USA). Vissa länder har en s. k. skonfrist. Det innebär att en publikation eller öppen utövning av uppfinningen genom uppfinnaren själv, inom viss tid före patentansökans inlämnande, inte är nyhetshindrande (Tyskland 6 månader, USA och Kanada 12 månader).

Uppfinningshöjd

För att patent skall kunna beviljas kräver de flesta nationella patentmyndigheter att en rad *andra* allmänna patenterbarhetsfordringar uppfylls, vilka i regel inte finns nämnda i lagtexterna. En sådan fordran är att den patentsökta uppfinningen visar "*uppfinningshöjd*".

Enligt *svensk praxis* skall en patenterbar uppfinning "väsentligen skilja sig från vad som är förut känt". Begreppet "*uppfinningshöjd*" har i Sverige liksom i andra länder länge spelat en väsentlig roll inom patenträtten och också varit föremål för domstolsbehandling. Talrika mål har handlagts av regeringsrätten, som är överklagningsinstans för patentverkets besväravdelning i ärenden där patenterbarheten är omtvistad. Minst lika ofta har uppfinningshöjden undersökts i processer, dels om *ogiltigförklarande* (annullering) av patent, dels om *intrång* i patent.

I samband med *annulleringsmål* förklarade exempelvis Svea Hovrätt redan år

1912 patentet 22 222 såsom ogiltigt, då anordningen ifråga "icke vore av beskaffenhet att kunna anses ha utgjort en uppfinning av industriellt alster eller av särskilt sätt för sådant alsters tillverkning". År 1914 ogiltigförklarade Högsta Domstolen patentet 15 577, eftersom den ansåg att kombinerandet av element kända var för sig "icke vore förknippat med något uppfinnarearbete utan en trivial åtgärd, som sålunda icke vore förtjänt av patent" (D & U IV). I ett mål om patentet 37 982 upptogs striden om såväl subjektiv som objektiv uppfinningshöjd hos en kombination av två var för sig förut kända anvisningar. Högsta Domstolen fastställde 1919 regeringsrättens beslut att uppfinningen icke kunnat anses såsom en för varje yrkesman nära till hands liggande åtgärd (NIR 1919, s. 555).

I *intrångsmål* fann Högsta Domstolen 1941 att patentet 58 323 var giltigt trots att regeringsrätten menade att de för en fackman som känt vissa publikationer måste anses ha varit en nära till hands liggande lämplighetsåtgärd (NIR 1941, s. 136, 363). Samma år fann Högsta Domstolen att ett patent kan vara giltigt, även om en uppfinnare inte hade insett den tekniska förklaringen till det fenomen som enligt uppfinningen utnyttjades utan uppnått resultat huvudsakligen experimentellt (NIR 1941, s. 141). År 1942 bedömde Högsta Domstolen patentet 82 146 som giltigt, trots att Patentverket funnit att en åtgärd som i och för sig är känd och en annan åtgärd som inte visats vara förenad med några svårigheter eller erfordra särskilda åtgärder av sådan natur att patenterbarhet skulle anses motiverad. 1943 ansåg Högsta Domstolen patent 74 303 giltigt, eftersom det innebar en självklar förenkling och eftersom vid eliminerandet av visst kombinationsled sådana åtgärder vidtagits att en bättre och väsentligt avvikande effekt crnåts.¹ Högsta Domstolen bekräftade senast 1956 genom utslag i två patentintrångsmål lägre domstols beslut. Denna hade

ansett att uppfinningen ifråga saknade tillräcklig uppfinningshöjd resp. att den med hänsyn till teknikens dåvarande ståndpunkt på området låg nära till hands.⁵

I *amerikansk* rättsskipning uttrycker man samma sak i en formulering som säger att uppfinningen skall vara "beyond what is reasonable to be expected of the ordinary person exercising the mere routine skill of the art" eller enligt § 103 i den nya patentlagen av 1953 att den inte skall ha varit "obvious at the time the invention was made to a person having ordinary skill in the art to which said subject matter pertains". *Tyska* patentverket kräver på liknande sätt att "der Gedanke von dem normalen Fachmann nicht ohne weiteres gefunden werden konnte".

En patenterbarhetsfordran som är direkt förknippad med begreppet uppfinningshöjd är upphovsmannens *mentala eller intellektuella prestation*. Negativt uttryckt får uppfinningen t. ex. enligt *svensk* praxis inte vara "en för fackmannen närliggande åtgärd", en "rutinåtgärd" eller på annat sätt vara "nära till hands liggande". Kunskafer som en fackman äger på grund av sitt allmänna vetande och som tillämpas allmänt i tekniken, — i fransk patenträtt kallad "tour de main", "savoir faire" eller "habilité", faller utanför patentskyddet. En omstridd fråga är om en uppfinning (som t. ex. enligt äldre amerikansk domstolspraxis) måste visa "a flash of genius" eller "flash of creative genius", dvs. vara en intuitiv idé som medför en helt ny lösning av ett problem, eller om den kan vara resultatet av en rad logiska och kontrollerbara

tankesteg. Av flera skäl torde på nuvarande utvecklingsstadium någon "genialitetsfordran" av ingivelsetyp inte vara obligatorisk för en teknisk uppfinning av patenterbar art.

Tekniskt framsteg

Besläktade med kriteriet "uppfinningshöjd" är begreppen "tekniskt framsteg" och "teknisk effekt", som på många håll hör till patenterbarhets-kriterierna. "Effekten" behöver dock inte vara av enbart teknisk natur; den kan samtidigt innebära påtagliga ekonomiska, sociala och vetenskapliga verkningar. De ekonomiska verkningarna hänger i sin tur intimt samman med ett annat kriterium: tillfredsställer uppfinningen något behov? (USA: "filling a long felt want"; Tyskland: frågan bejakas om den är en "Bereicherung der Technik"). Fordringar på tekniskt framsteg saknas däremot helt i fransk, belgisk och holländsk patenträtt.

Av de tre nämnda kriterierna för patenterbarheten av en uppfinning måste uppfinningshöjden och den intellektuella prestationen nödvändigtvis bli starkt *subjektivt* bedömd — hur mycket än den officiella granskaren eller domaren bemödar sig om objektivitet. Frågan om tekniskt framsteg och teknisk effekt kan däremot besvaras på mera *objektiva*, naturvetenskapligt-tekniska grunder. I praktiken kompletterar dessa kriterier varandra när patenterbarheten skall avgöras av myndigheterna.

I ett utslag av år 1889 har högsta domstolen i Tyskland på ett föredömligt sätt

genomtänkt och formulerat det väsentliga i dessa problem.⁶ Domstolen skilde då mellan ett fall då uppfinningshöjd och tekniskt framsteg för en uppfinning tillsammans var *summan* av bägge kriterierna och ett annat fall då uppfinningen var *produkten* av bägge kriterierna. I det första fallet fanns möjligheten att *ett* av kriterierna inte alls uppfylldes (medan det andra var relativt väl uppfyllt) utan att patenterbarheten gick förlorad. I det andra fallet — då man räknade med produkten — försvann patenterbarheten helt, då ett kriterium var lika med noll. Det tyska utslaget torde principiellt vara tillämpligt även i andra länder.

Industriell verksamhet

Ett annat krav är att uppfinningen skall vara användbar i *industriell verksamhet*. Svensk praxis omfattar därvid även andra näringsgrenar än egentlig industri, såsom jordbruk, medicin, undervisningsväsende, sport- och leksaksområdena, samt i vissa länder även växt-”varieteter”.⁷

I begreppet ”industriell verksamhet” ingår yrkesmässig verksamhet, men den är inte begränsad till sådan verksamhet på ekonomisk vinstbasis, utan den omfattar (t. ex. enligt tysk praxis) ”varje verksamhet som överskrider den privata sfären”. Även de fria yrkenas verksamhet omfattas av industribegreppet. Alstret eller förfarandet som skall skyddas måste vara reproducerbart, dvs. det måste kunna åstadkommas upprepade gånger på ett lagbundet sätt. Man har exempelvis stött på stora svårigheter då man försökt patentskydda framställning av antibiotika baserad på bakterieodlingar och viktiga moderna metoder att

påverka organiska produkter genom bestrålning.

Vetenskapliga upptäckter, behandling av människokroppen, ordningsprinciper av rent matematisk eller kommersiell natur är i regel inte patenterbara.⁸

Vetenskaplig äganderätt

Frågan om den vetenskapliga äganderätten ha debatterats i många år, senast inom ramen för Förenta Nationerna (UNESCO).⁹ Patenträttens motståndare på 1800-talet framhöll med förkärlek att de stora vetenskapsmännen i alla tider ställt sina upptäckter och sin tankeförmåga till mänsklighetens förfogande utan att få någon ekonomisk vinning och att detsamma borde gälla uppfinnare. År 1879 framkastade *The International Literary and Artistic Association* på sin kongress i London för första gången idén att *vetenskapsmännens äganderätt* borde studeras. Kravet upprepades på efterföljande kongresser 1882, 1896, 1898 och 1899. På Heidelbergkongressen 1903 presenterades även rapporter om den ”vetenskapliga egendomen”. På allvar upptogs frågan efter första världskriget, då Nationernas Förbund erbjöd en internationell plattform för diskussionen och då det internationella Institutet för intellektuellt samarbete under sjutton år, med början 1922, genom rapporter, rundfrågor och konferenser försökte lösa problemet hur vetenskapsmannen och forskaren — i motsats till uppfinnaren — skulle få en tryggad ekonomisk och moralisk ställning för sina upp-

täckter. I och med andra världskriget upphörde emellertid det internationella samarbetet på området.

Förkrigstiden dominerades av italienska och franska juristers insatser (t. ex. den italienske senatoren F. Ruffini, fransmannen Henri Bergson m. fl.). Men även Bernbyråns direktör (Gariel) och tyska experter (t. ex. Osterrieth) arbetade bl. a. på ett utkast för en internationell konvention. I stort sett var dock de anglosaxiska och tyskt orienterade länderna mycket reserverade mot dessa planer.¹⁰ Samma sak gällde också Sveriges officiella inställning.

Planerna gick ut på att ge lagligt skydd åt sådana vetenskapliga upptäckter som låter sig materiellt utnyttjas för en för handeln avsedd produktion och ger upphov till nya produktionsmedel eller nya framställningsmetoder för redan kända medel. Rätten skulle uppstå i och med upptäckstens offentliggörande och få full rättsverkan genom att införas i ett internationellt register. Svårigheterna att förverkliga sådana och liknande planer har givetvis varit mycket stora. Enligt många uppfattning skulle legaliseringen av en vetenskaplig äganderätt öka rättsosäkerheten och kräva stora medel — främst av de industrier som unyttjar upptäckterna. Svårigheterna att entydigt definiera både vetenskapsmannen och hans upptäckter, att avgränsa dessa inbördes och mot tekniska uppfinningar är mycket stora. Planerna för en internationell konvention kom inte heller över diskussions- och utredningsstadiet. Nytt liv blåstes emellertid i diskussionen när UNESCO 1952 och *The Interna-*

tional Literary and Artistic Association år 1953 tog upp frågan. Den var då formellt baserad på Förenta Nationernas deklaration om de mänskliga rättigheterna, vars artikel 27, moment 2, lyder: "Var och en har rätt till skyddet av de moraliska och materiella intressen, vilka äro resultat av någon vetenskaplig — — — produktion, vars upphovsman han är".

I de *nordiska* länderna har man noggrant följt med utvecklingen. Det svenska betänkandet angående patentskydd av 1878 skiljer mellan en genom självständigt skapande verksamhet åstadkommen ny kombination av naturkrafter som industrin kan göra sig till godo — en uppfinning i patentförordningens mening — och något i naturen redan för handen varande, som upptäcktes — en upptäckt som inte kan åtnjuta patentskydd. Samma uppfattning hade i Danmark t. ex. *Carl Torp*.¹¹ Vid tiden för Nationernas Förbunds arbete och därefter framträdde i Norge *Ragnar Knoph* med betydelsefulla och djupt lodande arbeten.¹²

I *Sverige* är det främst *Gösta Eberstein* och *Axel Hasselrot* som sysslat med dessa frågor.¹³ Mycket intressanta slutsatser drar Eberstein ur det arbete som enligt ovan under 1920-talet bedrevs i frågan om den s. k. vetenskapliga äganderätten. Han anser att patenträtten härigenom kom i ett nytt läge och att det har medfört en bestående vinning. Eberstein anför exempelvis: "Man kan icke längre betrakta patenträtten såsom en från de egentliga auktorrätterna — dvs. författarrätten och konstnärarrätten — artskild företeelse, som skulle innefatta

en i förhållande till dem olikartad inskränkning i 'den allmänna näringsfriheten', utan patenträtten måste ses såsom en systerrättighet till författarrätten och konstnärsträtten. Detta förefaller mig åtminstone inom nordisk doktrin vara den avgjord härskande uppfattningen".¹⁴ Det kan vara av intresse att komma ihåg att nobelpriserna inte följer den skiljelinje som av juridiska skäl borde dras mellan "vetenskaplig upptäckt" och "uppfin- ning".¹⁵

Undantag från patentskyddet

I en översikt över de viktigaste patenterbarhetskriterierna bör också nämnas *undantagen* från patentskyddet. Allmänt uteslutes från skyddet uppfinningar, vilkas användning står i strid med moral (goda seder, "gute Sitten") och gällande lagar eller — i vissa länder — med den allmänna ordningen ("ordre public"). I de flesta länder uteslutes *läkemedel, livsmedel* och *njutningsmedel* helt från patentering. Schweiz och Danmark förbjuder dessutom patentering av metoder för framställning av livsmedel och njutningsmedel (men inte av läkemedel). Sådan patentering är dock möjlig i många länder.¹⁶

Ett besvärligt specialområde är skyddet av *kemiska produkter* (kemiska föreningar) och av en grupp principiellt besläktade produkter — *metallegeringar*. Sverige, Tyskland, Österrike, Holland och Schweiz förbjuder patentskydd av kemiska produkter men tillåter i stället patenteringen av metoder för framställning

av sådana alster liksom av direkt genom sådant förfarande framställt alster. Detta omfattar däremot inte samma produkter som framställs genom något *annat* förfarande. I motsats härtill beviljar Frankrike, Belgien och England produktskydd för kemiska produkter; för läkemedel ges produktskydd främst i England och USA — de berömda patentmedicinernas länder. Som ett medel mot missbruk på detta område finns emellertid i *England* en särskild paragraf (41) i patentlagen som ger möjlighet till att under vissa förhållanden erhålla tvångslicens. I *USA* erbjuder anti-trustlagarna ett starkt skydd.

Förutom de här antydda patenterbarhetsfordringarna finns det en rad andra förutsättningar för att patentskydd skall beviljas. Dessa krav rör de patentsökande personerna och olika åtkomst till en uppfinning.

Tvångsingrepp i patenträtten

Viktiga är också de bestämmelser som möjliggör ett ingrepp i patenthavarens rätt till beviljade patent, främst genom *tvångslicens* eller *expropriation*. Tvångslicens finns stipulerad i de flesta länders patentlagar. Sådan beviljas på olika sätt i olika länder för att råda bot på olika situationer. Den av de allra flesta länderna accepterade typen innebär att ett patentverk får till en sökande mot licensavgift bevilja en obligatorisk licens, om den patenterade uppfinningen av ägaren inte använts eller utövats i erforderlig utsträckning i landet inom viss tid efter det att patentet beviljats

(vanligen tre år) eller om uppfinningen huvudsakligen tillverkats utomlands och kommit in i landet endast genom import (sistnämnda typ t. ex. i Kanada). Några länder t. ex. Tyskland har emellertid genom bilaterala avtal med en rad länder upphävt utövningstvånget som kan leda till tvångslicens.

I vissa länder beviljas tvångslicens, om en patenthavare kan visa att han vid användning av sitt eget patent är beroende av användningen av ett äldre patent som tillhör någon annan (så t. ex. i Österrike, Holland, Schweiz, Tyskland, England). Vidare kan tvångsåtgärder för utnyttjandet av patent vidtas, om samhällsintresset så kräver med hänsyn till det nationella försvaret, folkhälsan eller allmänna säkerheten. På senaste tiden har utvecklingen av atomenergin dessutom medfört en kraftig utvidgning av tvångslicensinstitutet, t. ex. i USA och England.¹⁷

Till dessa *materiella* rättsföreskrifter kommer sedan alla de regler som hänför sig till *rättsförfarandets* form.

Denna schematiska bild av patentlagarnas innehåll kan visa lekmannen dels att patentinstitutionen omfattar ett komplicerat rättsområde, som skiftar från land till land och som inte utan stora ansträngningar kan uniformeras, dels att de många moment av subjektiv bedömning och värdering som ingår i processen att bevilja eller upprätthålla ett patent nödvändigtvis rymmer många möjligheter till ojämna resultat, beroende på granskarnas och domarnas utbildning, inställning och erfarenheter i de olika länderna.

Ingen kan emellertid förneka att patentinstitutionen trots detta i praktiken fungerar som ett av de många hjälpmedel som direkt eller indirekt driver fram den tekniska utvecklingen och i många fall ökar välståndet för patentens skapare och dess ägare.

Utnyttjande av patent genom licensgivning

Juridiska synpunkter på licensgivning

Det finns i huvudsak tre olika sätt att utnyttja en patenträttighet: användning i egen verksamhet, överlåtande av hela rätten till tredje man och licensgivning i viss omfattning. Av dessa används *licensen* i många branscher i särskilt stor utsträckning. Patentlicensen är ett medel att på ett smidigt sätt få ekonomiskt utbyte av ensamrätten utan att därför förlora själva äganderätten. Licensen kan lagenligt begränsas i tid och rum. Den kan *geografiskt* begränsas till ett land, en del av ett land eller t. o. m. till en stad, och den kan *tidsbegränsas* så att den får utnyttjas t. ex. något år; licensen kan vidare begränsas *tekniskt* till ett visst tillverknings- eller användningsområde eller kommersiellt till en viss typ av företag, verkstäder eller personer. Andra begränsningar anses dock från lagsynpunkt diskutabla i många länder, främst gäller detta sådana begränsningar som reglerar *priset* i samband med tillverkning och försäljning av patenterade varor. Tvånget att inköpa opatenterade tillbehör eller råmaterial från licensgivaren, att byta alla förbättringspatent, att avstå från export till vissa länder

eller från produktion i vissa länder (t. ex. sådana som saknar motsvarande patentskydd) eller import från vissa länder är också exempel på möjliga licensbegränsningar, vilkas rättsgiltighet är tveksam i vissa länder med hänsyn till lagar avsedda att skydda den fria konkurrensen. Även geografisk marknadsuppdelning — som ju är mycket vanlig i licensavtal — anses under vissa omständigheter stå i strid med gällande "kartell"-lagar (jfr kapitel 8).

Några standardformer av licensavtal för patent finns inte. Den stora fördelen är just att uppgörelser om utnyttjandet av patenträtt kan utformas på många olika sätt och anpassas efter licensens tekniska föremål och avtalsparternas speciella behov. Individuell utformning krävs t. ex. ofta alltefter licenstagarens möjligheter att på egen hand (t. ex. med egen personal, egna maskiner och råvaror) utnyttja en övertagen uppfinning. Det är också uppenbart att ett licensavtal om, låt oss säga tillverkning av en ny okänd massartikel, t. ex. en mekanisk leksak eller ett antibiotiskt läkemedel, kräver en annan avtalstyp än ett avtal som gäller tidigare kända specialmaskiner, t. ex. ett valsverk eller en flyg-

motor som skall vidareutvecklas hos licenstagaren på basis av en licens. Ett stort antal patenterade uppfinningar som överläts genom licens kräver ytterligare provning och konstruktiv anpassning hos licenstagaren. Den kan presteras av licensgivaren, av mottagaren eller av bägge gemensamt. Sistnämnda förhållande är mycket vanligt. Många andra typer av teknisk samverkan kan ingå i licensavtal, t. ex. gemensam modell- och experimenttillverkning, försöksdrift i halvstor eller full skala.

Vidare brukar licensavtal uppta olika bestämmelser med avseende på själva patenträtten eller motsvarande grundval för överenskommelser. Rätten kan bestå av en eller flera ännu inte beviljade patentsökningar eller beviljade patent, av lagligt oskyddade drifts- och arbetsfarenheter och av hemliga förfaranden samt kombinationer härav. Det brukar föreskrivas att patentsökningsförfarandet skall slutföras i mottagarens eget land och eventuellt i ett eller flera andra länder. Vad beträffar beviljade licenspatent skall deras giltighet i avtal ofta erkännas av licenstagaren. Likaså skall intrång genom utomstående i patenter avvägras. Hänsyn måste ofta tas till tredje mans rätt i form av underlicenser eller föränvändarrätt. Ibland gör man försök att gardera sig även mot en hotande tvångslicens, och i länder med löpande årsavgifter för patent regleras skyldigheten att upprätthålla licenspatenten respektive villkoren för deras nedläggande. Ofta förknippas licensgivningen med en skyldighet för licenstagaren att tillverka, använda respektive sälja en viss minimimängd av licensföremålet. Villko-

ret kan omvänt vara betalning av en viss minimiroyalty per tidsenhet oberoende av tillverkningsförhållandena. Uppsägningsmöjlighet för licensgivaren görs ofta beroende av dessa sistnämnda villkor.

Ersättning för licensgivning betingas av licenstagaren mest i form av *royalty* (främst per mängdenhet eller tidsenhet), som engångsavgift eller kombinationer av dessa möjligheter. Antalet avtal som går ut på gratisutbyte av nyttjanderätt tycks ha tilltagit på senare år. Betalningen av licensrätten kan även ske genom kostnadsfritt överlåtande av förbättringsuppfinningar eller driftfarenheter, genom aktieförvärv i licenstagarens eget företag eller gemensamt ägda företag, genom överlåtelse av varor, exportkvoter, kunder, varumärken, goodwill, viss optionsrätt och på ett stort antal andra sätt. Ibland är det svårt att finna en entydig beräkningsgrund, varför ersättningen då inte alls kommer till uttryck inom ramen för själva licensavtalet utan i stället sker genom någon annan affärsuppställning, eventuellt genom en mellanhand. Fixeringen kan också — med viss tidsbegränsning — ställas på framtiden.

Hänsyn tas vidare till eventuella förändringar i avtalsparternas dispositionsrätt. Sådana förändringar kan framkallas genom personers död, ett företags överlåtelse till eller fusion med annat företag, dess konkurs eller omorganisation.

Vid internationella licensavtal är det givetvis grundläggande att man bestämmer, enligt vilken rättsordning avtalets innehåll skall tolkas. Den viktiga, speciella gren av den internatio-

nella privaträtten som ger svar på dessa frågor uppmärksammas nu också alltmer.¹

En systematisering av patentlicensavtalens huvudtyper skulle säkert ha sitt intresse, även om en någorlunda fullständig läro- eller uppslagsbok aldrig kan skapas på detta område.

Licensernas roll i näringslivet

Som ett exempel väljs här patentlicensernas roll för den nuvarande *amerikanska* ekonomin.

En amerikansk forskare har nyligen slutfört en större undersökning om fördelarna och nackdelarna vid licensgivning av (bl. a. amerikanskt ägda) patent utomlands och därvid gjort några kanske allmängiltiga iakttagelser.²

Den licenstyp som ökat mest anses vara den som lämnar teknisk och organisatorisk "know-how" i förening med patent- och varumärkesrättigheter.

På många viktiga tekniska områden kan nämligen patenterade uppfinningar inte ensamma ge fullständiga upplysningar om det praktiska arbetssättet. Ofta krävs anvisningar om tryck eller temperaturförhållanden, om blandningsproportioner, behandlingstider, användning av vissa material, verktyg, mätinstrument etc. Sådant kompletterande arbetsmaterial kan bestå av tabeller, diagram, fotografier och allehanda interna bruksanvisningar och handböcker.

I många fall är sådana erfarenhetsuppgifter, som ofta samlats under många års arbete, inte heller till fyllest för att nya arbetsmetoder skall bli fullt användbara — dessutom krävs hjälp av specialister. Det kan vara en eller flera uppfinnare, laboratorie- och drifpersonal, verkstadsarbetare och ingenjörer av olika kategorier, vilkas närvaro och rådgivning är oundgänglig. Så-

dana tekniska insikter brukar sammanfattas under namnet "know-how".

Ett av USA:s största elektrotekniska företag (Westinghouse) tror att ett långtidsprogram för mångsidig teknisk hjälp är en viktigare och mera lönande samarbetsform än enbart överlåtelse av vissa patenträttigheter. Vidare anser man att studiemöjligheter för utländsk teknisk personal i de licensgivande (amerikanska) företagen ger de mest bestående samarbetskontakterna. Samtidigt arbetar Westinghouse efter principen att, i stället för att sprida egna fabriker världen runt, lämna patentlicenser och underlicenser till utländska tillverkare (under år 1957 exempelvis till 39 olika icke-amerikanska företag). Därigenom utnyttjar man patentinstitutionen medvetet för att öka inkomsterna och avsättningen av varor. Lönen för denna aktivitet har inte heller låtit vänta på sig. Redan år 1949 förtjänade firman omkring 2,5 miljoner dollar i patentlicensavgifter och avgifter för tekniskt bistånd. Grundval för dessa patentaffärer var minst 9 000 patent i det amerikanska bolagets ägo. Denna licensinkomst bidrog till att bekosta bolagets stora forskningsutgifter. En inte oväsentlig biverkan av dessa patentavtal var att licenstagarna köpte andra Westinghouse-artiklar för ca 6 miljoner dollar. (Fortune 1950, s. 76.)

Undersökningen av licensverksamheten på amerikansk sida visade att de flesta amerikanska licensrättigheter och tekniskt know-how meddelas till Frankrike, England, Tyskland och Japan. Japan står därvid i särklass med 431 tekniska hjälptal med USA enbart från maj 1950 till december 1954

med ett totalt kapitaliserat värde av nästan 300 miljoner dollar. I utländsk valuta har Japan som royalties på avtal under 1952 till USA betalat 15 miljoner dollar. Mot dessa förhållanden börjar i Japan en viss reaktion göra sig gällande.³

Vidare påstås att man i *England* under 1954 sålt amerikanska licenser — antingen till amerikanska dotterbolag i landet, till företag i gemensam engelsk-amerikansk ägo eller till engelska tillverkare — för mer än en tredjedel av de i England producerade varorna, värda 2 miljarder dollar. *Västtysklands* handelsdepartement uppskattade att (under år 1956) över 200 miljoner dollar utbetalats i royalties till amerikanska företag, varvid patent och know-how, använda på grund av ömsesidiga avtal, inte medräknats. Varorna som berörs av dessa licenser till Tyskland varierar från enkla förbrukningsartiklar till utrustningar för kompletta fabriksanläggningar. *Licensgivare* i USA är både storföretag och småföretag. För några av de sistnämnda utgör licensavgifterna upp till 30 procent av hela nettovinsten av deras rörelse.

Med tanke på det amerikanska näringslivets omfattning är antalet licensgivande företag ganska litet, och de flesta företag tycks betrakta licensgivning till utlandet som en dålig ersättning för direkt export eller direkt kapitalinvestering.

Inom den kemiska och den elektrotekniska industrien har man möjligen en annan uppfattning. På detta område förbinder exempelvis sedan 1920-talet ett patentutbytesavtal världens två största kemiskt-tekniska producenter,

E. J. Du Pont de Nemours & Co i USA och Imperial Chemical Industries Ltd i England. Samarbetet, som bl. a. bygger på ömsesidiga kostnadsfria exklusivlicenser för patenten i respektive land, rör tillverkning av industriella sprängämnen, cellulosa och dess derivater, färger, fernissor, lacker, pigment, oorganiska kemikalier, alkali- och klorderivater, gödningsämnen, plaster, kamfer, flotationsmedel, parfymessenser och många andra hel- och halvfabrikat i denna industrigen.⁴ Samarbetet reglerar även behandlingen av kundlicenser för råprodukter eller mellanprodukter och bestämmer den ömsesidiga hjälp som krävs för att skydda beviljade licenser och utvidga dessa till nya användningsområden. Världsmarknaden för import och tillverkning är därvid uppdelad i exklusivmarknader för en enda avtalspart respektive för gemensamma marknader. Varje avtalspart får inom ramen för sina egna licenser lämna underlicenser till sina dotterbolag i olika länder, och i avtalet ingår dessutom från början ett 90-tal avtal för utbyte av patent och tekniska informationer som Du Pont tidigare ingått, plus ett 50-tal sådana som Imperial Chemical ingått. Den globala karaktären av ett sådant patentsamarbete och dess verkningar på den internationella handeln kan knappast förnekas.

Av föregående framgår att det inte är *antalet* sådana internationella licensavtal som ger den rätta bilden av deras allmänna betydelse utan deras "strategiska" position, dvs. den omfattning i vilken de dominerar handeln med vissa varugrupper och vissa export- och produktionsmarknader. Är

avtalen i huvudsak ensidiga, dvs. om de tekniska nyheterna från början flyter i endast *en* riktning från en patenthavare till en licenstagare i ett annat land, så kan utvecklingen av nya företag och industrier hos mottagaren betyda mer för honom än de kontanta licensavgifter som licensgivaren erhåller. Det verkar emellertid som om sådana avtal ofta får en kumulativ verkan. Den som fått nyttjanderätt och möjlighet att lära sig en ny teknik licensvägen kan visserligen växa sig stark och bli något av en konkurrent till sin avtalspart, men det är vanligare att han vill utvidga och fördjupa samarbetet. En effektiv licensgivare brukar dessutom samtidigt själv fortsätta att utöka och förbättra sina egna specialiteter. Om ett patentlicensavtal inte visar tillräckligt stora fördelar för parterna, brukar det förfalla utan att förnyas. Patentlicenser är i många fall ett lämpligt medel att skaffa icke endast direkta inkomster utan även indirekta genom licensavgifter och utdelning på vinsterna från de företag som producerar med hjälp av beviljade licenser och i vilka licensgivaren är delägare.

Ett helt annat motiv för licensavtal än kontantinkomster kan ligga i de forsknings- och utvecklingskontakter som större patentlicensavtal numera ofta medför. Bestämmelser om rätten att få ta del av licenstagarens kommande arbets- och experimentplaner, av hans försök (även misslyckade sådana) och rapporter, att få besöka hans laboratorier, verkstäder och ritkontor, att relativt fritt diskutera med licenstagarens experter och arbetsledare, är ofta av stort praktiskt värde

för licensgivarens egen verksamhet. Sådan know-how, detta att "veta hur man skall göra" (och när), kan i praktiken vara viktigare än överlåtelsen av själva nyttjanderätten till i patent angivna ryma processer eller produkter.

Värdet av sådana avtal har någon gång också bekräftats inom *svensk* industri, så t. ex. i samband med en diskussion om de ekonomiska aspekterna på industriell forskning. Telefonaktiebolaget L M Ericssons ledning deklarerade en gång: "För att vi skall få tillgång till resultat av för oss intressant grundforskning har vi avtal med Western Electric och RCA. Formellt gäller dessa avtal patentutbyte men de ger oss tillgång till dessa företags forskningsresultat på ett relativt tidigt stadium."⁵

Kostnaderna för forskning har inom vissa branscher i USA (oljeindustrin, läkemedels- och livsmedelsindustrin och delar av elektroindustrin) ökat mycket kraftigt. Know-how-avtal kan minska kostnadsbördorna för forskning och utveckling och eliminera rent dubbelarbete, som ju annars ofta förekommer i företag med liknande struktur. Detta gäller givetvis för industrier i alla länder. Sedan kan ömsesidigt utbytesavtal för patent — de i USA berömda *cross-licensing agreements* — i gynnsamma fall också medföra en värdefull "motström" av förbättringar tillbaka till licensgivaren.

Erfarenheten visar vidare att även två konkurrerande industriföretag med stora erfarenheter på ett och samma verksamhetsområde kan finna varandra genom licensavtal. Anledningen till ett sådant "freds slut" kan då vara att

den ena parten äger något eller några "spärrpatent" som konkurrenten också behöver för sin produktion, eftersom det tekniska problemet inte går att lösa genom annan lämplig konstruktion eller annat förfaringssätt. Sådant licenssamarbete brukar dock endast fortsätta så länge som nämnda patent är i kraft (eventuella tilläggspatent har inte längre giltighetstid än huvudpatentet), och ett utbyte av tekniska informationer har då helt underordnad eller ingen betydelse.

En indirekt inkomstkälla har i vissa fall genom patentlicensavtal öppnats för ägare av patent, när licenstagaren kommit att inköpa *tillbehör och ersättningsdelar* i stor skala enbart eller i huvudsak från licensgivaren. En rad amerikanska storföretag och deras utländska dotterföretag och agenturer har i många år visat stor skicklighet i att koppla patentlicensavtal med sådana bestämmelser för inköp av opatenterad materiel för användning i patenterade specialmaskiner och vid patenterade tillverkningsmetoder. Välkända på många håll i Europa är sådana avtal, upprättade av eller kontrollerade av United Shoe Machinery Company för maskindelar till skomaskiner, skostift m. m., International Business Machine Corporation för hålkort, American Can Company för konservburkar, International Salt Co för salttabletter osv. Totalinkomsterna från dessa patentfria tillbehörsleveranser har i många fall varit mycket betydande för patenthavaren. Konflikter om sådana avtal, som kan uppstå genom olika länders konkurrens- och kartellagstiftning, behandlas i kapitlet "Patent och fri konkurrens".

Försäljningen av ersättningsdelar till uthyrda licensmaskiner kan också ge större vinst än leverans av färdiga produkter, speciellt om varorna går till länder som är omgivna av importkvotering och skyddstullar. Detta gällde särskilt för åren efter andra världskrigets slut.

Som Westinghouse-exemplet visade, anser vissa patenthavare en produktion i främmande länder på basis av licensavtal vara mera flexibel än export från licensgivarens företag, vilket som regel i förväg är bundet av en viss försäljningsvolym. Skiftar oförutsett produktionsförhållandena i ett licensavtalsland, får licenstagaren avtalsenligt ta följderna. Det är också ett välkänt faktum att länder med betalningssvårigheter i utländsk valuta (speciellt i dollar) trots detta ofta är villiga att medge lättnader för betalning av licensavgifter till utlandet. Den "osynliga exporten", som licens- och patentförsäljning till andra länder också har kallats, har visat sig vara en smidig specialform av utrikeshandel. Den sparar ofta licensgivarna export av investeringskapital och expertpersonal (som det råder stor brist på i många länder) och den ökar samtidigt kvantitativt och kvalitativt mottagarlandets industriella möjligheter.

Å andra sidan hindrar ett licenssamarbete mellan företag i olika länder inte på ett senare stadium kapitalinvestering genom patenthavaren. Marknadsituationen hos licenstagaren blir ofta lättare att överblicka och värdera efter några års samarbete. En rad amerikanska specialindustrier har på denna väg fått fotfäste i Europas näringsliv, exempelvis det berömda Lib-

bey-Owen Glass Company, som bl. a. introducerade uppfinningen av glasullen, General Motors tidigare utveckling i Kanada är ett liknande fenomen, och Svenska Kullagerfabriken och Svenska Tändsticksbolaget torde kunna redovisa liknande erfarenheter från USA och England.

Patentlicensavtal är också lämpliga instrument då det gäller att öppna stängda försäljningsmarknader i ett tredje land. Så slöt exempelvis en känd amerikansk finmekanisk tillverkare, Hamilton Watch Co, 1957 ett tioårsavtal om teknisk hjälp med en japansk tillverkare i samma bransch. Det japanska företaget skall på grundval av patentlicenser tillverka högvärdiga tidmätare av Hamilton's konstruktion i Japan för försäljning till Sydamerika. Omsättningslicensavgifterna går till den amerikanska patenthavaren.

En amerikansk expert sade 1957 att en karta över de amerikanska patentlicensavtalens internationella spridning skulle likna en världskarta över den moderna flygtrafiken. — Patentavtal av detta slag förbinder idag också många av Europas ledande industrier. Ett viktigt exempel från de industrier som tillverkar materiel för atomenergiproduktionen ges i kapitlet "Nya samarbetsformer inom patenträtten".

Utnyttjandet av patenterbara uppfinningar genom allmännyttiga institutioner

Tanken att hjälpa en patenthavare till ett kommersiellt utnyttjande av uppfinningar i *icke-vinstgivande, allmän-*

nyttiga institutioner har framkastats många gånger. Det visar sig emellertid att personer som har svårt att själva intressera andra för sina uppfinningar⁶ oftast inte heller kan få uppfinningarna i sådant skick att en spekulant verkligen direkt kan överta dem. Uppfinningarna är ofta inte färdigexperimenterade, patentskyddet är inte ordnat och någon produktionsmogen artikel eller något industriellt användbart förfarande finns inte. Skall en institution hjälpa uppfinnare med placering av licenser, får den då först utveckla själva uppfinningen så att den blir säljbar. Ett organ som skall bistå vid exploateringen av uppfinningen får därför ofta också hjälpa till med grundläggande tekniska och patentjuridiska förarbeten. Försök till sådana hjälpaktioner har gjorts i olika länder. Därvid har man valt olika arbetsformer och hjälpen har utsträcks olika långt.

I USA har bl. a. tidigare antitrustministern Wendell Berge föreslagit att staten skulle biträda småföretagen med en experimentverksamhet, vars frukter och rön skulle vara fritt tillgängliga för alla. Statlig forskning och försöksverksamhet skulle komplettera den privata och stimulera ny företagssamhet. Ingen försäljning skulle ske.⁶ Man har i USA också förverkligat denna tanke på flera olika sätt, t. ex. genom skapandet av det kända *Battelle Memorial Institute* i Columbus, Ohio, som har ett stort driftskapital och filialer i andra länder, t. ex. i Tyskland, England, Frankrike, Italien, Spanien och Schweiz. Institutet bedriver forskningsverksamhet på kontraktbasis inom naturvetenskapernas alla grenar,

även på atomenergins område. Verksamheten är inte avsedd att ge vinst för det egna institutet. Egna forskningsresultat och bibliografier publiceras periodiskt och tekniska informationer byts mellan laboratorerna i de olika länderna. Alla patenterbara uppfinningar som kommer fram i samband med givna uppdrag överläts principiellt åt uppdragsgivaren. Mer än 800 amerikanska och utländska patent har hittills beviljats i verksamheten. I Tyskland har Battelle Institute varit tvunget att hänvisa till den nya tyska lagen om arbetstagares uppfinningar och de rättigheter som anställda forskare härigenom eventuellt kan få.

Vidare har ett amerikanskt företag med namnet *Research Corporation* specialiserat sig på utnyttjande av patent som tillhör *universitets* institutioner. Samarbete sker med minst ett 60-tal universitet inom landet. Standardkontrakt brukar ge forskaren 7—15 % av bruttointäkten, återstoden delas lika mellan bolaget och universitetet i fråga. Bolaget går med vinst och har delat ut flera miljoner dollar till forskningsändamål.

I *England* finns den betydande halvstatliga organisationen *National Research Development Corporation* (NRDC), som sedan 1948 utvecklar och exploaterar uppfinningar som är resultat av statlig forskningsverksamhet, men också andra som — oberoende av sin härkomst — förefaller bolaget otillräckligt utvecklade eller utnyttjade. NRDC främjar vidare forskning som kan leda till uppfinningar av praktiskt värde. Bolaget brukar ingå standardiserade inkomst-

delningsavtal med uppfinnaren. NRDC äger omkring ett tusental engelska patent och patentsökningar och minst lika många utländska rättigheter. Organisationen har filialer i USA och Kanada. Den har tillgång till statliga lån för utvecklings- och driftskostnader, men den väntas i framtiden bli självförsörjande.⁷

I *Sverige* startades 1934 en rådgivningsbyrå för uppfinnare, *Uppfinnarkontoret*, som fick visst statsbidrag för sin verksamhet. Under kriget (1940) skapades *Statens Uppfinnarnämnd*, som skulle främja uppfinningarna av värde för folkförsörjningen eller försvarsberedskapen med ett årligt anslag av 300 000 kronor. År 1947 sammanslogs de båda organisationerna till *Svenska Uppfinnarkontoret*. Dess verksamhet finansieras av staten och av arbetsmarknadens huvudorganisationer tillsammans. Kontorets huvuduppgifter är rådgivning, biträde vid patentsökning, ekonomisk hjälp vid utexperimenterande och provning samt förmedling av kontakter mellan uppfinnare och företagare i lämplig bransch eller med förlagsmän. Uppfinnarkontoret bedriver ingen forskning eller utveckling i egen regi. Uppfinnaren får i regel förbinda sig att återbetala anslag, om han därav får inkomster inom tio år. Anslag har utdelats och summorna har varierat från något hundratal kronor till 30 000 kronor.⁸ Under 1958 har 24 uppfinnare fått dela på sammanlagt 91 000 kronor i form av bidrag från Uppfinnarkontoret. Pengarna har använts för tillverkning av försöksmodeller, för experiment, provningar och andra utvecklingsarbeten. Uppfinnare som

tidigare erhållit statsbidrag och sedermera lyckats exploatera sina uppfinningar har i genomsnitt återbetalt 18 300 kr/år eller mellan 1/4 och 1/3 av det årligen utlånade beloppet.

Samhällets roll som aktiv främjare av uppfinningsverksamheten borde dock enligt författarens mening begränsas till områden som tillhör statens direkta inflytelsesfär, såsom försvaret, folkhälsan, kommunikationsväsendet och vissa livsviktiga grenar av folkförsörjningen, t.ex. energi-, livsmedels- och läkemedelsproduktionen.

Riksdagsrevisorerna har i sin berättelse för 1958 för första gången tagit

upp idén att staten i eget organ borde exploatera statsanställdas uppfinningar. En centralisering av hithörande frågor till ett patentorgan gemensamt för större delen av statsförvaltningen skulle enligt revisorernas mening medföra en rationell och ändamålsenlig handläggning. Enskilda företagare inom och utom landet skulle kunna intresseras för uppfinningarnas användning. Organet skulle bl.a. förmedla kontakter och medverka vid upplåtelse av licenser.⁹ Revisorernas förslag har i januari 1959 sänts ut på remiss till de intresserade statliga verken och förvaltningarna.

Uppfinningarnas ursprung och fördelning

Vem gör och vem patentsöker uppfinningar? Denna fråga är inte endast av formell betydelse, den berör såväl tekniska utvecklingstendenser som viktiga nationalekonomiska och sociala fenomen. Frågan om uppfinningarnas ursprung kan ofta inte besvaras med full säkerhet men källorna kan bestämmas exempelvis

efter *nationella* linjer; dvs. man undersöker från vilka länder de medborgare och företag kommer som söker patentskydd i ett visst land, efter *tekniska* linjer; dvs. man undersöker från vilka yrken och tekniska branscher sökande kommer, eller

efter *sociologiska* linjer; dvs. är det individuella "fria" uppfinnare, grupper av likartade eller varandra kompletterande fackmän kollektivt arbetande i s. k. teamwork eller juridiska personer (företag och institutioner) som gör uppfinningar och söker patentskydd?

Uppfinningars nationella ursprung

Ett värdefullt analysförsök med sikte på uppfinningarnas nationella ursprung redovisades 1952 för Skandinavien av den svenska kommittén för nordiskt patentsamarbete. Den fann

t. ex. att för ett bestämt år (1949) patenthavarnas hemort fördelades på följande sätt (i procent):

	Danmark	Norge	Sverige
Från det egna landet	32	33	48
Från annat nordiskt land	14	22	6
Från utomnordiskt land	54	45	46

Uppställningen visar bl. a. att i de tre nordiska länderna utländska patenthavare nästan genomgående utgör nära halva antalet av alla patenthavare. Tendensen är typisk även för England. Däremot uppgår de patentsökande utlänningarna i en del större industriländer uppskattningsvis till en fjärdedel eller femtedel av totalantalet. I USA exempelvis är utländska företags andel av antalet beviljade patent endast ett par procent.

Uppfinningars olika tillkomst

Av större allmänt intresse borde i dag vara den sistnämnda frågan om uppfinningarnas individuella eller kollektiva härkomst. Under senare år har det pågått en diskussion i industriländerna om påstådda djupgående förändringar i sättet för uppfinningarnas tillkomst. Det talas om en övergång från ett fritt, oberoende arbete av pri-

vata uppfinnare till ett mera planlagt, kollektivt samarbete i stor skala vid privata eller statliga storföretags och institutioners laboratorier, forskningscentraler, konstruktionskontor och verkstäder. En historisk återblick visar att den explosionsartade utvecklingen av tekniken under 1800-talets andra hälft, som bl. a. gav oss glödlampan, elektromotorn, telefonen, sätmaskinen, halvtonsreproduktionen, gramfonen, tryckluftsbromsen och fyrtaktsmotorn, skedde tack vare enskilda uppfinnare som amerikanen Thomas Alva Edison, tysken Werner v. Siemens, italienaren Marconi, engelsmannen Faraday, belgaren Baekeland och svenskarna Dalén, De Laval, Lagerman, Palmqvist, Schwarz och Wennström.¹ Kännetecknande för många av dem var att de delvis var självlärda (eller hade liten vetenskaplig specialutbildning), att de inte disponerade några välinredda laboratorier, att de hade få medarbetare och saknade ekonomiskt stöd från staten eller privata institutioner. De saknade alltså personlig trygghet och hade ingen i förväg bestämd marknad för sina arbetsresultat.

Det är ett faktum att det i vår tid — på grund av ökad internationell konkurrens och genom industrins militära försvarsuppgifter — framtvingsats större forskningsinsatser med rader av patenterbara uppfinningar som följd. Uppfinnarna är i många fall *fast anställda* tekniker, ibland anställda just med uppgift att direkt utveckla och forska på områden där resultatet lämpar sig för ett rättsskydd genom patent. I många fall samverkar specialister från olika vetenskapliga

och tekniska grenar vid lösningen av de uppställda problemen. Mest renodlad finns denna samarbetsform vid Bell Telephone-koncernen i USA, vars forskningsföretag, Bell Telephone Laboratories Inc — världens största privata tekniska forskningsanstalt — brukar kombinera arbetsgrupper från de mest skilda arbetsområden för gemensamma uppgifter. Där förekommer t. ex. forskning genom samarbete mellan meteorologer och kemister, läkare och metallurjer, matematiker, fysiologer, mekaniker och biologer, allt beroende på de möjliga aspekterna av den tekniska uppgiften i fråga. Även inom den kemiska och farmaceutiska storindustrin är systematiskt planlagt utvecklingsarbete på lång sikt särskilt vanligt. Uppfinnarens andel i lösningen av den ställda uppgiften är då ofta relativt liten.

I USA, det klassiska landet för modern *industriell organisation*, har emellertid på senaste tiden höjts kritiska röster mot övertron på kollektivforskningens effektivitet och gynnsamma resultat. Så attackerar exempelvis *William H. Whyte Jr*, en av huvudredaktörerna för tidskriften *Fortune*, i sin uppmärksammade bok *The Organization Man*, bl. a. den överorganisation som drabbar vetenskapsmännen i dagens Amerika.² Han pekar på den minoritet av anställda forskare (mindre än en procent) som äger frihet att själv välja sina arbetsproblem. "I Amerika är man i dag ganska allmänt övertygad om att vetenskapen nu nått den punkt då den ensamme vetenskapsmannen sysselsatt med grundforskning är en anakronism — det gäller kanske t. o. m. själva

grundforskningen" (s. 226) Organisationerna försöker göra vetenskapsmännen identiska med sig själva och anser en framgångsrik sådan förvandling vara huvuduppgiften för den industriella forskningen. Oförmågan att erkänna den obundna forskningens fördelar ("the virtue of purposelessness") påstås vara själva upphovet till industrins problem. "Rationalisera nyfikenheten för tidigt och ni dödar den", "många frågor som kunde ha lett till stora upptäckter dog så snart de föddes, mannen ifråga hade ingen tid att göra en paus för dem", "forskarna måste hålla sina ögon på kassaapparaten" — detta är några av de beska formuleringarna i Whyte's bok. Författaren undantar emellertid uttryckligen storföretagen General Electric och Bell Telephone Laboratories från dessa misstag i behandlingen av forskarna. Whyte menar att den framstående vetenskapsmannen nästan är en direkt motsats till den "företagsorienterade" mannen. Företagets kamp för den disciplinerade kompromissvillige anställde förkväver, den initiativrike och särpräglade forskarens mentalitet. Whyte understryker småföretagets potentiella fördel gentemot storföretaget däri att det saknar de kontrollmöjligheter som inskränker initiativet, likaså programförklaringarna och den "företagsfamiljebildning" till vilken forskaren måste anpassa sig i stordriften. När Whyte talar om forskare och vetenskapsmän i organisationernas tjänst inbegriper han också kvalificerade uppfinnare av olika slag.

Whyte's opposition mot överdrifterna i forskningens organisation och tron på dess effektivitet fick 1958 ett

stöd i ett stort analytiskt arbete om uppfinningarnas källor och ursprung på 1800-talet och i vår tid. Verket, *The Sources of Invention*, har skrivits av de tre forskarna J. Jewkes, D. Sawers och R. Stillerman, som genom ett stort antal exempel försöker bevisa att individens intuition, vilja och motspänstighet, sporrade av längtan efter kunskap, ryktbarhet eller personliga förmåner, fortfarande är de tekniska framstegens stora drivkrafter.³ Vi konfronteras i detta arbete med ett urval av femtio kända moderna uppfinningar, vilka slagit igenom och bevisligen uppfunnits av en enda eller ett fåtal identifierbara personer. Här må nämnas några:

DDT-pulvret (Paul Müller),
 gyrokompassen (H. Anschütz-Kaempfe),
 insulinet (Frederick Banting),
 reaktionsmotorn (Frank Whittle),
 den långspelande grammofoonskivan (Peter Goldmark),
 nylonfibern (Wallace Carothers),
 penicillinet (Alexander Fleming),
 radarprincipen (Robert Watson-Watt),
 rakbladet (King Gillette),
 det rostfria stålet (Harry Brearley, Elwood Haynes, Eduard Maurer, Benno Strauss),
 transistorerna (Shockley, Bardeen, Brattain),
 blixtlåset (Whitcomb Judson, Gideon Sundbäck),
 kulpennan (Ladislas Biro, Franz Seech).

Listan är inte fullständig och den utgör inget bindande bevis för individens betydelse för de övriga moderna uppfinningarnas tillkomst, men

den låter oss ana människan bakom produkten och att man i många fall kan utpeka en eller flera uppfinnare och vid närmare analys bestämma deras insats.

Ett karakteristiskt uttalande i detta sammanhang gjordes av den framstående amerikanske atomfysikern *Luis W. Alvarez*, då 1958 års nobelpris i fysik tilldelats tre ryska fysiker. Alvarez trodde att ryssarnas yrkesskolebetonade utbildning möjligen hämmar originaliteten i deras arbete. Han fortsatte: "Det stänk av anarki som råder i våra västerländska laboratorier är faktiskt bra för fysikens framåtskridande. Ingen chef kan tänka på allt, han måste lita på sina unga män tillräckligt för att låta dem pröva sina egna idéer, även om de flesta av dessa inte är av något värde" (*Dagens Nyheter*, 29/10 1958).

Misstron mot forskningens och utvecklingsarbetets organisation i USA kommer även till uttryck i den berömda matematikern, professor *Norbert Wiener*'s arbeten. Han säger exempelvis:

"... vi håller på att frambringa en generation av unga män som inte kan tänka sig ett vetenskapligt problem annat än i termer som uttrycker ett stort antal människor och stora mängder pengar. Den skicklighet varmed fransmän och engelsmän utför stora arbeten med apparater som en amerikansk läroverkslärare skulle ringakta och ta som ett skämt, träffar man endast hos ett försvinnande fåtal unga amerikaner. Smaken för stora laboratorier är något nytt inom vetenskapen. Somliga av oss hoppas att den inte

skall räcka så länge att den blir gammal. När den tiden kommer då den nuvarande generationens vetenskapliga idéer är uttömda eller åtminstone har börjat ge dålig utdelning på de intellektuella investeringarna, då kan jag inte se att det finns några utsikter till att nästa generation skall kunna leverera de kolossala idéer varpå kolossala projekt måste vila."⁴

Företagsuppfinningar

I en hel del länder har man emellertid officiellt godtagit den uppfattningen att det i vissa fall överhuvudtaget är omöjligt att uppe fysiska personer som uppfinnare. Begreppet *företags- eller etablisement-uppfinning*, som innebär att ett företag i sig självt representerar uppfinnaren och att några enstaka fysiska personer inte kan utpekas som upphovsmän till en uppfinning, ingår t. ex. i dansk, norsk och finsk patentlag men har avvisats i Sverige⁵ och Tyskland. Begreppet är också helt okänt i de anglosaxiska länderna, som alljämt bygger all rätt till ett patent på "the original and first inventor", ett begrepp som skapades genom den klassiska engelska "Statute of Monopolies" för mer än trehundra år sedan. Det har också övertagits i den gällande amerikanska rätten.

Statistiska källor och deras betydelse

Exakta svar på frågorna om patenterbara uppfinningars ursprung i geografiskt, kronologiskt och företags-

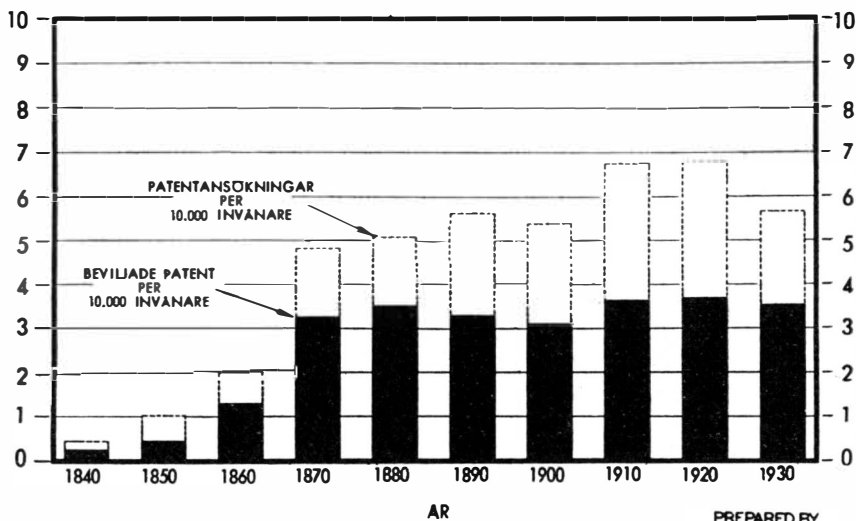
ekonomiskt avseende förutsätter tillgång till ett omfattande statistiskt material från officiellt håll och en fyllig dokumentation från själva uppfinnar- sidan. På senare år har några patent- verk vinnlagt sig om att redovisa sif- fermaterial, men tyvärr ofta efter oli- ka linjer och för olika tidsperioder. Syftet härmed har främst varit att re- dogöra för respektive ämbetsverks ar- betsbörda respektive avverkningen av denna börda. Material som berör pa- tenterbara uppfinningar förhållanden borde dock ha en betydligt större krets av intresserade än de personer som är direkt knutna till denna verksamhet eller har ansvaret för dess sätt att fungera. Intresse för utvecklingen på detta speciella område har i viss ut- sträckning väckts bland politiker och lagstiftare, särskilt i länder där pa- tentsystemet skall förbättras eller där internationellt samarbete och ett för- enhetligande av lagstiftningen förbe- reds.

Ett exempel på ett sådant intresse ger den utredning som 1939 sattes igång i USA på initiativ av presidenten Roosevelt och som avsåg att utreda koncentrationen av den ekonomiska makten i landet (Temporary National Economic Committee, TNEC), — se närmare i kapitel 8. Utred- ningsresultatet var avsett att bilda underlag för vittgående politiska be- slut och lagstiftningsåtgärder. Det finns därför skäl att i korthet granska åtminstone några prov av detta siffer- och diagrammaterial på patentområ- det, speciellt då det — i rätt bear- betad form — skulle vara av mycket stort värde för framtida forskning på dessa områden i olika länder.

Som framgår av illustrationerna har man exempelvis försökt att för vissa tidsperioder belysa:

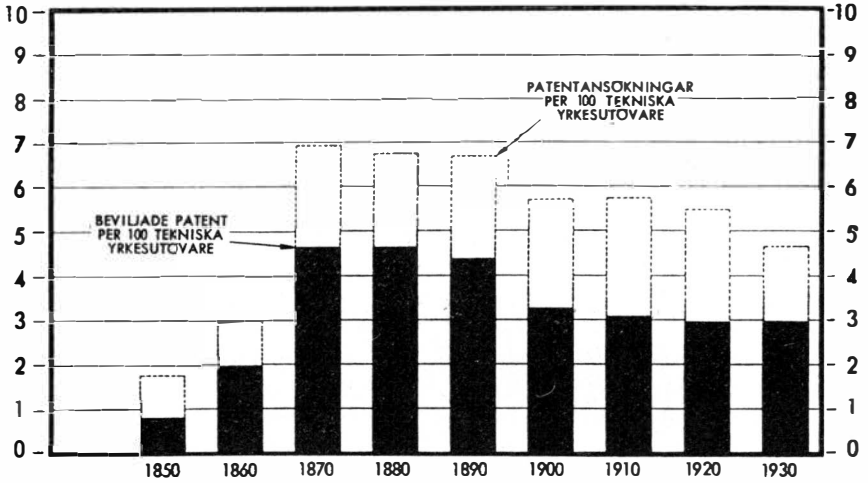
1 antalet patensökta uppfinningar beviljade patent per befolknings- enhet (10 000 invånare) för ti- den 1840—1930 (*diagram 1*).

Diagram 1.

PREPARED BY
U. S. PATENT OFFICE

Diagram 2.

2 antalet patentsökta uppfinningar per enhet (100 stycken) "tekniska yrkesutövare" (technological workers) för tiden 1850—1930

En annan grupp av diagram belyser företagens och individens andel i uppfinningsverksamheten genom att visa

3 den procentuella fördelningen mellan patent beviljade åt amerikanska *storföretag* (med större aktiva än 50 miljoner dollars, och deras dotterbolag) samt patent beviljade åt *övriga* för tiden 1921—1938 (*diagram 3*).

Diagram 3.

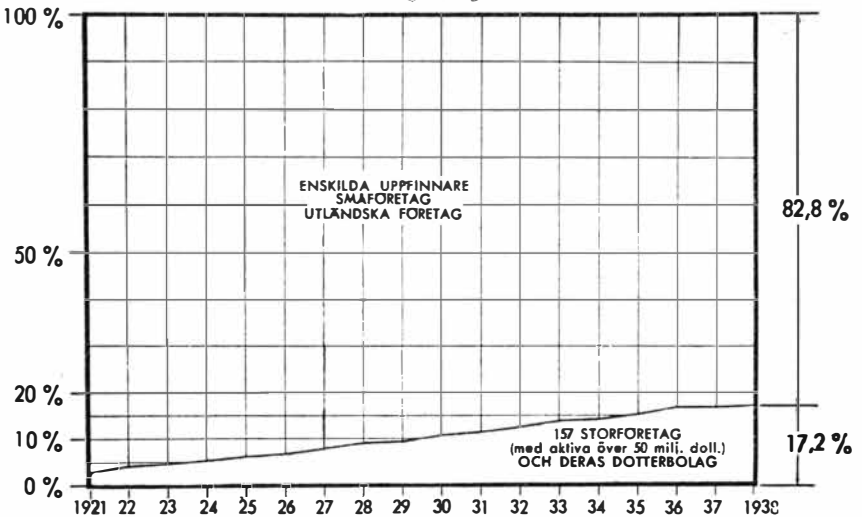
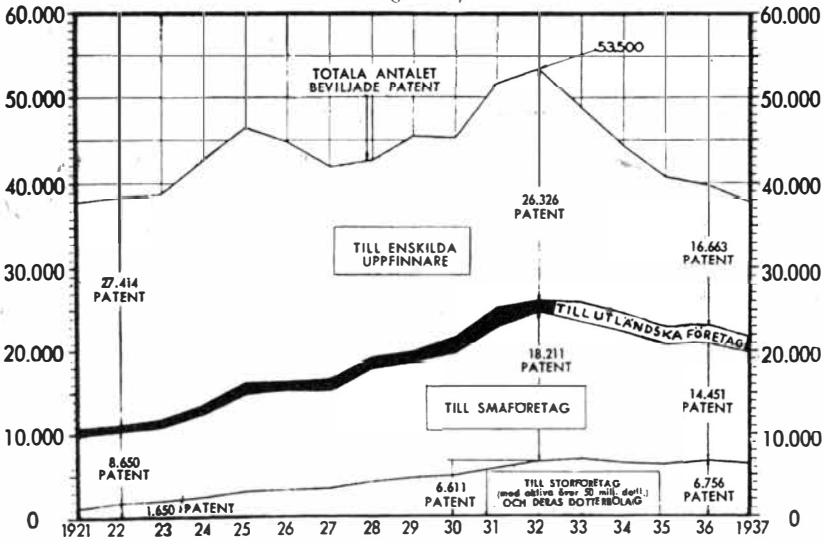

Diagram 4.

4 totala antalet åt amerikanska storföretag, småföretag, utländska företag och enskilda sökande beviljade patent för tiden 1921—1937 (diagram 4),⁶

5 åt amerikanska storföretag beviljade patent i proportion till dessa företags totala aktiva i miljarder dollars för tiden 1921—1937 (diagram 5) samt

Diagram 5.

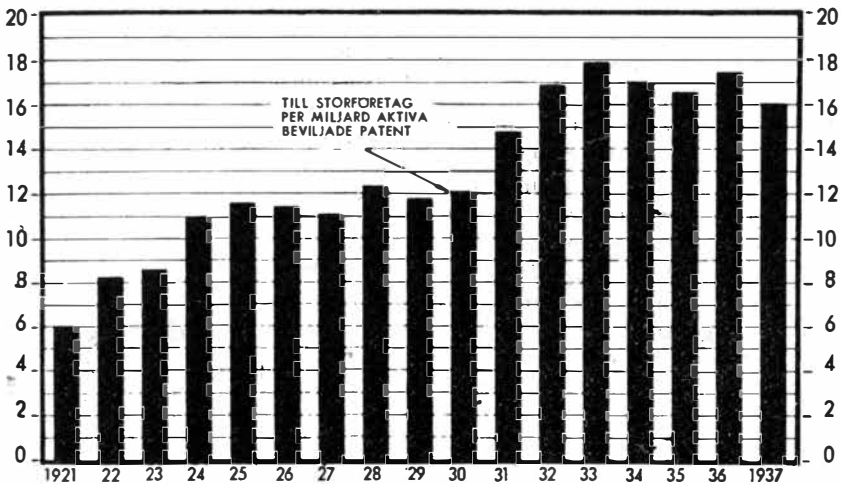
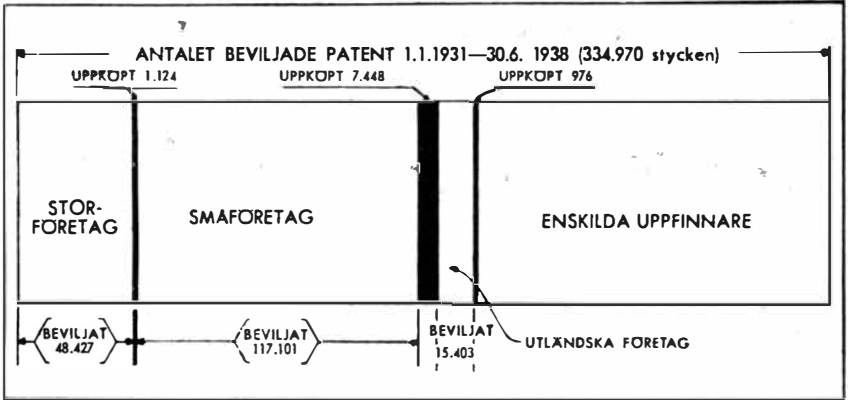

Diagram 6.

6 åt amerikanska storföretag, småföretag och enskilda uppfinnare beviljade och utifrån uppköpta patent (i siffror) för tiden 1931—1938 (diagram 6).

Blockdiagrammen 1 och 2 sätter antalet amerikanska patentansökningar (ofyllda staplar) och beviljade patent (ifyllda svarta staplar) i relation dels till *landets befolkning* (enhet 10 000 invånare) dels till en *särskild yrkesgrupp* inom befolkningen ("tekniskt arbetande personer"). Denna grupp definieras som alla konstruktörer, ritare, yrkesuppfinnare, elektriker, väg- och vatteningenjörer, mekaniker, elektroingenjörer, lantmätare, kemister, metallurger, alla arbetare i mekaniska yrken såsom maskinkötare, förmän, reparatörer, rörmokare, byggmästare, murare, men inte kontorsanställda.

Den presenterade tidsperioden är 90 respektive 80 år. Diagrammen skall enligt amerikanska patentverkets dåvarande chef Conway P. Coe visa att

amerikanska folkets uppfinningsförmåga (inventiveness) per individ inte tilltar.

Exakt motsatta slutsatser ur statistiskt material rörande patentansökningarnas antal och deras fördelning bland olika nationer har man dragit på *tyskt* håll. Tyske justitieministern återgav år 1954 i ett tal i München bl. a. en del siffror som — på samma sätt som i den amerikanska och svenska statistiken — sätter antalet årligen till patentverket inlämnade patentansökningar i relation till viss befolkningsenhet (100 000 invånare). Han fann därvid för år 1952 följande proportioner:

Västtyskland	118
Belgien	98
Holland	85
England	66
Frankrike	57

Justitieministern drog av detta slutsatsen att förbundsrepubliken vid en jämförelse med befolkningsantalet "med anmärkningsvärt avstånd står

på första plats.”⁸ Om man förutsätter att denna jämförelsemetod överhuvudtaget är motiverad, vilket är mycket tvivelaktigt, så ledde den i det nämnda fallet till en fullständig vrångbild. Statistikern har bl. a. glömt Schweiz och Sverige och det är just i dessa båda länder som denna proportion är störst. Enligt *M. Falk* är den 284 respektive 164.⁹

Invändningarna mot sådant material som underlag för generella slutsatser av olika slag är många.

Befolkningssiffran omfattar även kvinnor och barn, men åtminstone barnen borde i detta statistiska sammanhang ha uteslutits. Definitionen på den särskilda befolkningsgruppen med ”tekniskt arbete” inbegriper inte den mycket stora kår som studerar eller undervisar i naturvetenskapliga och tekniska ämnen. Likaså saknas forskarna bland skol- och högskolepersonal, liksom de hundratusentals tekniker som arbetar inom försvaret.

Ännu mera principiell är invändningen att antalet patentsökta uppfinningar eller beviljade patent inte kan tas som mått på ett folks uppfinningsförmåga. Visserligen är de amerikanska teknikerna och ingenjörerna ”patentminded”, men det finns många skäl varför en uppfinnare kan låta bli att söka patent i Amerika. Upphovsmanen kan ha föredragit ett hemlighållande, kostnaderna kan ha varit för höga, han kan ha publicerat uppfinningstanken i stället för att patentsöka den eller helt enkelt ansökt om patent i ett annat land. Utan uppgift om fördelningen på olika tekniska uppfinningsområden är de siffermässiga kvantitativa uppgifter-

na intetsägande. Folkets ”inventiveness” när det gäller låt oss säga sportfiskerredskap med 400 nya patent per år och kanske 4 patent per år för tillverkning av radioaktiva isotoper kan i båda fallen uppfylla patentlagens krav på nyhet och tekniskt framsteg (inom *sitt* område), men den sammanslagna mängden av 404 patent är inte något mått på amerikanska folkets uppfinnarförmåga och säger ingenting om denna förmågas tendens att minska eller öka. Dessa siffror visar endast omfattningen av patentverkets arbetsuppgifter respektive arbetsresultat.

Den andra statistiska gruppen skall belysa fördelningen av *äganderättsförhållandena* för beviljade amerikanska patent. Den är något mera tillförlitlig, eftersom den inte sätter siffermaterialet i relation till andra inte jämförbara storheter eller till andra nationers förhållanden. Begreppen storföretag, småföretag, utländska företag, dotterbolag (subsidiaries) och deras definitioner i detta sammanhang är dock mycket tvivelaktiga. Med ”storföretag” menas här ett bolag med totala aktiva av 50 miljoner dollars eller mer (år 1939), varvid dotterbolagens patent är inräknade i modersbolagets. ”Småföretag” är alla andra. Den stora gruppen av amerikanska icke-tekniska storföretag inom service-, trafik-, livsmedels- och råvarubranscherna saknas helt, endast de ”patentsökande” företagen tas med — en uppdelning av synnerligen vag och godtycklig karaktär. ”Dotterbolagen”¹⁰ snedvrider omedelbart bilden.

Den uppmätta *tidsperioden* kan gömma många osynliga orsaker till att

antalet sökta eller beviljade patent vid en viss tidpunkt sjunkit, stigit eller blivit oförändrat. Kris- och krigsförhållanden, den tekniska utvecklingens svängningar, affärsläget i vissa branscher, industriella arbetskonflikter, politiska, kulturella och klimatiska skiftningar, patentverkets skiftande arbetstakt, allt detta kan påverka uppfinnarens målsättning, arbetstakt och fantasi och göra utslag i antalet patentsökta uppfinningar. Alla inverkan- de faktorer är inte kända och om de vore kända, skulle de inte kunna uttryckas exakt i statistiska siffervärden. Värdet av de skenbart övertygande staplarna och kurvorna är därför sannolikt mycket litet. Ännu sämre blir resultaten, när dessa värden används vid *internationella* jämförelser, även om siffrorna endast jämföres procentuellt.

Patent och patent är tyvärr inte lika i alla länder. Ett *franskt* patent kan beviljas för alla tekniska alster och förfaranden utan nyhetsgranskning ("sans garantie du gouvernement") och är inte jämförbart med exempelvis ett *svenskt*, *holländskt* eller *amerikanskt* patent som före beviljandet noggrant undersökts med avseende på nyhet. Det finns ytterligare många avvikelser som gör en direkt internationell sifferjämförelse på patentområdet vansklig, så kan t. ex. Tyskland och Japan ha två slags patent (Patent och "Gebrauchsmuster"); vissa länder har även s. k. importpatent. Allvarliga tvivel har också från flera håll riktats mot patentstatistikens tillförlitlighet och värde, främst på amerikanskt håll.¹¹

Endast ytterligare ett amerikanskt

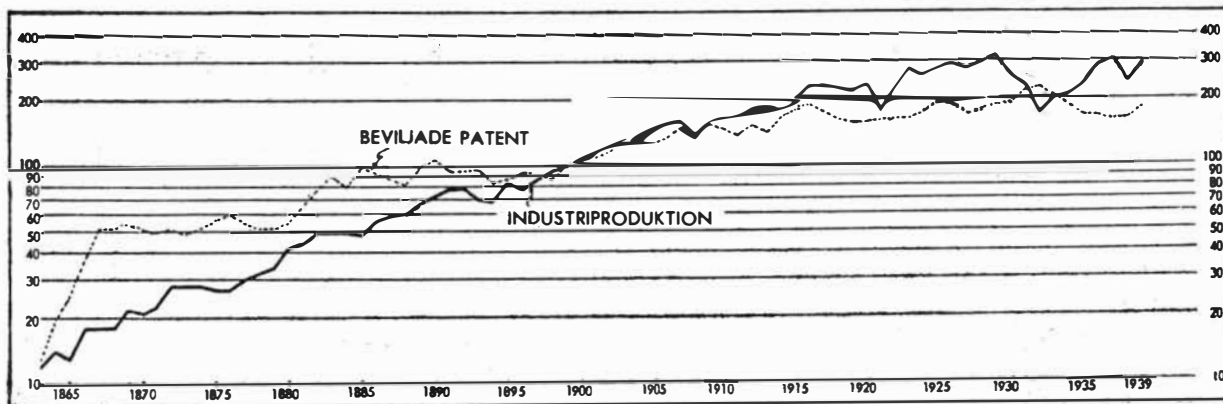
försök till statistisk jämförelse mellan antalet patenterade uppfinningar och amerikansk industriproduktion skall här visas (*diagram 7—8*). E. Graue¹² tror sig kunna påvisa att uppfinningar (på det mekaniska området) och amerikansk industriproduktion (enligt index, samlat av Board of Governors of Federal Reserve System) under 75-årsperioden 1863—1940 hade en tendens till parallellt förlopp (*diagram 7*). En förstorad detaljkurva för perioden 1917 till 1940 (*diagram 8*) tydes så att dels ökningen blir långsammare för bägge sifferserierna, dels amplituderna i industriproduktionens kurva blir större än i patentens. Skärningen i kurvorna år 1930 anses vara en tillfällighet. Gapen mellan produktionsvärde och antalet patent omkring 1919 och 1932 anses inte med bestämdhet styrka den vanliga uppfattningen att uppfinningar i synnerhet uppkommer vid lågkonjunktur och hårdaste konkurrenstryck.

Det finns i *Sverige* en pionjär på patentstatistikens område. Ledamoten i patentverket *Henrik G. Tisell* (1870—1954) hade redan för över 50 år sedan samlat material för en omfattande internationell patentstatistik.¹³ I ett stort arbete om uppfinnarverksamhetens variationer inom olika industri- klasser i sex länder (*Sverige, Tysk-*

Diagram 7. Jämförelse av index för amerikansk industriproduktion med antalet i USA beviljade patent på det mekaniska området 1863—1940 (logaritmisk skala).

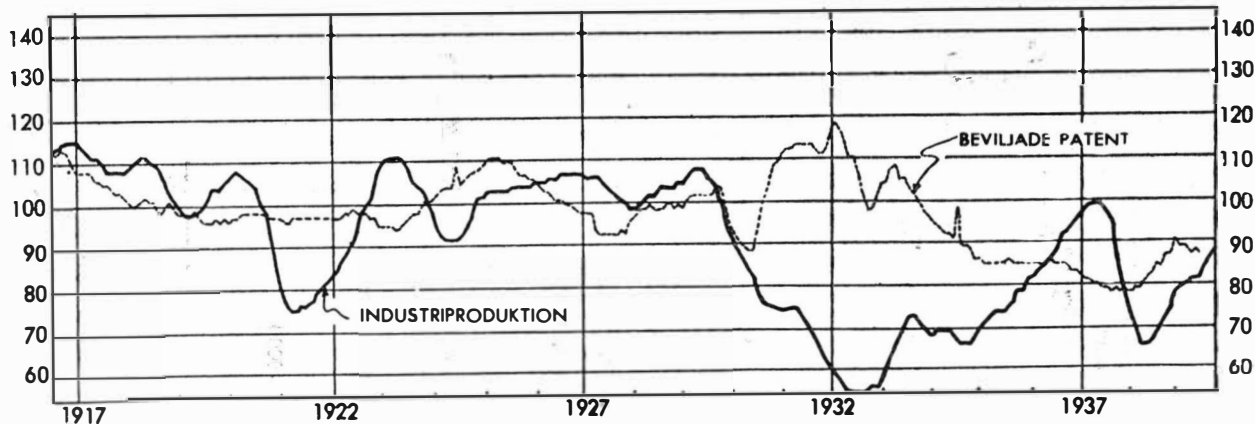
Diagram 8. Jämförelse av index för amerikansk industriproduktion med antalet i USA beviljade patent på det mekaniska området 1917—1940 (decimal skala).

Jämförelse av amerikansk industriproduktion med antalet beviljade patent
(på det mekaniska området)

under tidsperioden 1863—1940 (logaritmisk skala)

Diagram 8.

under tidsperioden 1917—1940 (decimal skala)

land, Frankrike, England, Österrike och Ungern) som han 1908 utarbetat åt patentkommittén¹⁴ gjorde Tisell en del djärva jämförelser mellan å ena sidan patentverkets siffermaterial rörande inlämnade patentansökningar och beviljade patent och å andra sidan Sveriges industriella och statsfinansiella utveckling under samma tid.¹⁵

De av Tisell framkastade påståendena är i många avseenden mycket tvivelaktiga, men ändå värda ett förnyat kritiskt studium i ljuset av moderna statistiska metoder och fylligare siffermaterial. Hans funderingar (från 1908) över patentaktivitetens samband med arbetarklassens roll som uppfinnare, stordriftens genombrott

och skiftningarna från ett tekniskt område till ett annat är också förtjänta en ny prövning.

Sedan Tisells tid har byråchefen M. Fulk på patentverket övertagit det viktiga arbetet med en fortsatt statistisk analys av patenteringsförhållandena i Sverige.¹⁶ Diagram 9 återger ett exempel ur Falks analyser och jämför värdet av industrins produktion (siffrorna ur kommerskollegiets statistiska översikter av det svenska näringslivets utveckling samt ur Statistisk årsbok) med antalet till patentverket nyinkomna patentansökningar under åren 1885—1939. Härav dras slutsatsen att uppfinnandet i hög grad är en konjunkturföreteelse.

Diagram 9.

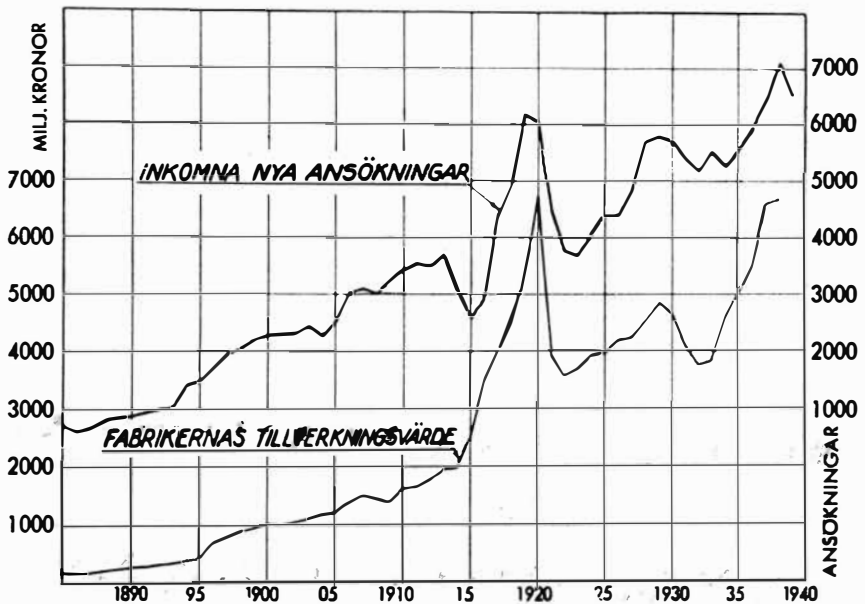

Diagram 9. Industrins produktionsvärde (uttryckt som "fabrikernas tillverkningsvärde") och antalet till patentverket nyinkomna patentansökningar 1885—1939.

I sitt senaste arbete 1958 återger Falk bl. a. en jämförande tabell över antalet inlämnade patentansökningar i tretton nationer, satt i förhållande till folkmängden i siffror och procenttal (befolkningsenhet 100 000 invånare) under året 1955.¹⁷

Det finns utan tvivel ett behov av att mäta och jämföra mängden (och kvaliteten) av tekniska uppfinningar i olika länder, men varken grundmaterialet eller de hittills prövade jämförelsemetoderna tycks fylla de krav på

exakthet som tillåter väsentliga slutsatser av mera generell natur.

Likå är begreppen "tekniska framsteg" och "uppfinnarförmåga" som karakteristiska av *en bel nation*, om de härleds ur ett bristfälligt siffermaterial, diffusa och de därav dragna slutsatserna ofta felaktiga. Här finns ett omfattande och outnyttjat arbetsfält för forskare av olika slag, för statistiker, jurister och ekonomer. Arbetet borde lämpligen samordnas nationerna emellan.¹⁸

Arbetstagare som uppfinnare

Rättsutvecklingen

När under förra seklet de stora pionjäruppfinningar gjordes som revolutionerade våra yttre levnadsförhållanden, fanns inte frågan om arbetstagarna som uppfinnare — åtminstone var den inget samhällsproblem. När den industriella stordriften trängde in i småföretag och hantverk och den tekniska utvecklingen samtidigt krävde allt större kapital och bättre yrkeskvalifikationer, uppkom så småningom en "arbetsdelning" så att uppfinnare och förslagsställare, uppfinnare och tillverkare eller uppfinnare och förlagsman för uppfinningen inte längre var samma person. Initiativet till tekniska nyheter och förbättringar övergick i många fall på en företagare, en teknisk chef eller vetenskaplig arbetsledare, som inte själv utarbetade lösningen av problemet utan i stället gav mer eller mindre noggrant formulerade uppdrag åt en anställd att finna en pfaktisk lösning.

Efter första världskriget fanns i USA, England och Tyskland redan storföretag i aktiebolagsform, och vid dessa bedrevs utvecklingen av exempelvis nya maskiner, farmaceutika och elektriska apparater i särskilda avdelningar, som skulle producera säljbara nyheter — helst i snabbare takt än konkurrenterna. Temporärt skydd ge-

nom patent för sådana alster var i dessa länder med välutvecklad patentlagstiftning en närliggande och mycket använd åtgärd i kampen om marknaden. De anställdas uppfinningar behandlades då helt som en obestridlig egendom av företaget. För Skandinavien del visar exempelvis Finlands kungörelse angående patent 1898 denna allmänna inställning.

Ett undantag utgör en bestämmelse som tillkom i Österrike år 1897, då man i gällande patentlag (§ 5, mom. 13) uttryckligen fastslog den princip som härrörde från franska revolutionen, nämligen att arbetare, anställda och statstjänstemän betraktas som upphovsmän och ägare till de av dem i tjänsten gjorda uppfinningarna (om inte annat bestämts genom avtal eller tjänsteföreskrifter).¹ Belönades någon gång nyttiga uppfinningar med ett penningbelopp, en befordran, en ordensutmärkelse eller annan uppmuntran, var denna handling av helt frivillig karaktär. Belöningen var i princip ännu av samma patriarkaliska och godtyckliga natur som de adelsförläningar som drottning Elizabeth I av England gav som tack för meddelade uppfinningar, eller de livräntor som Ludvig XIV tilldelade förtjänta uppfinnare i Frankrike på 1600-talet. Något behov av en reglering i allmän lag kände man inte.

Först i vår tid inträffade en ändring. I vissa länder började man på 1920-talet ta upp klausuler om uppfinningsrätt (men inte om enskild uppfinningsersättning) i kollektiva tjänsteavtal för organiserade grupper av anställda. Förutsättningen för sådana klausuler var uppenbarligen att det fanns organiserade grupper av arbetstagare, som väntades kunna göra uppfinningar av värde för arbetsgivaren. Så var exempelvis fallet med de akademiskt utbildade kemisternas förbund i Tyskland. I deras tjänsteavtal fanns efter första världskriget för första gången sådan klausul.

Vid samma tid togs dessa frågor upp i internationella sammanhang. Internationella arbetsbyrån i Genève började år 1927 ta sig an frågan om arbetstagarnas uppfinningar ("invention salarié"). Inför revisionen av Pariskonventionen för industriellt rättsskydd i London år 1934 framlades vidare ett förslag och en rapport från Nationernas Förbunds kommitté för intellektuellt samarbete. Arbetsbyrån uppmanades att göra regeringarna uppmärksamma på lämplig nationell lagstiftning och Bernbyrån att studera möjligheterna att på programmet för konferensen i London ta upp förslag till en ny artikel 4 ter för Pariskonventionen. Den skulle innehålla dels bestämmelsen att en uppfinnarens namn alltid måste nämnas på ett patent, dels bestämmelsen att en anställd uppfinnare skall få skäligen ersättning för gjorda uppfinningar. Trots ansträngningar, speciellt från holländsk, italiensk och mexikansk sida, godtogs inte förslaget, och generalrapporten

till Londonkonferensen uttalade sig mot den andra punkten. Vid omröstningen rörande ett holländskt förslag om införandet av sådana bestämmelser i konventionen röstade av 29 röstberättigade nationer 7 för, 8 mot (däribland Sverige) och 14 avstod från att rösta.

Nästa revisionskonferens för Pariskonventionen hölls 1958 i Lissabon, och den befattade sig inte med denna fråga. Däremot har Internationella arbetsbyrån i Genève en rådgivande kommitté för arbetstagare och yrkesarbetare som kontinuerligt håller sessioner (1949—1959) och studerar den internationella situationen på området.

Det har emellertid funnits andra faktorer som påverkat utvecklingen. Utan tvivel har *krigets* nödsituation i alla länder — krigförande och neutrala — temporärt sopat undan många byråkratiska, finansiella, juridiska och personliga faktorer som i fredstid hindrar uppfinningsresultat och snabb utveckling. Bägge världskriegen har med enorm hastighet tvingat fram militära uppfinningar. Men kriget har också praktiskt demonstrerat helt nya samarbetsmetoder för det tekniska utvecklingsarbetet. Efter krigets slut kvarstod ett behov av att bl. a. bättre reglera de rättsfrågor som hade rört militära befattningshavare och deras uppfinningar. Dessa män fortsatte emellertid ofta som civila uppfinnare, så småningom i industrins fredliga tjänst. En *individuell* behandling av frågor om bästa sättet att utnyttja militära uppfinningar liksom behandlingen av den vid försvaret "anställda" uppfinnaren genom regering (i Sverige), regeringsutskott eller -näm-

der (i England) eller statlig nämnd och förvaltningsdomstol (i USA) blev i längden en tungrodd och mindre tilltalande arbetsmetod. Krav på enhetlig lagstiftning restes i ett stort antal länder, men de har hittills givit direkta resultat endast i *Sverige* (1950), *Danmark* (1955), *Tyskland* (1957). Vissa bestämmelser om arbetstagares uppfinningar ingår dock bl. a. i *Hollands* patentlag av 1910 och *Finlands* patentlag av 1943.

De *anglosaxiska* länderna följer den s. k. prejudicierättens system, dvs. de låter domstolarna arbeta fram prejudicerande regler från fall till fall. I USA kan man emellertid inom statsförvaltningen till följd av den enorma forskningsverksamheten i statlig regi — direkt eller på uppdrag av statliga myndigheter eller organ — i längden inte bemästra problemen. Förslag till en enhetlig förvaltning och bedömning av åtminstone *statsanställdas* uppfinningar framlades av amerikanska justitiedepartementet 1947 men har inte lett till någon federal reglering av hithörande frågor.² Lagförslag och propositioner av mera begränsad räckvidd, mest i samband med försvarsuppfinningar, strömmar dock in till kongressen varje år, men de har hittills inte heller uppnått det avgörande lagstiftningsstadiet i bägge husen.³

I England gäller som huvudprincip i nuvarande rätt att en anställd som tack vare sina tekniska kunskaper eller sin förtroendeställning i ett företag åstadkommer uppfinningar anses vara "förvaltare för sin arbetsgivare" (a trustee for his employer), och sådana uppfinningar är arbetsgivarens egendom. Den omfattande verksamhet som

statliga ersättningsnämnder (Royal Commission on Awards to Inventors) har utövat i England till följd av två världskrig har dock lett till en del höga individuella belöningar för militära uppfinnare, men inte till enhetliga, godkända regler eller någon allmän lagstiftning.

I *Sverige* föreslogs 1919 för första gången regler som i patentförordningen skulle ta hänsyn till uppfinningar, gjorda av "i allmän eller enskild tjänst anställd person".⁴ De var väl genomtänkta och innehöll redan många av de väsentliga alternativ och nyanser som införts i lagen om rätt till arbetstagares uppfinningar (18 juni 1949, SFS nr 345, 1949). Rättsförhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare hade dock långt tidigare varit föremål för enskilda funderingar och utredningar inom landet.

Televerket, som är den av landets myndigheter som har det största antalet rent tekniska arbetsuppgifter, brottades exempelvis redan 1907 med problemet att finna en lämplig praxis för behandling av de patenterbara uppfinningar som gjorts av tjänstemän inom verket. En av svårigheterna tycks ha varit att personal sökt patentskydd på förbättrade konstruktioner och materiel som tillkommit under tjänstetid och med erforderliga experiment och provningar på bekostnad av verket samtidigt som man inte tillfrågade arbetsgivaren vid försäljningen av uppfinnarens ensamrätt till utomstående leverantörer. Televerket krävde då ett förbud för tjänstemännen att utan styrelsens medgivande ta patent på konstruktioner som utarbetats i tjänsten. Förslaget väckte genmäle

bl. a. från telestyrelsens dåvarande överingenjör *Carl Egnér*, som själv erhållit ett stort antal svenska patent. Egnér krävde bl. a. en generell reglering av hithörande rättsfrågor för hela tjänstemannakåren. Man diskuterade även frågor såsom skälig gottgörelse för patenterade uppfinningar som kommit till användning hos arbetsgivaren och inrättandet av en skiljenämnd för frågor angående uppfinningsersättning.⁵ Diskussionen om en allmän rättslig reglering av anställda uppfinnarens förhållanden går i Sverige alltså uppenbarligen tillbaka ett 50-tal år i tiden.

De principiella svårigheter som finns här är att rättsfrågorna ligger vid korsningspunkten av två rättsområden: *arbetsavtalsrätten* och *patenträtten*. En allmän grundsats inom arbetsavtalsrätten är att arbetsgivaren skall njuta frukterna av arbetstagarens arbete. Vad arbetstagaren framställer är arbetsgivarens egendom — under förutsättning att arbetet utförs i tjänsten.⁶ Patenträtten däremot stadgar att en patenterbar uppfinning är upphovsmannens egendom. Det har dock länge rått enighet om att *vissa* uppfinningar som görs av en anställd, s. k. *tjänste-* eller *uppdraagsuppfinningar*, uteslutande tillhör arbetsgivaren. Dessa termer är inte så lätta att definiera. Svensk lag har stannat för en definition som omfattar sådana uppfinningar, där forsknings- eller uppfinnarverksamheten utgör arbetstagarens huvudsakliga arbetsuppgift och då uppfinningarna tillkommit väsentligen som resultat av denna verksamhet. Detsamma gäller när en uppfinning innefattar lösningen av en i tjänsten förelagd, närmare angiven

uppgift (3 § lagen om arbetstagares uppfinningar). I andra länder är motsvarande definition mera omfattande.⁷

En andra central fråga är, i vilka fall *särskild ersättning* skall utgå för en uppfinning som gjorts i tjänsten eller i annat samband med anställningen och vad som i så fall är en skälig ersättning. I Sverige gäller att särskild ersättning skall utgå endast "i den mån värdet av den rätt till uppfinningen som arbetsgivaren övertagit överstiger vad som med hänsyn till arbetstagarens lön och övriga förmåner i tjänsten rimligen kunnat förutsättas" (6 §, mom. 2). I praktiken förekommer emellertid många fall som inte utan vidare kan avgöras av parterna själva. Två *skiljenämnder* finns därför i Sverige, av vilka en främst anlitas av statliga arbetsgivare och arbetstagare och en enbart av industrin. Till dessa kan tvistefrågor hänskjutas, och de utfärdar vägledande utlåtanden resp. skiljedom från fall till fall. Antalet offentligt tillgängliga utlåtanden från dessa nämnder är hittills omkring två dusin.

Ett entydigt rättstillstånd, med vilket arbetsmarknadens båda parter är helt nöjda, har under den korta tid lagen om arbetstagares uppfinningar varit i kraft, ännu inte uppnåtts i Sverige. Så har man exempelvis från visst arbetsgivarhåll 1958 begärt en ändring av lagens tredje paragraf, som reglerar omfånget av rättsövertagandet genom arbetsgivaren. Samtidigt har vissa av arbetstagsidans organisationer ifrågasatt rättsgiltigheten av ett övertagande av uppfinnarrätt i samband med arbetsgivarens åtaganden i patentutbytesavtal med tredje part.

I oktober 1958 gav Kungl. Maj:t en särskild utredningsman i uppdrag att göra en översyn av denna lag. Enligt direktiven skall i första hand undersökas i vad mån erfarenheterna från lagens tillämpning anses påkalla jämförelser i avvägningen mellan arbetsgivarnas och arbetstagarnas intressen. En annan fråga gäller möjligheterna för statsmyndigheter och deras personal att genom avtal reglera förhållanden som faller inom lagens tillämpningsområde. Man anser att lagens syfte bör vara inte endast att på ett skäligt sätt avväga de rena partsintressena utan även att främja det allmänna intresset av att sådant forsknings- och uppfinnararbete stimuleras som för tekniken framåt (Post- och Inrikes tidningar, 3 november 1958).

De rättsliga skiljelinjer och friktionsmöjligheter som finns på detta område spelar emellertid i det praktiska livet inte någon större roll. Om lönesättning och befordringsmöjligheter är goda för den anställde uppfinnaren och om uppfinningarna är värdefulla för företaget, brukar det inte finnas anledning till misströstan. En smidig lösning av dessa frågor är givetvis lättare att uppnå för industrieföretag än för statliga arbetsgivare, så länge de senare även för sin tekniska forsknings- och utvecklingsverksamhet är bundna av statliga löneplaner och även i övrigt saknar möjlighet att tillämpa det fria näringslivets beprövade arbets- och driftsformer.

Den praktiska utvecklingen

Vi vet att av de patentansökningar som under de senaste tre åren inlämnats till svenska patentverket i genomsnitt mer än 70 % inlämnats av juridiska personer, och att av dessa i sin tur omkring 58 % kom från svenska bolag. De personer som i dessa ansökningar nämns som uppfinnare torde i huvudsak vara anställda i dessa företag. Vidare får man komma ihåg att enligt sista folkräkningen i Sverige år 1950 det totala antalet i allmän och enskild tjänst anställda var omkring 2,5 miljoner (därav ca 840 000 tjänstemän och ca 1 660 000 arbetare). Detta innebär att redan för åtta år sedan mer än en tredjedel av hela svenska folket var i ett beroendeförhållande till en arbetsgivare av något slag. Antalet personer som befinner sig i ett anställningsförhållande av en eller annan form är uppenbarligen mycket stort och växer ständigt.

Anställda forskare — exempel

En speciell grupp av "anställda uppfinnare" har under de senaste åren trätt i förgrunden, trots att den är relativt begränsad: de naturvetenskapliga forskare som sysslar med grundforskning. Deras arbetsresultat brukar kallas för upptäckter, arbetshypoteser eller -teorier och de publiceras i allmänhet först i förkortad och senare i utförligare form (i den mån de inte är av militär natur). Resultaten anses varken av läsarna eller av forskarna själva som uppfinningar i patentlagens mening.

I Sverige talar man sedan början av 1940-talet om "tekniskt-vetenskaplig forskning", vilken i vidare mening skall avse all sådan vetenskaplig forsk-

ning som syftar till att utnyttja naturkrafter och naturtillgångar. Det pekas bl. a. på att forskningsarbetets karaktär kan bestå i teoretiska utredningar, laboratorieforskning och provfabrikation (i halvstor eller halvindustriell skala).⁸ Härmed antyds just de flytande gränser som kan finnas mellan icke-målbundet teoretiskt arbete och från början icke-förutsedda tillämpningar för praktiska behov, de må vara industriella, medicinska eller militära. Sådana "i forskningsarbete sysselsatta personer" och deras villkor har nyligen undersökts i vårt land. Antalet forskare (och medelsförbrukningen per forskare) vid och

utanför universitetet och högskolor under 1955 framgår av diagrammet på denna sida.

Uppfinnaren kan stå i ett anställningsförhållande till en högskola, ett universitet, en akademi, till ett statligt tekniskt verk eller någon provnings- eller försöksanstalt, till ett industriföretags eller en branschs forskningsorganisation.

Det har visat sig att patenterbara uppfinningar som biprodukter av sådan forskningsverksamhet kan ha stor praktisk betydelse. I USA har sagts att exempelvis den elektroniska industrin kan livnära sig direkt genom att utnyttja den rena vetenskapen ("min-

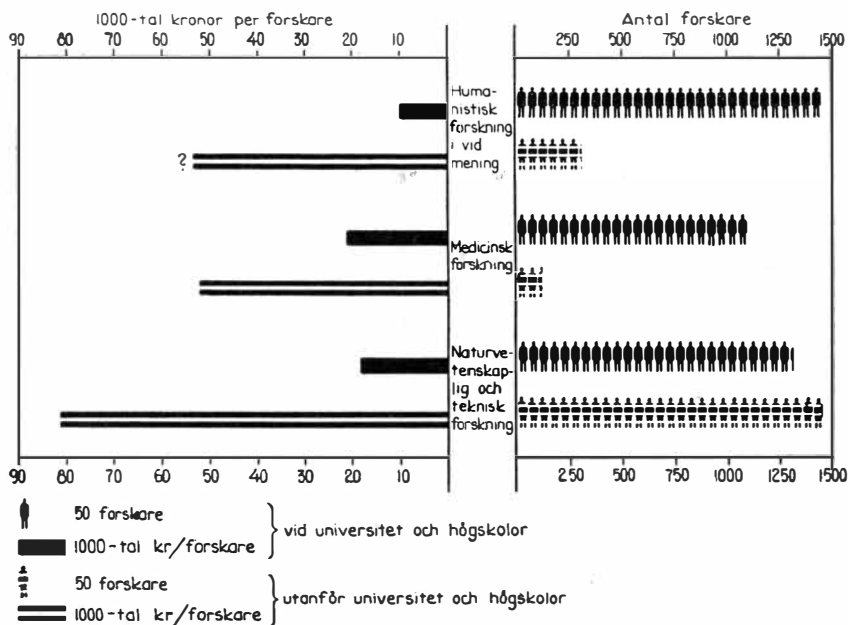

Diagram 10. Antal forskare och medelsförbrukning per forskare vid och utanför universitet och högskolor inom humanistisk och medicinsk forskning samt naturvetenskaplig och teknisk forskning under år 1955.

SOU 1958: 32, Del V.

ing pure science”) och att den lever på vetenskapsmännens fantasi — på deras idéer.⁹ En av 1956 års nobelpristagare, *W. Shockley*, som uppställt halvledarteorin, sade i sin nobelföreläsning i Stockholm bl. a.: ”Syftet att producera nyttiga alster har starkt påverkat urvalet av forskningsprojekt, till vilka jag varit knuten. Det sägs ofta att ett mer eller mindre speciellt praktiskt mål degraderar forskningens kvalitet. Jag tror inte att detta nödvändigtvis är fallet”.¹⁰ Shockleys meduppfinnare *Bardeen* yttrade vid samma tillfälle att transistor upptäcktes i samband med ett grundforskningsprogram (”a fundamental research program”).

Kända anställda forskare

Mindre känt i detta sammanhang är att några av de mest revolutionerande upptäckterna inom atomenergiforskningen är patentskyddade. Två av de mest grundläggande principerna har som upphovsman den avlidne atomforskaren, professor *Enrico Fermi* och hans medarbetare. Amerikanskt patent har beviljats dels på förfarandet att tillverka radioaktiva isotoper (US pat. 2 206 634), dels på den bromsade kedjereaktionen i en reaktor och det tekniska utförandet med hjälp av uranbränsle och grafitmoderator (US pat. 2 708 656).

Det förstnämnda patentet hade under kriget beslagtogs av den amerikanska atomenergikommissionen på grundval av då gällande atomenergilag (§§ 11a/II och 11b). Som skäligen ersättning beslöt kommissionens patentersättningsnämnd i augusti 1953

att till uppfinnarna utbetala ett totalt belopp av 300 000 dollar ”för partiellt återtagande” av patentet.¹¹ Underlaget till det andra patentet för den klassiska reaktorn, vars första exemplar 1941 byggts under Fermis ledning i Chicago, hemlighölls till december 1944, när patentansökan inlämnats i Washington i Fermis och meduppfinnarens Leo Szilards namn, den senare en ungersk vetenskapsman som var sysselsatt med arbeten i samband med den första atombomben (”Manhattan District”). Patentet hade utarbetats av patentavdelningen för den statliga Office of Scientific Research and Development (OSRD). Patentet blev en rättslig grundval för atomenergikommissionens licensgivning för reaktorer (patentet gäller enligt amerikanskt patentlag till 1972).¹² Om ersättning utgått till professor Fermis änka respektive professor Szilard är inte känt.

Även i Frankrike finns några princippatent av stor räckvidd, patentsökta i maj 1939. Deras upphovsman är forskarna Joliot, *Habban* och Kowarski. Deras patent skyddar bl. a. principen att bromsa kedjereaktioner medelst helium eller deuterium (moderator) liksom självstabiliseringen av reaktortemperaturen (i Sverige patent nr 135 148 och 138 980). Franska atomenergikommissariatet och uppfinnarna har på våren 1958 i USA stämt amerikanska atomenergikommissionen för att få motsvarande amerikanska patent frigivna från beslag.

Ersättningsförfarandet för uppfinningar på atomenergiområdet bygger i USA på den första atomenergilagen av 1946, vilken skapade en särskild ersättningsnämnd, bestående av tre

personer inom atomenergikommissionen (Patent Compensation Board). Bakgrunden till dennas tillkomst var att regeringen då hade monopol på atomvapen och produktion av klyvbara ämnen. Om en patenterbar uppfinning var användbar både för militära och fredliga ändamål, fick uppfinnaren inte söka patentskydd för uppfinningen. Som kompensation för förlusten av denna lagliga rätt infördes 1949 i stället en möjlighet för uppfinnaren att hos kommissionens nämnd ansöka om skäligen ersättning ("just compensation"). Vid värderingen av sådana uppfinningar måste hänsyn tas till i vilken grad uppfinningen utvecklats genom statligt finansierad forskningshjälp; vidare bedöms uppfinningens nytta, dess nyhet och betydelse, patenthavarens kostnader för att utveckla eller förvärva uppfinningen samt i vilken utsträckning uppfinningen användes i praktiken. Nämndens beslut är bindande för atomenergikommissionen men kan överklagas vid den federala förvaltningsdomstolen i Washington, Court of Claims.¹³ Denna ersättningsnämnd har i den nya atomenergilagen av 1954 (artikel 157) fått större befogenheter att bevilja ersättningar dels åt personer som gjort uppfinningar eller upptäckter som lämpar sig för produktionen av eller för användning i samband med speciellt kärnmaterial eller atomenergi ("special nuclear material or atomic energy"), dels för varje särskilt förtjänstfullt bidrag till utveckling, användning eller kontroll av atomenergi. De sistnämnda belöningarna — för utomordentliga insatser — får atomenergikommissionen

utdela på eget initiativ men med presidentens godkännande även om uppfinnarens insats inte direkt uppfyller de standardkrav som gäller för belöningar enligt atomenergilagen. Den avlidne professor Fermi var den förste som i november 1954 erhöll en sådan speciell belöning. Som vi såg förut fick han också ersättning för sitt beslagtagna isotoppatent.

De krav på mycket höga kontanterersättningar som i oktober 1958 ställdes av de fyra amerikanska professorerna Dunning, Booth, Nier och Grosse baserades på uppfinningar för separation av uran 235 från naturligt uran genom gasdiffusion, patentsökta 1940. Uppfinningarna är på grund av sin militära natur fortfarande hemligstämplade, vilket dock inte hindrar att den skäliga ersättningen enligt atomenergilagen skall utgå. Om man som beräkningsgrund för en royalty tillämpar 1 till 5 procent av slutproduktens totalvärde — det finns tre gasdiffusionsanläggningar byggda enligt forskarnas grundprincip, vilka varit igång i 15 år — kommer man till ett belopp av omkring en miljard dollar, eftersom uppfinnarna enligt uppgift lär ha funnit och utarbetat sin metod helt utan statsanslag. Uppfinnarna har dock tänkt sig 3 eller 4 % av kostnaderna för produktionen av den första atombomben, vilket skulle innebära ett belopp på omkring 30 miljoner dollar. De förklarar samtidigt att ersättningen skall gå till ett nytt forskningsinstitut. Detta ändrar dock ingenting i den viktiga principfrågan om enskilda eller anställda uppfinnare av staten eller en statlig institution skall kunna få en penningersättning av obe-

gränsad storlek för en uppfinning som haft vidsträckt praktisk betydelse för den allmänna tekniska utvecklingen.

De okända uppfinnarna

Ett varningens ord måste dock sägas i detta sammanhang. Bakom de stora och världsberömda namnen på uppfinnarpionjärer finns tiotusentals uppfinningar och vetenskapliga upptäckter, som, dels på grund av sin invecklade karaktär, dels på grund av sin roll som länkar mellan ett tidigt steg och en slutgiltig lösning av ett praktiskt-tekniskt problem, är helt okända för den stora allmänheten. Men deras betydelse är inte mindre för det.

Utan dessa byggstenar skulle den slutgiltiga byggnaden aldrig kommit till stånd. Rättvisan kräver att *dessa* uppfinnarens och forskarens insats får samma praktiska och moraliska erkännande som de kända männens — om man kan få kännedom om deras prestation. Det ligger i sakens natur att ett sådant erkännande oftast kommer i efterhand. Både siffermässig värdering av uppfinnarens insats och rätt infogande av prestationen i utvecklingsförloppet kan ske endast retrospektivt. Om man vill undvika ett alltför stort dröjsmål, måste avgörandet nödvändigtvis få spekulativ karaktär. Ett sådant handlingssätt kan inte alltid undvikas i det praktiska livet.

Reformkrav och reformförslag till patentsystemet

Det är i hög grad naturligt att en lagstiftning som på ett så centralt sätt berör individens och företagens ekonomiska intressen som patentlagstiftningen utsätts för kritik. Uppfinnarens och patenthavarens besvikelser tillskrivs ofta patentsystemet som sådant. Kritiken tar sig olika former och den riktar sig därvid mot patenträttens materiella bestämmelser lika mycket som mot patentförfarandets och administrationens brister. Brister i lagtextformuleringar och rättstillämpning påtalas mest av fackjurister. Angrepp kan emellertid stundom ha ideologiskt-politiska eller också företagsekonomiska motiv.

Om man i grova drag systematiserar de huvudsakligaste reformförslagen, finner man att en huvudgrupp åsyftar olika förbättringar av de *nationella* patentsystemen, medan en annan främst siktar på nya former av en *internationalisering* och ett *förenhetligande* av rättsordningarna.

Vi börjar med den senare gruppen — de förslag som syftar till en internationalisering av patenträtten. Dessa har med stor intensitet utvecklats efter andra världskrigets slut, men vissa strävanden går mycket längre tillbaka i tiden. Tvånget att för samma uppfinning söka patentskydd i varje land

där exploatering skall ske är, både från samhällets och den enskilde uppfinnarens synpunkt, ett slöseri med tid, medel och arbetskraft. Diskussionen om att *internationalisera* patentskyddet har därför under de senaste åren upptagits med förnyad kraft. Den explosiva utvecklingen av nya industrigränar och tekniska arbetsområden har ökat näringslivets behov av forsknings- och utvecklingsarbete, och detta kan i många fall varken från ekonomisk synpunkt eller från personalsynpunkt bäras av företag och institutioner inom ett enda land. Utvecklingen kräver därför poolbildning och samarbete över gränserna. Sådana dynamiska områden är exempelvis elektronisk kopplingsteknik, teknik för kraft-, energi- och värmealstring genom spjälkning eller fusion av atomenergi, radarteknik, automatiseringsteknik för verkstads- och byggnadsindustrin, motorisering av jordbruksarbete, tillverkning av nya syntetiska textilfibrer och av biokemiska läkemedel, reaktionsmotorteknik för flygplan och projektiler.

En av de äldsta samarbetsplanerna tog sig uttryck i en speciell *panamerikansk* patentunion, som ingicks redan 1906 i Rio de Janeiro. En gemensam patentmyndighet med två

byråer, en i Havanna och en i Rio de Janeiro, skulle förmedla patentregistreringen från en medlemsstat till de andra. Konventionen ratificerades emellertid inte av ett tillräckligt antal stater.

Ansatser till en begränsad internationell patentgemenskap fanns även inom förutvarande *brittiska imperiet*. Frågan behandlades vid en imperiekonferens 1922, men det enda resultatet blev att man skapade viss prioritetsrätt för patentsökande inom imperiets länder.

Förutom dessa äldre planer finns det idag förberedande undersökningar, projekt eller delvis förverkligade system för en sådan internationalisering med olika geografisk räckvidd huvudsakligen för följande områden:

- 1) för Beneluxländerna, Frankrike och Schweiz,
- 2) inom de nordiska staterna,
- 3) för hela Europa.

Samarbete inom Beneluxländerna

1947 träffades mellan *Belgien, Frankrike, Luxemburg* och *Nederländerna* en överenskommelse, genom vilken ett gemensamt officiellt nyhetsgranskningsorgan för patentansökningar inrättades. Avtalet trädde i kraft 1949. En internationell nyhetsgranskande byrå förlades till Haag, och dess förste direktör blev franska patentverkets tidigare chef M. Mathon. Byrån står under ledning av ett särskilt administrationsråd som består av en medlem från varje land som deltar i överenskommelsen. I början av 1958 biträdde även *Schweiz* denna överens-

kommelse, då man där inte kunde övervinna personalsvårigheterna när det gällde att i enlighet med den nya schweiziska patentlagen av 1954 införa egen nyhetsgranskning för uppfinningar inom ur- och textilfibertekniken.

Haagbyrån fungerar så att den till de nationella patentverken, på begäran och mot individuell betalning, avger utlåtanden (*avis motivés*) om en insänd uppfinnings nyhet. Avgiften var 1952 per patentansökningsärende 125 floriner (170 s. kr.) utöver en generell årsavgift för medlemsland med 7741 floriner per enhet (1951) enligt Pariskonventionens regler. I praktiken utförs granskningsarbetet av holländska patentverket och denna utbildar byråns anställda. Av de länder som är anslutna till byrån har endast Holland obligatorisk förprovning av patentansökningar. Patentsökande i de andra länderna kan frivilligt och på egen bekostnad få nyhetsgranskning utförd av byrån.¹

Samarbete inom de nordiska länderna

Inrättande av ett för de nordiska länderna gemensamt patentverk har föreslagits av enskilda fackmän vid ett flertal tillfällen.²

Tanken på internordiskt patentsamarbete framfördes redan före sekelskiftet på det fjärde nordiska juristmötet i Köpenhamn 1881, men först 1922 kom officiella överläggningar mellan danska, norska och svenska delegerade till stånd. Förslaget att patent som meddelats i ett nordiskt land efter särskild registrering i annat nordiskt

land endast skulle prövas så att där gällande särskilda patenterbarhetskrav vore uppfyllda, väcktes 1930 av dåvarande chefen för danska patentverket, N. J. Ehrenreich-Hansen,³ men tiden var ännu inte mogen för planernas förverkligande. Tåta nordiska överläggningar i frågan började 1938 och fortsatte 1939 och 1941 (utan norskt deltagande).

Ett steg mot ett förenhetligande av patentlagarna innebar vidare den nya finska patentlagen 1943 och den partiella patentlagsrevisionen i Sverige 1944. I maj 1949 uppmanade det gemensamma nordiska utskottet för ekonomiskt samarbete utrikesministrarna i Danmark, Island, Norge och Sverige att dryfta möjligheterna för ett närmare patentsamarbete mellan de nordiska länderna. Det pekades på fördelar i organisatoriskt och ekonomiskt hänseende. Som ett resultat av denna hemställan bildades 1950 kommittén för förberedande utredning av möjligheterna till nordisk patentgemenskap med delegerade från Danmark, Norge och Sverige. I november 1952 överlämnade de svenska ledamöterna den svenska versionen av utredningen till chefen för handelsdepartementet (SOU 1952: 43) samtidigt som danskar och normän lämnade sina betänkanden till vederbörande myndigheter i Danmark och Norge. Den svenska utredningen, som är ytterst väl genomtänkt och rik på uppslag, har väckt stor uppmärksamhet långt utanför Skandinavien. Kommittén har kommit fram till två samarbetsalternativ mellan de nordiska patentverken. Enligt det ena skall patentverkens nuvarande organisation *inte rubbas*, medan det andra syftar

till skapandet av gemensamma institutioner genom *omorganisationer*.

Tre möjligheter inryms i det första alternativet:

1) Det skall finnas nationella patent sida vid sida med patent giltiga i samtliga tre länder (nordiska patent) så att den patentsökande fritt kan välja i vilket land han vill lämna in ansökan om nordiskt patent. Systemet kräver ett förenhetligande av patentlagstiftningen, främst av patenterbarhetsreglerna, undantagen från patenterbarhet och föreskrifterna om nyhets hinder. Systemet förutsätter att alla patentverk gör förprövningen lika omfattande och efter likartade grunder. Kommittén är optimistisk i det sistnämnda avseendet och väntar sig inga större svårigheter vid ett eventuellt genomförande.

2) En patentsökande skall samtidigt med sin ansökan i ett "primärland" inge provisoriska ansökningar avsedda för övriga nordiska länder ("sekundärländer"), där behandlingen anstår i avvaktan på ansökningens öde i primärlandet. Behandlingen i ett sekundärland skall i regel inte omfatta någon ytterligare nyhetsgranskning. Dubbelarbete undviks främst i sådana fall då ansökningar avslagits i primärlandet.

3) Resultatet av nyhetsgranskning i primärlandet meddelas till annat nordiskt lands patentmyndighet. Detta förslag förordas inte till närmare utredning.

Det andra alternativet omfattar också tre möjligheter:

1) Inrättandet av ett *gemensamt nordiskt patentverk* som utfärdar patent för samtliga tre länder (inga na-

tionella patent finns längre) och av en gemensam nordisk patentdomstol.

2) Inrättandet av ett *gemensamt nordiskt nyhetsgranskningsinstitut*, förlagt till ett av de nuvarande patentverken; de övriga nordiska patentverken kvarstår för övrigt.

3) Inrättandet av enbart en *gemensam nordisk besvärinstans* för alla patentansökningar om nordiskt patent, som i första instans sökes vid de nationella verken. Alternativet förutsätter förenhetligad lagstiftning i betydande utsträckning.

En utvidgning av samarbetet till att omfatta Finland och Island har kommittén inte tagit ställning till (svårigheterna är här främst av språklig art). De förordade alternativen går med avsikt inte in på alla detaljförslag. Man räknar med att en ny utredning kommer att företas när regeringarna finner något av alternativen förtjänt av genomförande. Slutmålet är en särskild konvention i ämnet.

Europeiskt samarbete

Europarådet har sedan 1949 haft vidlyftiga planer att skapa ett gemensamt patentverk för hela Europa.⁴ Avsikten är inte att helt avskaffa de nationella patentverken, utan en patentansökning skall alltid först inlämnas till ett nationellt patentverk och beviljas av detta. Men om en uppfinnare vill ha "europeiskt uppfinningscertifikat", skall ett internationellt patentorgan överta hela nyhetsgranskningen för att avgöra frågan om nyhet och de allmänna patenterbarhetsvillkoren. En

ansökan som bifallits skall tillställas det nationella patentverket, som förestaltar om s. k. utläggning för invändning genom allmänheten. Det nationella patentverket skall avgöra om patentet beviljas. Det europeiska patentgranskningsorganet påminner i princip om den ovan nämnda Haagbyrån, som kan tänkas bli stommen i ett motsvarande europeiskt organ.

De europeiska planerna kräver nödvändigtvis stora förberedande utredningar, och man har enats om att först klarlägga fyra huvudpunkter: organisationen av ett europeiskt patentverk, förenkling och förenhetligande av patentformaliteterna, införandet av ett enhetligt patentklassificeringssystem samt förenhetligande av lagbestämmelser om uppfinningars nyhet och patenterbarhet.

Europeiska specialkonventioner

De två enklaste av dessa punkter har redan lett till specialkonventioner; man har nämligen skapat en konvention om *patentformaliteter* och en konvention om *internationell patentklassificering*. Båda dessa ratificerades av Sverige under 1957. Formalitetskonventionen anger det maximum av föreskrifter som i samband med patentansökningsärenden får krävas av ett konventionslands patentverk. För Sveriges del var en omläggning av gällande regler inte nödvändig.

Konventionen om patentklassificering förpliktar alla de anslutna länderna att tillämpa en enhetlig internationell klassificering enligt en utarbetad klassförteckning. Hittills finns emellertid endast en sådan med *större*

indelningenheter, klasser och subklasser. Detta system som utarbetats under den första etappen tillfredsställer de icke-nyhetsgranskande patentmyndigheternas behov, men de övriga patentverken behöver för sitt arbete en mycket mera detaljerad, med *mindre* enheter utbyggd klassificering, vilken väntas längre fram. Under övergångstiden får i Sverige alla patentskrifter två klassbeteckningar, en enligt gällande svensk klassificering (som är identisk med den som gäller i Tyskland) och en internationell enligt konventionen.

Angående de kvantitativa förhållandena hänvisas till amerikanska patentverkets gällande klassificeringssystem, som i början av år 1958 hade 309 huvudklasser med sammanlagt 52 000 subklasser.⁵

Förslag inom Europarådet

De verkligt stora problemen kvarstår: gemensam internationell administration och enhetlig materiell patenträtt. Vilka förslag har inom Europarådet framlagts i dessa riktningar? — Det äldsta förslaget är en plan 1949 av den franske senatoren *Longchambon*.⁶ Han tänkte sig att ett europeiskt patentverk på begäran skulle granska nyheten och i positivt fall utställa ett "europeiskt uppfinningscertifikat"; det slutgiltiga avgörandet om patenterbarheten (som främst omfattar frågan om det tekniska framsteget och den s. k. uppfinningshöjden) skulle emellertid överlåtas åt de nationella patentverken. Planen avböjdes 1951 enhälligt av rådets expertkommitté.

Under åren 1953—1956 har ytter-

ligare fem planer lagts fram: en av holländska patentverkets generaldirektör *de Haan* (1954), två av framlidne generaldirektören för tyska patentverket *Reimer* (1953 och 1954), en av holländaren *Dr Was* (juni 1954) och en av tyska patentombudet *Lampert* (1956).

De Haan vill skapa ett europeiskt patentråd, som beviljar europeiska patent med sträng nyhetsgranskning vid sidan och helt oberoende av nationella patent. Medlemsländerna och deras domstolar måste i rättsfrågor bedöma europeiska patent på samma sätt som nationella patent. Systemet är tänkt som en successiv avlastning av de nationella patentverken och ett stegvis förenhetligande av patentbeviljandet. *De Haan* vill undvika att nationell suveränitet begränsas.

Was tänkte sig existensen av europeiska patent jämsides med nationella patent i varje land. Det europeiska patentet skall dock granskas materiellt endast i ett land, varefter de övriga godkänner granskningsresultatet. Hos dem granskas sökta patent endast formellt och redaktionellt. Den s. k. *Bernbyrån* fastställer centralt de europeiska patentnumren, kungör och publicerar europeiska patent; följaktligen krävs ingen ny "superorganisation". Gemensam besvärinstans är en europeisk patentdomstol. Systemet skall ta hänsyn till behoven hos dels regionalt begränsade industrier, dels sådana med internationella skyddsbehov.

Reimer ville skapa europeiska patent i fyra etapper:

1) Patent sökes i valfritt land, men genomförd nyhetsgranskning är bindande för de andra patentverken vad beträffar nyhet och uppfinningshöjd; förfarandet slutföres sedan i övriga ansökningsländer efter nationella rättsföreskrifter.

2) Patenten beviljas *helt* av en enda myndighet, men förfarandet vid annullering, tvångslicens och patentintrång i be-

viljade patent kvarstår i de nationella myndigheternas domvärjo.

3) En gemensam europeisk patentdomstol inrättas för uppgifterna enligt 2.

4) Ett gemensamt europeiskt patentverk ersätter helt de nationella patentverken. Detta förutsätter emellertid en materiellt och processuellt nästan helt förenhetligad rätti.

Europarådets patentkommitté förkastade 1955 alla framlagda planer och uttalade som sin mening att förutsättningen för skapandet av ett europeiskt patent vore att man förenhetligade vissa delar av den materiella patenträtten. Som första mål sattes granskningen av begreppen patentets "industriella karaktär", "nyheten", "det tekniska framsteget", "uppfinningshöjden", s.k. "äldre rätt" och patentbeskrivningens och patentanspråkens betydelse.

För att förkorta den långa utredningstid som dessa undersökningar kräver, föreslog tysken *Lampert* samma år en preliminär lösning av frågorna: ett europeiskt patent skulle kunna sökas i varje konventionsland som har nyhetsgranskningssystem med möjlighet att ifrån en sådan ansökan kunna avspjälka nationella ansökningar i andra konventionsländer. Dessa länder får i enlighet med sin nationella rätt sedan färdigbehandla ansöknigen så snart den slutbehandlats i det nyhetsgranskande landet där den först anmälts.⁷

Cheferna för några av de icke-nyhetsgranskande patentverken (i Belgien, Frankrike, Luxemburg och Schweiz) samt Haaginstitutets chef höll sedan under 1957 två möten, där följande principiella utveckling föreslogs: Två patentförfaranden skall bestå sida vid sida — ett nationellt och ett internationellt — och de skall stå öppna för konventionsländernas uppfinnare. Endast nyhetsprövningen av uppfinningar skall vara föremål för

gemensam organisation, och den materiella patenträtten skall inte förenhetligas. Ett patent som skall granskas internationellt sökes via de nationella patentverken, och det internationella granskningsresultatet meddelas till de nationella patentverken, som sedan efter eget gottfinnande kan slutbehandla de inlämnade nationella ansökningarna. Systemet anses vara relativt enkelt och effektivt. Ännu har inga definitiva beslut fattats inom Europarådets ram.

Det vill synas som om man numera övergått till att driva fram den europeiska utvecklingen på flera vägar samtidigt: dels arbetar i fem länder experter som tillkallats av Europarådet (Sverige, Tyskland, Schweiz, Belgien och Frankrike) på att studera förutsättningarna för att förenhetliga vissa materiella regler, främst kriterierna för patenterbarhet; dels har man bildat ett slags "klubb av patentverkens chefer". Denna har redan haft fyra möten (i Haag 1956, München 1957, Wien i april 1958 och i Lissabon i oktober 1958). Vid dessa möten har gemensamma organisations- och administrationsfrågor diskuterats, tillsvidare helt internt.

Gemensam marknad

Till slut har vi den väntade *gemensamma europamarknaden*, som den 1 januari 1958 trädde i kraft för den s. k. sexmaktsgruppen (Belgien, Luxemburg, Holland, Frankrike, Italien och Västtyskland). Denna gemensamma marknad väntas fortfarande bli verklighet för de övriga elva medlem-

marna i Parisorganisationen. Eftersom förverkligandet av en sådan gemensam europamarknad innebär att alla inre tullar och alla export- och importregleringar stegvis avskaffas, kommer sjutton länders industrier så småningom att stå inför en konkurrens av hittills okänd omfattning. Sammanslagningar och pool- och kartellbildningar av olika slag i samband härmed övervägs av många industrier.

Konkurrensbegränsningar som påverkar handeln mellan marknadens medlemsstater är emellertid genom Romavtalet (artiklarna 85—90) uttryckligen förbjudna, t. ex. begränsning eller kontroll av produktion och teknisk utveckling liksom uppdelning av avsättningsmarknader. Den naturliga innebörden av patentlicensavtal är emellertid mycket ofta just en sådan begränsning och marknadsdelning, och därför måste man nu söka sig nya vägar och arbetsmetoder. Europamarknaden framtvingar också skyndsamt mera enhetliga patentlagar i medlemsländerna. Som exempel kan nämnas att patentens giltighetstid i europamarknadens länder varierar med flera år och att nu gällande föreskrifter om tvånget att utöva en patenterad uppfinning i ett land inom en viss tid och under vissa förhållanden på en gemensam marknad blir helt meningslösa.⁸

För Sveriges del innebär europamarknaden sannolikt att konkurrensen om färdigvaror av olika slag ytterligare hårdnar med påföljden att den svenska exportindustrin får gå ännu längre i förädling och specialisering av sina produkter. Detta leder i sin tur till att det industriella forsknings-

och utvecklingsarbetet måste forceras. I samband med detta kan man räkna med ökad uppfinnarverksamhet och ett ökat antal patenterbara uppfinningar. Bland dem torde även komma att finnas sådana som lämpar sig för licensgivning inom den planerade gemensamma marknadens territorium. Ett annat alternativ till ökat samarbete är att "ösynligt exportera uppfinningarna" genom att sälja patenten till företag i marknadsländerna eller genom att överlåta exklusiv nyttjanderätt till företagare i dessa länder eller till ett företag för marknadens alla länder.⁹

Reformkrav rörande nationella patentlagar

Om vi nu övergår till den första huvudgruppen — förbättring av de nationella patentlagarna — finner man mycket ofta samma krav i olika länder, exempelvis:

ett mera begränsat beviljande av patentskydd, som reserveras för uppfinningar av viss pionjärkaraktär och avvisar mera bagatellartade förbättringar,

ett billigare patentförfarande med sänkta officiella avgifter,

ett snabbare ansökningsförfarande inför patentmyndigheten,

en minskning av ingreppsmöjligheterna i form av statliga tvångsåtgärder mot beviljade patent (t. ex. genom tvångslicens eller expropriation).

Samtidigt önskar man i en del länder med mindre utvecklat patentsystem en kvalitetshöjning av patentskyddet genom införande av nyhetsprövning

(Schweiz och Italien) och av invändningsförfarande (USA). Ökade statsinkomster genom ett införande av officiella årsavgifter för patent överväges också på vissa håll (USA) osv.

Även i *Sverige* har några av de vanligaste önskemålen från enskilt uppfinnarehåll och från företagen varit att patenteringsförfarandet skall göras snabbare och billigare. I gengäld accepterar man gärna en kortare skyddstid. Man är då inne på de problem som man i Tyskland liksom i Polen, Spanien och Japan försökt lösa genom att införa det s. k. lilla patentet eller nyttighetsmönstret ("Gebrauchsmuster").

Mönsterskyddsfrågan

Detta rättsskydd för tekniska uppfinningar är i Tyskland begränsat till en tid av 2×3 år, och de officiella avgifterna för skyddet är mycket lägre än för patent (årsavgifter förekommer inte). Skyddet meddelas utan nyhetsgranskning för "arbetsredskap och bruksföremål", och det tekniska framsteget behöver endast ligga i alstrets yttre form (enbart ny estetisk utformning av föremål skyddas genom prydnadsmonster, Geschmacksmuster, design). Beviljade nyttighetsmonster publiceras inte i tryck utan man offentliggör endast titlarna.

Denna form av immaterialrätt har också officiellt diskuterats i Norden, och — som det förefaller — i mera positiv anda i Danmark¹⁰ och Norge¹¹ än i Sverige. I Sverige är det främst patentverkets talesmän som har en kritisk inställning till denna rättsform.

R. Gertz såg bl. a. stora svårigheter att dra en gräns mellan skyddet för dylika mönster och skyddet för patent liksom att bedöma deras rätta värde.¹² Dessa invändningar förefaller inte längre helt övertygande, i varje fall inte av andra skäl än statsfinansiella. Gränsdragningen mellan de olika typerna av mönsterskydd, liksom gentemot patentskyddet, måste givetvis vålla svårigheter. Övergången från ett patent som främst skyddar en ny yttre utformning av ett tekniskt alster till ett mönster eller en modell inom metallindustrin till ett prydnadsmonster inom något konsthantverk kan vara mycket flytande. Införandet av begreppet nyttighetsmonster kräver också en ändring i nyhetsgranskningen av patent och en viss lagändring av patentförordningen, som under alla omständigheter måste företas. Därtill kommer de internationellt rättsliga problemen — vissa länder som USA, England och Norge registrerar redan mönster, även om dessa inte har prydnadskaraktär.¹³ Även inom de internationella konventionerna (som Pariskonventionen av 1883 och Haagöverenskommelsen för internationell registrering av varumärken av 1891) finns det ett behov av skarpare definitioner för mönster och en klar avgränsning mellan de olika typerna av skydd.¹⁴

Professor Seve Ljungman gör vidare i den svenska debatten en distinktion mellan "nyttighetsmonster i egentlig mening" och "konstruktionsskydd".¹⁵

Men svårigheterna tycks inte vara oöverstigliga, och en ny diskussion, där näringslivets berättigade intressen presenteras i ljuset av dagens tekniska

och ekonomiska situation och även med hänsyn till internationella aspekter, vore mycket önskvärd. *Reiland* framlade redan under andra världskriget ett väl genomtänkt förslag till en för Sverige lämplig och modifierad form av nyttighetsmodellskydd som skulle kunna tas till utgångspunkt för en sådan ny debatt.¹⁶

I mars 1958 tillsatte dessutom Kungl. Maj:t en mönsterskyddsutredning, som enligt sina direktiv bl. a. skall utreda de allmänna fördelarna av ett mönsterskydd i dagens samhälle, varvid erfarenheterna från de nordiska länderna och de stora industriländerna borde beaktas. Skulle ett utvidgat mönsterskydd förordas från samhällets synpunkt — "såsom man har anledning förmoda" — uppkommer frågan om skyddet skall omfatta enbart prydnadsmonster eller även "mönster med praktiskt syfte". Införandet av "en särskild skyddsform för enklare konstruktioner (Gebrauchsmuster)" skulle också övervägas.

I samband härmed får näringslivet möjlighet att både remissvägen och på annat sätt ånyo tydligt framlägga sina önskemål på området.

Ett annat klagomål som man ofta möter rör den tekniska litteraturens enorma omfattning, ett problem som ju direkt berör alla patent som beviljas i Sverige och alla andra länder med nyhetsprövningsystem. Man finner

svårigheter i två helt motsatta riktningar:

dels anser man att majoriteten av alla uppfinningar på teknikens mera traditionella områden i någon form tidigare beskrivits eller antytts i ord eller bild, till vilket materialpatentverket hänvisar med påföljd att en ensamrätt inte längre kan erhållas, *dels* menar man att granskningsmyndigheten inte längre behärskar den tryckta litteraturen på alla uppfinningsområden och därför släpper igenom för många uppfinningar.

Den första frågans behandling beror på det tryckta materialets tolkning, som sker genom patentverkets ledamöter. Den kan dock av sökanden prövas i tre instanser. — Den andra frågan är givetvis inte endast ett problem i patentsammanhang, den sysselsätter f. n. alla som är ansvariga för teknisk forskning och utbildning. Man tycks på många håll vilja lösa den frågan genom en kombination av mekaniserad hjälp med programmerade databehandlingsmaskiner, och utbildning av en särskild ingenjörskategori, litteraturingenjörer, som skall bevaka, samla, klassificera och i sammandrag återge nytukommen litteratur på önskat språk. Svensk patentlag tillåter dessutom att efter uppfinningens kungörande envar gör skriftlig invändning mot ett patents beviljande på grund av bristande nyhet.

Nya samarbetsformer inom patenträtten

Patent som hjälpmedel för kollektivt internationellt samarbete

Det har i föregående kapitel talats om planer på ett förenhetligande av de nationella patentlagarna och en internationalisering och koncentration av de viktigaste administrativa arbetsmomenten, främst nyhetsprövningen av uppfinningar. Det finns emellertid andra idéer och förslag på patentområdet som är mindre juridiska, administrativa och företagsekonomiska till sin natur. Både den tekniska och den världspolitiska utvecklingen tycks framtvinga en omställning så att patent används mera som hjälpmedel för att kollektivt främja vissa av teknikens grenar än som individuell ensamrätt. På detta område spelar USA en viktig roll.

En sakkunnig och vidsynt representant för nyssnämnda idéer är f. d. chefen för amerikanska utrikesdepartementets avdelning för ekonomiskt försvar och handelspolitik, *Raymond Vernon*. Han ser en rad viktiga uppgifter för vad man skulle kunna kalla USA:s "patentutrikespolitik". Denna vill givetvis skydda den amerikanske uppfinnaren och kapitalplacera

affärsmannen i utlandet, men den vill också på lång sikt genom utbyggnad av patentsystemet bidra till ett effektivt världshandelssystem, stödja och främja ett frikonkurrenssystem utanför Amerika samt stärka de politiska banden med främmande nationer.¹ De av Vernon antydda målen kan uppnås på två huvudvägar: man kan tillsammans med andra nationer bygga ut de multilaterala konventionerna, t. ex. Paris-konventionen för industriellt rättsskydd, eller man kan arbeta genom bilaterala avtal (vilka hittills mest omfattat handel och sjöfart). De avtalslutande länderna bör därvid ställa ömsesidiga garantier att inte inskränka varandras rättsskydd för patenterade uppfinningar.

Parisorganisationen och patent

OEEC, Parisorganisationen för europeiskt ekonomiskt samarbete, riktade tidigt sin uppmärksamhet på inventering av tillämpade forsknings- och utvecklingsresultat i Europa och praktiska förslag för deras utbyte och pooling. Därvid kunde patentfrågan inte undvikas.²

Kol- och stålunionen och patent

Även Kol- och stålunionen främjar internationellt forskningsarbete bland sina medlemsstater. Ett av unionens syften är "en ordnad expansion och modernisering av produktion och förbättring av produkternas kvalitet" (artikel 3, g). Forskningen är här avsedd att utveckla och förbättra kolbrytning och järn- och stålframställning. Den skall främst arbeta med koksning av stenkol, rationalisera kolbrytningen, modernisera gruvor och ortdrivning, undersöka de explosiva gaserna och luftväxlingen under jord samt förbättra masugnsdriften och tillverkningen av tomasstål.³ Unionens exekutivorgan, är den Höga Myndigheten som har 9 ledamöter tillhörande medlemsnationerna Frankrike, Tyskland, Italien, Belgien, Holland och Luxemburg. Den skall enligt artikel 55 i sina stadgar till medlemmarna sprida allt material som är nyttigt för tekniska förbättringar, särskilt i fråga om patentutbyte och licensgivning.

Europamarknaden och patent

Som ytterligare en möjlighet till tekniskt samarbete i stor skala kommer eventuellt för Europas del den planerade *gemensamma marknaden* som i egenskap av en överstatlig organisation kan medföra grundläggande omläggningar av hittills vanliga samarbetsmetoder — detta rör också patenten och eventuellt följande behov av lagändringar i berörda stater.⁴

Patentsamarbete inom atomenergin

I dagens läge tycks emellertid den "patentutrikespolitik" vara viktigast som rör internationellt utbyte och förvärv av patenterade uppfinningar på ett bestämt tekniskt område, nämligen utvinning och fredlig användning av *atomenergi*. Regeringarna i västerns atomstormakter — USA, England och Frankrike — men också i Kanada, Sverige, Norge, Holland och Västtyskland måste numera i sådana sammanhang ta befattning med patenträttsliga frågor — de må vara givare eller mottagare av sådana rättigheter.

De grundläggande vetenskapliga upptäckterna på atomenergins område har nu börjat mogna till ett otal praktiskt-industriella tillämpningar och medför automatiskt nya uppfinningar i patentlagens mening. Det råder vittgående internationell samstämmighet om att arbetsresultat och erfarenheter på dessa områden skall utbytas i största möjliga skala. Frågorna om utbyte av äganderätten, ömsesidig nyttjanderätt, överlåtelse eller annan form av samtidig användning av patenträttigheter måste därför praktiskt lösas av samarbetande regeringar och företag.

Det finns således redan flera märkliga ansatser till internationellt patentsamarbete, men de hittills träffade internationella överenskommelserna och konventionerna — som har olika antal parter — saknar materiell och formell enhetlighet i dessa frågor. På regeringsnivå — i rent politiska samarbetsavtal eller i avtal om leverans av råmaterial — har patentfrågorna givetvis inget intresse. Även i forsknings-samarbetet, som är begränsat till teo-

retiska problem inom atomfysik och -kemi, och i fackutbildningsfrågor saknas intresse att reglera dessa frågor.

Desto större är behovet av att fixera uppfinningssamarbetet i alla avtal som rör *industriell* verksamhet med uppgift att driva och utveckla tekniska anläggningar. Som exempel kan nämnas kraftverk som i reaktorer alstrar elektrisk förbrukningsenergi eller -värme för industrier och bostäder, atomdrivna fordon (fartyg, flygplan eller bilar), anläggningar för produktion av radioaktiva isotoper eller av nya eller anrikade grundämnen. I anläggningstekniken ingår indirekt mycket viktiga andra tekniska problem.⁵

Internationella organ för atomsamarbete

Om man söker bilda sig en uppfattning om vilka kollektiva internationella samarbetsorgan och avtal som hittills skapats, finner vi:

1) CERN (Conseil Européen pour la Recherche Nucléaire) med säte i Genève. Ett rent vetenskapligt samarbetsorgan, till vilket hör 12 nationer, däribland Sverige. CERN:s uppgift är ett samarbete i kärnforskning av rent vetenskaplig grundforskningskaraktär.

2) Det nordiska kärnforsknings-samarbetet i Institutet för teoretisk atomfysik i Köpenhamn, vars verksamhet hänför sig till grundforskning i samtliga nordiska länder.

3) ENEA (European Nuclear Energy Agency) med säte i Paris, ett europeiskt atomenergiorgan för alla 17 nationer inom OEEC, där även Sverige är medlem.

4) IAEA (International Atomic Energy Agency) med säte i Wien, Förenta Nationernas internationella atomenergiorgan som skall främja utnyttjande av och samarbete vid atomforskning. IAEA har ett sjuttiofem medlemsländer, däribland OEEC-länderna, USA, Kanada och Sovjetunionen.

5) EURATOM (Communauté Européenne de l'Energie Atomique) med ännu obestämt säte (sannolikt Bryssel). Ett överstatligt organ för gemensam industriell verksamhet och med egen beslutanderätt oberoende av medlemsländernas parlament. Medlemsländer är Tyskland, Frankrike, Belgien, Italien, Holland och Luxemburg.

6) EUROCHEMIC, (European Company for the Chemical Processing of Irradiated Fuels), ett internationellt bolag på grundval av ett multilateralt avtal för plutoniumutvinning och forskning i samband härmed. Säte i Mol (Belgien). Avtalet gäller 12 ENEA-länder, däribland Sverige.

7) Ett multilateralt avtal inom ENEA:s ram om gemensam drift av en s. k. kokvattenreaktor i Halden, Norge.

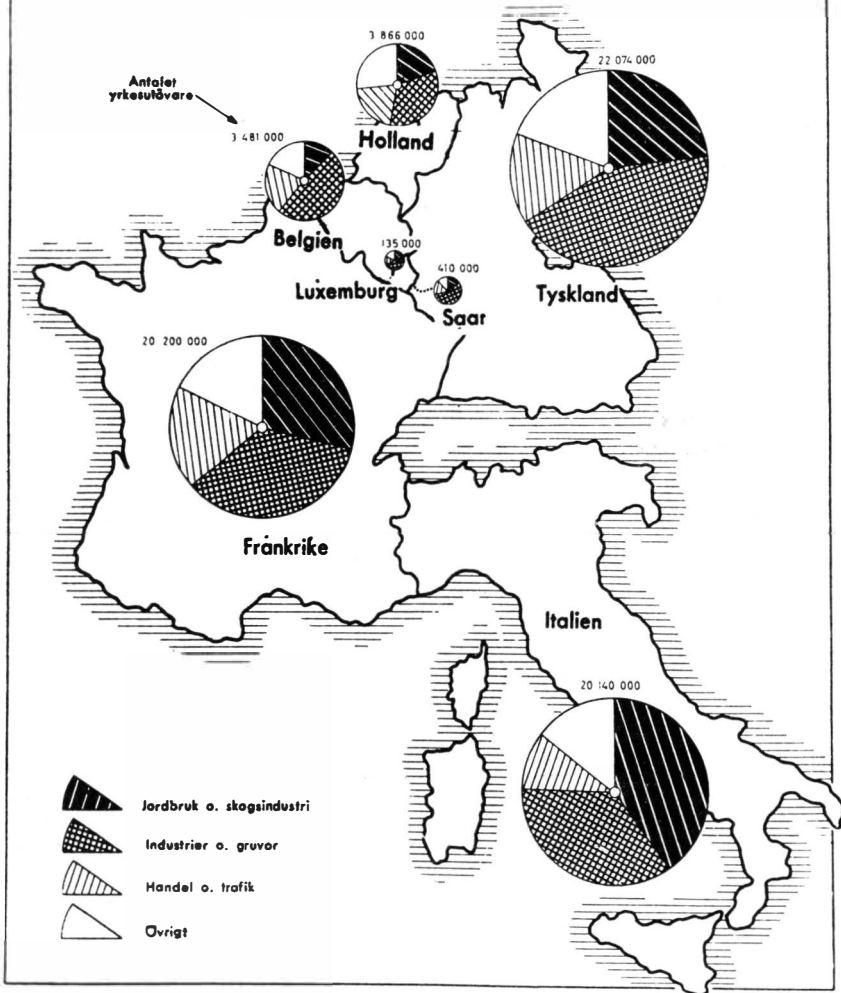
Avtal av motsvarande typ har i början av 1959 slutits med England. Det avser en annan reaktortyp.⁶

Sextstatsmyndigheten Euratom har redan tagit upp inbördes patentsamarbete i stor utsträckning. Samarbetsformen skisseras närmare längre fram i detta kapitel.

Bilaterala och multilaterala atomavtal

Till de ovan nämnda organen och avtalen kommer internationella regle-

Fördelningen av befolkningens yrkesstruktur på den gemensamma europeiska marknaden

Källa:
 (Der Gemeinsame Markt, Baden-Baden: 1957.)

ringar i form av olika typer av bilaterala avtal och multilaterala avtal mellan vissa nationer.

"De Tre Stora" har slutit ett flertal *bilaterala* atomenergiavtal. Enbart USA hade vid 1958 års utgång slutit 39 sådana. Sverige har ingått ett sådant avtal med USA (1957, utbyggt 1958) och ett med England (1957).

Med avseende på patent kan man bland de *amerikanska* avtalen skilja mellan fyra huvudgrupper.

1) Omfattande samarbetsavtal för utbyte av hemliga informationer, t. ex. med *England* och *Kanada*. Där finns en uppdelning i hemliga och icke-hemliga uppfinningar och upptäckter, och för den sistnämnda gruppen överläts alla rättigheter åt respektive part i det egna landet. USA behåller endast en enkel gratislicens för sina egna uppfinningar.

2) Avtal för utveckling av atomenergi (power) omfattande hemliga data från USA, t. ex. med *Belgien*. Här ges USA all patenträtt i USA för uppfinningar, vilka gjorts i Belgien som resultat av från USA meddelade hemliga data.

3) Avtal om atomkraftalstring utan hemliga data, t. ex. med *Norge*. Parterna utesluter all information, som inte får meddelas på grund av privat äganderätt (bl. a. i form av patent-skydd).

4) Rena forskningsavtal utan hemliga data, t. ex. med *Nya Zeeland*. Patent nämns inte. Icke-hemliga uppfinningar kan patentskyddas och fritt bytas eller säljas.⁷

Av de ovan skisserade amerikanska avtalsformerna framgår att *privata* företag och intressenter på atomenergiområdet får förhandla direkt med

motsvarande intressenter i det andra landet, ett förhållande som uttryckligen är omnämnt i t. ex. de amerikansk-danska och amerikansk-norska avtalen. Detta spelrum för det privata initiativet har också utnyttjats i stor omfattning.

I Sverige har bl. a. Asea, Kockums Mekaniska Verkstad, Johnson & Co och Götaverken avslutat sådana överenskommelser med företag i USA, Kanada, England, Frankrike och Västtyskland.⁸ En noggrann reglering av parternas rättigheter att utnyttja uppfinningar och tekniska informationer blir oundviklig vid samarbete som omfattar industriell tillverkning och/eller utvecklingsarbete.

Rätt att förvärva patent av utomstående respektive själv bevilja patentlicenser ingår också i stadgarna för några av de *statliga* atombolagen.⁹

Ett viktigt *triangelavtal* om patent finns mellan England, Kanada och USA, omfattande alla patent på området, vilka utvecklats under krigsårens samarbete och fram till november 1955. Samtliga avtal — med undantag av det sistnämnda — rör endast den *fredliga* användningen av atomenergin.

På det *militära* området finns det vidare mellan NATO-länderna betydelsefulla tekniska samarbetsavtal av multilateral karaktär, beträffande tillverkning av vapen och teknisk materiel, vilka i hög grad berör vapenindustriernas tekniska produktionsprogram i medlemsländerna (Mutual Defense Program).

Amerika har t. ex. slutit avtal med NATO-länderna Turkiet (1956) och Frankrike (1957) för patent- och informationsutbyte för försvarsändamål (dock icke ifråga om atomenergi).

Avtalet med Frankrike skall underlätta ett ömsesidigt utnyttjande av patenträttigheter för försvarsproduktion i händerna på enskilda, företag eller regeringsorgan. Om uppfinningen ägs av respektive regering, är licensutbytet kostnadsfritt. För alla patent- och tekniska informationsfrågor bildas en gemensam kommitté (*Comité de la propriété technique*).¹⁰

De enstaka atom-samarbetsorganen

Hur har då de ovannämnda internationella organen eller överenskommelserna reglerat uppfinnings- och patentfrågorna?

A. CERN

har efter konsultation av forskningscentra i Frankrike, Holland och England kommit till en helt negativ inställning. För uppfinningar som gjorts i CERN:s laboratorier får således patentskydd i regel inte sökas. I fall av stor ekonomisk betydelse förbehåller sig organets råd att vidta lämpliga åtgärder, även på patentområdet. Såvitt författaren vet, är situationen i fråga om det nordiska samarbetet vid Köpenhamnsinstitutet, vars stadgar ännu inte fastställts, liknande den vid CERN; det finns inga regleringar på uppfinningsområdet.

B. ENEA

Inom ramen för Parisorganisationen slöt 1958 elva medlemsnationer¹¹ ett multilateralt avtal med det norska Institutet för Atomenergi IFA om det s. k. Haldenreaktorprojektet. Detta

avtal innehåller en del speciella patentregler. Institutet skall bl. a. i ett eller flera avtalsländer söka patentskydd för alla patenterbara uppfinningar, vilka tillkommit som resultat av det gemensamma programmet (som rör en kokvattenreaktor). Institutets anställda och medarbetare under utbildning (s. k. trainees) överlåter all rätt till sådana uppfinningar på institutet. (Uppfinnarnamnet måste nämnas på patenten.) Sluter institutet avtal om forskning, utveckling och leverans av utrustning eller materiel, måste till avtalsparternas skydd införas liknande bestämmelser om patenterbara uppfinningar.¹²

C. EURATOM-avtalet

Märkligast i sammanhanget är utan tvivel EURATOM-avtalet 1957 mellan Frankrike, Tyskland, Italien, Belgien, Holland och Luxemburg. Avtalet, som trädde i kraft den 1 januari 1958, har till syfte att skapa snabb utveckling och tillväxt av de sex samverkande nationernas *industrier* för atomenergi ("nuclear industries") och en gemensam marknad för material och utrustning på detta område, bl. a. genom fri rörelse av investeringskapital och arbetskraft mellan de berörda länderna. EURATOM-gruppens och Englands huvudsakliga forskningscentra, kraftverk och fyndigheter i mitten av 1957 illustreras på s. 68.

EURATOM skall främja atomenergiforskningen i medlemsstaterna och sådan forskning som drivs i dess egen regi. Organisationen har en tydlig inriktning på gemensam *industriell* verksamhet med en bakomliggande forsk-

Källa:
(Die Europäische Atomgemeinschaft, Baden-Baden 1957.)

ning och utveckling som drivande element. Gemenskapens skapare har därför från början varit medvetna om den roll patenterbara och patenterade uppfinningar kan spela. I tolv artiklar (art. 12—23) skisseras principer och samarbetsmetoder på detta område. Man tycks ha infört *tre* huvudprinciper för att effektivt tillvarata medlemsstaternas tekniska nyheter.

Avtalet vill göra EURATOM-myndigheten till ägare, eller åtminstone förvaltare, av alla uppfinningar och forskningsresultat inom avtalsområdet. Det införs ett slags *patentlicensgemenskap* för alla patent som tillhör myndigheten eller för vilka denna har dispositionsrätt genom medlemmarna.¹³ Licenser som övergått i gemenskapens ägo, kan utlämnas på olika "nivåer": till medlemsstaters regeringar, till företag eller till enskilda personer. I licensen ingår alla "informationer" som behövs för att uppfinningarna skall kunna utnyttjas; detta avser det viktiga opatenterade know-how-materialet. För att kunna erhålla sådana licenser måste mottagaren vara i stånd att effektivt utnyttja uppfinningen i fråga. Den som lämnar licensen — om det icke är myndigheten själv — kan för regleringen av licensvillkoren anropa konventionens egen domstol som är densamma som Kol- och stålunionens.¹⁴

Den andra principen i avtalsföreskrifterna illustreras av att varje land har *anmälningskyldighet* till myndigheten för innehållet i varje patentansökan som finns i medlemsländernas patentverk och som hänför sig till något kärnenergiobjekt ("a specifically nuclear subject"). Anmälningskyldigheten omfattar både landets egna pa-

tentansökningar och prioritetsansökningar som inkommit från andra länder.¹⁵

Nämnda anmälningsprincip är uppenbarligen i strid med den hittills gällande principen inom patenträtten att varje patentansökan skall förbli hemlig tills den slutbehandlats av patentmyndigheten. EURATOM-myndigheten skall visserligen behandla de ingångna informationerna som hemliga, men får använda uppfinningarna i sin verksamhet och senare även publicera dem. Patentmyndigheten i det land, från vilket uppfinningen kommer, är skyldig att granska sådana patentansökningar så snabbt som möjligt. Meddelanden om sådana uppfinningar skall göras till myndigheten antingen inom 3 månader (om patent sökanden givit sitt tillstånd) eller inom 18 månader (om tillstånd från sökanden inte finns). Informationsinsamlingen är alltså i sista hand obligatorisk.¹⁶

Den tredje principen är ett *tvångslicenssystem* med en mängd detaljestämmelser. Tvångslicenser att utnyttja patent, vilkas dispositionsrätt tillfallit gemenskapen, kan i vissa fall antingen ex officio eller genom skiljedom beviljas *två grupper* av mottagare. Den ena gruppen är myndigheten som sådan eller av medlemmar gemensamt ägda företag ("joint enterprises"). Förutsättningen för erhållande av en sådan licens är att uppfinningen behövs för att man skall kunna fullfölja forskning eller drift av anläggningar i något medlemsland. Den andra gruppen som kan erhålla licens är enskilda företag eller personer; därvid måste emellertid

följande fyra villkor samtidigt vara uppfyllda för att licens ska kunna erhållas:

1) Minst fyra år måste ha gått sedan patentansökningen inlämnats till ett patentverk (såvida ansökningen inte hänförs sig till ett speciellt atomenergiprojekt).

2) Behovet av utveckling av atomenergi i det medlemsland där uppfinningen är skyddad skall enligt kommissionens uppfattning inte ha tillfredsställts.

3) Patenthavaren har blivit ombedd att tillfredsställa dessa behov men inte gjort det.

4) Licenssökande personer eller företag skall med hjälp av uppfinningen effektivt kunna tillfredsställa nämnda behov.

Om patenthavaren kan visa skälig anledning till att han inte utnyttjat uppfinningen, speciellt om han kan visa att tiden varit för kort, får tvångslicens inte beviljas. En beviljad licens berättigar patentets ägare till full kompensation för användningen. Licensvillkoren, utdömda genom skiljenämnd eller ett medlemslands nationella myndighet, kan överklagas inom ett år.

De här nämnda bestämmelserna skall inte beröra Parisunionens gällande bestämmelser (alla EURATOM-nationer är medlemmar av Parisunionen för industriellt rättsskydd). I kollisionfall gäller i enlighet med artikel 16 (5) i EURATOM-avtalet Parisunionens föreskrifter.

Den skiljenämnd, som inrättas för alla frågor på detta område skall utfärda utslag, vilka är bindande för

parterna. Utslagen kan överklagas till myndighetens egen domstol.

Då man utarbetade en generell reglering för uppfinningar i EURATOM-gemenskapen, gällde det att förena två motsatta intressen: å ena sidan gemenskapens intresse att i största möjliga utsträckning sprida och nyttja alla viktiga atomtekniska kunskaper, och å andra sidan nödvändigheten att låta de privatägda rättigheterna vara orörda så att man ingriper i dem endast under vissa, strängt begränsade förutsättningar.

Avtalsprincip är ett *frivilligt* informationsutbyte. Endast om alla försök till frivillig överenskommelse visar sig fruktlösa, skall man kunna vidta vissa tvångsåtgärder.¹⁷ Det har också varit svårt att för den sortens uppfinningar finna godtagbara regleringar som kan användas *både* civilt och militärt. Gemenskapen och dess medlemmar skall i varje fall åtnjuta en preferensställning för alla uppfinningar på området.

En mycket viktig händelse för EURATOMS vidare utveckling inträffade i augusti 1958. Genom lagen om USA:s medverkan inom det europeiska atomenergiorganet av den 29 augusti 1958 slöt USA ett samarbetsavtal med EURATOM-gemenskapen (EURATOM Cooperation Act of 1958). Beträffande patent bestäms där i princip att den amerikanska atomenergi-kommissionen skall få en icke-exklusiv gratislicens för alla patent "på uppfinningar och upptäckter", gjorda eller uttänkta av tillverkare av bränsleelement vid deras utveckling eller fabrikation un-

der atomenergikommissionens stipulerade garantiperiod. Avtalet syftar vidare till ett gemensamt finansierat forsknings- och utvecklingsprogram för att förbättra reaktordrift och -ekonomi.¹⁸ Enligt ett omfattande "Memorandum of Understanding" mellan amerikanska regeringen och EURATOM-myndigheten, gemensamt utarbetat i Bryssel i maj 1958 (avsnitt 8 "Availability of Information") skall man ordna en sammanslagning och ett utbyte av alla "informationer" som kommer fram i samband med det gemensamma forsknings- och utvecklingsarbetet. Avtalsparterna skall i detta sammanhang av varandra löpande få alla *icke-patenterbara* och alla *patenterbara* informationer.

Några tillämpningsförfordningar i USA eller EURATOM-länderna om informationsutbytet finns ännu inte, men konstruktionen av utbytesbestämmelserna om patent som sökts, respektive beviljats på grundval av nationella patentlagar i sju olika länder måste medföra många svåra rättsproblem.

Rent principiellt tycks EURATOM-avtalet (om dessutom t. ex. Storbritannien och Schweiz sluter samarbetsavtal med gemenskapen) leda till att patentinstitutionen, så som den hittills existerat och kommit till uttryck i de flesta nationella patentförfordningar, sätts ur spel då det gäller industriell atomenergi- och kraftteknik. Avtalet kan liknas vid en internationell patentkartell i jätteformat, dels i statlig nationell regi (amerikanska atomenergikommissionen för amerikanska statens räkning), dels i kollektiv över-

statlig regi (EURATOM-myndigheten).

Läget för utomstående länder och deras uppfinnare är inte särskilt gynnsamt, och det kan knappast vara attraktivt exempelvis för en svensk eller kanadensisk uppfinnare att söka patentskydd på detta område i något av avtalsländerna i vetskap om att den patentsökta uppfinningen inom 3 månader (frivilligt) eller inom 18 månader (tvångsvis) ligger på EURATOM-myndighetens bord (art. 16 [1]). Därefter skall uppfinningens innehåll enligt överenskommelsens syfte snarast möjligt spridas och delges avtalsländerna för ställningstagande. Någon ersättning till uppfinnaren för att man använder hans uppfinning på detta sätt tycks inte vara påtänkt. Det nya "spridningssystemet" är visserligen rationellt från överstatlig och internationell samarbets synpunkt, men den privata konkurrensen sätts ur spel, eftersom en central myndighet enligt avtalet ensam avgör om en uppfinning är värd att omsättas i praktiken eller inte. Till någon utomstående konkurrerande intressent på området i avtalsländerna eller i samarbetsländer kan uppfinnaren inte vända sig.

De största svårigheterna för länder som står helt utanför, t. ex. Sverige, kan antagligen övervinnas genom att man på ena eller andra sättet, via ENEA eller bilateralt, skapar en form för samarbete med den nya arbets- och kunskapspoolen. Patenthavare och uppfinnare i utomstående länder torde råka i ett bekymmersamt läge, även om de genom gemensam organisation, respektive samarbetsöverenskommelser

förenade nationerna i och för sig inte har för avsikt att diskriminera och skada andra.

Utvecklingstendenser för patenträtten

Det här i mycket korta drag skisserade patentsamarbetet mellan sex europeiska industrinationer inbördes samt med USA på ett viktigt tekniskt område kan tyda på att vi håller på att växa ur de nästan hundraåriga nationella patentlagarna. I stället vill man övergå till övernationella arbetsenheter som kräver lagregleringar anpassade efter dessa större sektorer. I det konkreta fallet (EURATOM-avtalet) borde det väl betyda att de nationer som nått längst inom tekniken (USA och Frankrike) eller inom rättsutvecklingen (USA, Tyskland och Holland) driver fram samarbetsformerna enligt sin uppfattning.¹⁹

Det nystartade samarbetet inom EURATOM på uppfinningsområdet är möjligt endast tack vare det faktum att den industriella tillämpningen av kärnfysik och -kemi är så ny att stora bundna nationella kapitalintressen ännu inte finns på något håll. De höga utvecklingskostnaderna och vissa politiska samarbetstendenser, t. ex. mellan Tyskland och Frankrike, har bl. a. varit en drivfjäder för att ge projektet en okonventionell och i viss mån experimentbetonad form. Det är uppenbart att man i dessa sammanhang ansett patenträttigheter vara ett viktigt medel att underlätta utbyte och samverkan i syfte att nå snabba tekniska framsteg.

Upphovsmännen till de industriellt betydelsefulla framstegen på detta område torde till större delen stå i ett beroendeförhållande till någon statlig eller privat arbetsgivare, och deras rättigheter och skyldigheter som uppfinnare är därför från början reglerade genom individuellt anställningsavtal, kollektivavtal eller speciallag på området.²⁰ Bortsett från frågan om skälig ersättning för en uppfinning är alltså ramen för uppfinningarnas disposition relativt fast från början.

De senast tillkomna internationella samarbetsavtalen visar en ny tendens. Patenterade uppfinningar tas inte längre som en självständig kategori av tillgångar, utan *alla* tekniska kunskaper som skall bytas och är föremål för avtal dvs. allt icke-patenterat know-how-material kallas i avtalen för "informationer".

Man är ute efter en mångsidig och snabb spridning av *alla* nya kunskaper och erfarenheter som helst också omfattar all (lagligt tillåten) rätt i form av patentansökningar. Dessa nationella lagbegränsningar skall i största möjliga utsträckning avlägsnas.²¹ Patent i traditionell mening hindrar dessa tendenser. EURATOM-avtalet är det hittills mest vittomfattande exemplet på hur det gamla ensamrättsbegreppet för tekniska uppfinningar urholkas till förmån för ett övernationellt samgående. Vilka följer detta kan få för hela patentinstitutionens framtid återstår att se. Nyhetsgranskningen tenderar samtidigt trots patentverkens ansträngningar att ta längre och längre tid och detta förhållande motiverar ytterligare kritiken mot de hittills gäl-

lande, långsamt arbetande metoderna för patentering i olika länder.

Nationell lagstiftning och rättspraxis som grundval för internationellt samarbete

Väsentligt för ett friktionsfritt internationellt patentsamarbete är på atomenergiområdet — liksom på andra tekniska områden — att parternas *nationella* lagstiftning är likartad. Ett trettiotal nationer har numera utfärdat egna atomenergilagar. Minst sju länder har infört reglering av patentfrågor i sina atomenergilagar eller i sin patentlag, nämligen USA, Kanada, England och Frankrike samt Indien, Nya Zeeland och Sydafrikanska Unionen.²²

Vid en flyktig granskning av nuvarande förhållanden visar det sig att de centrala nationella atomenergiorganen, oberoende av gällande lag på patent- och uppfinningsområdet, delvis arbetar med nya medel och under nya former. Avvikelser från gällande patentförordningar börjar förekomma liksom undantag från gällande praxis angående omfånget av övertagen patenträtt. Exempelvis har den *amerikanska* atomenergikommissionen genom sin "patentersättningsnämnd" (Patent Compensation Board) infört metoder som praktiskt taget faller utanför den amerikanska patentlagens gällande prioritets- och nyhetsföreskrifter.²³

Det finns också en lång rad bestämmelser i den amerikanska atomenergilagen som tillåter myndigheten att utan medverkan av patentverket eller domstol utfärda olika typer av tvångs-

licenser (artiklarna 152, 153 och 158), men en redogörelse för dem skulle spränga ramen för detta arbete.²⁴

I *England* ingår bestämmelser om specialbehandling av atomenergiuppfinningar både i 1946 års atomenergilag och i 1949 års patentlag. Dessa lagar har anpassats efter varandra.

Enligt artikel 12 i atomenergilagen har engelska patentverket t. ex. skyldighet att till viss myndighet (utrikesdepartementet, amiralitetet eller krigsmaterielverket) meddela alla uppfinningar som rör produktion eller användning av atomenergi eller därmed sammanhängande forskningsverksamhet. Mottagaren skall granska om patentansökningens innehåll är av vikt för försvarsändamål och eventuellt underrätta atomenergikommissionen. Vid användning av en sådan uppfinning genom något regeringsdepartement eller genom atomenergikommissionen gäller patentlagens paragrafer 46—49, vilka generellt reglerar användningen av patenterade uppfinningar för statens räkning.

Den *svenska* atomenergilagen av den 1 juni 1956 behandlar inte uppfinnings- och patentproblem, den är praktiskt taget en ren "koncessionslag".²⁵ I patentförordningen ingår inte heller specialbestämmelser rörande uppfinningar på atomenergiområdet. Verkställande organ för atomenergiens utnyttjande är Aktiebolaget Atomenergi, som ägs och drivs av staten och enskilda intressenter gemensamt (svenska staten äger 4/7 av aktierna). Genom en överenskommelse mellan bolagets aktieägare den 27 juni 1956 har man i princip för bolagets fortsatta verksamhet bestämt att industri-

erna utan avkall på en koncentrerad övervakning genom bolaget skall få bedriva eget forsknings- och utvecklingsarbete på atomenergiområdet (vid arbeten som inte ingår i beställningsarbeten), och att de i fri konkurrens för leverans i Sverige skall få offerera egna eller på licens utförda konstruktioner. Överenskommelsen gäller till juni 1959 och det är möjligt att den icke förlänges. Därigenom skulle det privata initiativet få ökat spelrum även på uppfinningsområdet.²⁶ Beträffande patentfrågor har man från fall till fall träffat särskilda överenskommelser.

Patenterbara uppfinningar av kommersiellt värde har gjorts och görs av atombolagets egen personal liksom av avtalsparterna. Nyttjanderätten till dessa patent utbyts f. n. kostnadsfritt. För Atomenergi och dess anställda gäller trots bolagets halvstatliga karaktär industrins s. k. SIF-avtal om rätten till arbetstagares uppfinningar.²⁷ AB Atomenergis tjänstereglemente hänvisar (i § 16) till dessa kollektiva avtalsbestämmelser rörande uppfinningar.

En viktig reglering på uppfinningsområdet mellan AB Atomenergi och dess leverantörer har åstadkommit genom ett standardiserat normalavtal "för uppdrag inom Atomenergiområdet", som är i kraft sedan 16 september 1958. Normalavtalet har godkänts av Sveriges Mekanförbund för den s. k. reaktorgruppens räkning inom svensk industri. Fem av avtalets femton paragrafer handlar om uppfinningar som kommer fram under arbetet. Dessa får enligt avtalet fritt utnyttjas av AB Atomenergi, konstruktören (leverantören) och staten. Med "staten" avses statliga myndigheter och verk, däribland Vattenfallsstyrelsen, oberoende av i vilken företagsform styrelsen drivs (däremot inte statliga aktiebolag). Åstadkommer parterna uppfinningar i samband med ett arbete får de kostnadsfritt utnyttjas av den andra parten. Inom Sverige får de utnyttjas även av annat svenskt företag, i sistnämnda fall dock mot skälig licensavgift till patenthavaren.²⁸

Patent och fri konkurrens

Patent är till sin natur konkurrensbegränsande rättigheter. Ägaren till en sådan rätt får ensam bestämma om han själv eller någon annan skall utnyttja den patentskyddade tekniska idén. Han kan, om han vill, också helt avstå från att använda patentet eller överlåta nyttjanderätten för uppfinningen på tredje man — med olika begränsningar i rum, tid eller med hänsyn till det tekniska innehållet.

Denna exklusiva rätt kan sägas vara en samhällets gengäva till uppfinnaren för att han meddelat den nya uppfinningen, som efter en viss tid (i Sverige maximalt 17 år från ansökningsdagen) utan reservationer helt tillfaller allmänheten, varigenom den stimulerar den tekniska utvecklingen. I Sverige och en rad andra länder beror ensamrättens giltighet av betalning av årligen stigande årsavgifter. Ytterst har det konkurrensbegränsande patentet samma syfte som konkurrensen — att främja framåtskridandet.

Ensamrätten är dock enligt svensk lag och enligt de flesta andra länders lagar begränsad. En intressent kan nämligen få s. k. tvångslicens — i Sverige då tre år förflutit sedan paten-

tet beviljades — om uppfinningen ifråga inte utövas inom landet i ett omfång som väsentligen svarar mot förhållandena. Förutsättningen härför är att patenthavaren inte kan visa giltig anledning till att han har underlåtit att utöva uppfinningen.¹ Möjlighet att göra ett annat tvångsingrepp "till allmänhetens fria begagnande" eller att utöva ett patent för statens räkning, dvs. i form av expropriation, finns enligt patentlagen, men det har tillämpats mycket sällan.

En patenthavare åtnjuter alltså en av lagen starkt skyddad exklusivitet, men denna rätt är — även om man bortser från tvångslicens och expropriation — inte absolut. Det har visat sig att patenträttigheter i den allmänna konkurrensen kan användas långt bortom de ovan skisserade gränserna. Sammankopplingen av patenträtten, främst inom ramen för licensavtal, med *andra villkor* som rör produktionen eller försäljningen av varor, kan råka i kollision med de lagar som i olika länder skyddar den fria konkurrensen inom näringslivet eller bekämpar bildandet av privata karteller, truster eller monopol. Sådana karteller eller antitrustlagar — av olika omfatt-

ning — finns numera i de flesta industriländer. I en rad sådana lagar nämns patent direkt eller indirekt t. ex. i den *svenska* lagen (av den 1 juni 1956) om uppgiftsskyldighet rörande pris- och konkurrensförhållanden. Denna skyldighet gäller enligt 2 § alla företagare som bl. a. yrkesmässigt "överlåter eller upplåter förmögenhetsrättighet av immateriell art". Patent nämns uttryckligen i den *tyska* kartellagen (av den 1 januari 1958), där enligt 20 § avtal om förvärv eller användning av patent är ogiltiga i den mån de ålägger förvärvaren eller licenstagaren inskränkningar i affärsumgänget, som överskrider rättighetens innehåll (fem undantag härifrån anföres i fortsättningen).

I *England* innehåller patentlagen å ena sidan stränga detaljförbud för vissa typer av konkurrensbegränsning genom patent t. ex. då det gäller produkter, framställda på patentskyddade maskiner. Å andra sidan föreligger enligt kartellagen (Restrictive Trade Practices Act 1956) allmän registreringsskyldighet för alla avtal, (mellan två eller flera personer, rörande produktion eller leverans av varor) som innehåller begränsningar angående priser, leveransvillkor, varukvantiteter vid tillverkning eller leverans, liksom rörande personer, personklasser, områden eller platser i samband med leverans eller förvärv av varor. Undantagna är emellertid överenskomelser om patentlicenser eller patentöverlåtelser.²

Omfattande bestämmelser finns också i den *kanadensiska* kartellagen (Combines Investigation Act), som

förklarar missbruk av patent och varumärken som straffbara, om bl. a. transport-, produktions-, leverans-, lagrings- eller handelsmöjligheter med någon vara oskäligen begränsas. Domstolen kan då förorda en rad närmare angivna rekommendationer av mycket genomgripande natur för patenthavaren.

Även den *internationella* kartellkonventionen, som ingår i den s. k. Havannastadgan för en internationell handelsorganisation av år 1947 (den har dock inte trätt i kraft eftersom den inte ratificerats av ett tillräckligt stort antal länder), innehåller angående restriktiva affärsmetoder artiklar, i vilka patent är omnämnda. Organisationen har rätt att vidta lämpliga åtgärder för att i den internationella handeln förhindra affärsmetoder som inskränker konkurrensen, begränsar tillgången till marknader eller uppammar monopolistisk kontroll. Sju sådana speciella metoder räknas upp i konventionen och bland dem nämns *dels* förhindrande av utveckling eller tillämpning av tekniska förfaranden eller uppfinningar, patenterade eller icke, *dels* utsträckande av användningen av patent, varumärken och litterär och konstnärlig äganderätt till förhållanden som faller utanför ramen för de beviljade rättigheterna, eller till produkter eller villkor för produktion, användning eller försäljning, som inte är föremål för de beviljade rättigheterna. Organisationen befullmäktigades också att verkställa utredningar om patent samt om utbyte och utveckling av tekniska metoder, i den mån dessa har betydelse för restriktiva

affärsmetoder i den internationella handeln.

Lagparagrafer som är avsedda att övervaka näringslivet och *näringslivets sätt att arbeta i praktiken* är dock skilda saker. Vill man bilda sig en konkret uppfattning om hur patent i praktiken använts som stridsmedel i konkurrensen stöter man på stora svårigheter. Privata patentavtal är givetvis hemliga, men med hjälp av de offentliga kartellregister som finns exempelvis i Sverige, Danmark, Norge, England och Österrike, med hjälp av domstolsutslag i Kanada och inte minst genom akterna i de otaliga civil- och straffprocesserna på antitrustområdet i USA, kan man få fram en mångskiftande bild av hur patent ensamma, eller tillsammans med andra tillgångar, används som underlag och bytesmedel i industriella samarbetsavtal, antingen inom ett land eller mellan företag i olika länder. Ämnet är så stort att det här endast kan antydast. Det är uppenbart att ett patent, genom sitt relativt klart definierade omfång och sin tekniska innehållsbeskrivning, vid en industriell-ekonomisk samverkan kan ge viss klarhet om det planerade samarbetets gränser och räckvidd i ingenjörstekniskt avseende. Patent är därför praktiska som avtalsobjekt och minskar behovet av en mängd svåra tekniska definitioner som redan finns färdigformulerade i patentet.

Ekonomiska villkor, som ofta är knutna till upplåtande av patentlicenser och som i vissa länder anses strida mot nationella kartell- eller antitrustlagar, kan exempelvis hänföra sig till:

prisbindningen av flera licenstagare vid försäljningen av patenterade varor eller av varor framställda genom patenterade metoder, geografisk *marknadsuppdelning* mellan parterna för tillverkning och/eller försäljning av patenterade varor,

kvotering eller *inställande av tillverkningen* på vissa marknader, *import- eller exportbegränsning* eller *-förbud* för patenterade varor, *inköpsträng* av opatenterat tillbehör eller annan materiel,

kundöverlåtelse och ömsesidig information om förfrågningar mellan parterna,

gemensamt juridiskt *försvär* av alla avtalspatent mot intrång resp. *angrepp* mot konkurrerande patent på olika marknader, samt

avstående från att *angripa* de egna avtalspatentens rättsgiltighet.

Den bästa allmänna överblicken över tänkbara kollisionsrisker mellan lagligt och olagligt utnyttjande av patent får man genom att studera utslagen i de *amerikanska antitrustmålen*. Skälen härför är flera. Dels är patentväsendet i USA kvantitativt och kvalitativt sedan länge mycket väl utbyggt (första patentlagen år 1791), dels ger det amerikanska näringslivets enorma vidd och variationsrikedom underlag för tillämpningsexempel i alla tänkbara branscher och affärssituationer. Slutligen är den äldsta amerikanska antitrustlagen (Shermanlagen) instiftad redan 1890, och sedan 1902 har det förekommit flera hundra prejudicerande domstolsutslag på patentområdet. Problemet patent och fri

konkurrens kan överhuvudtaget knappast studeras utan kännedom om grunddragen i den mer än 50-åriga rättsutvecklingen på området i USA. Här följer därför några exempel på den amerikanska utvecklingen som försöker att utstaka en gräns mellan tillåtna och otillåtna konkurrensbegränsningar genom patent och andra immateriella rättigheter.

Oberoende av vilken regering som i Washington för tillfället har ansvaret för justitieministeriets antitrustpolitik, bevakas den fria konkurrensen i USA strängt och oavbrutet. De federala distriktsdomstolarnas och Högsta domstolens inställning i dessa mål är också i stort sett helt opåverkade av tillfälliga politiska eller ekonomiska situationer i landet.

Vid studiet av anglosaxisk rätt tvingas man att i stor omfattning och i detalj ta del av domstolsavgöranden, vilka har som funktion att tolka innehållet i de allmänt hållna rättsregler som saknar detaljregleringar (s. k. prejudicierätt). De amerikanska antitrustlagarna är inget undantag härifrån och vid en presentation av rättsläget i USA är därför en skiss av sådana "leading cases" ofrånkomlig.

År 1902 fastslog Högsta domstolen att ett holdingbolag för patenterade jordbruksredskap, som bildats av sex fabrikanter i syfte att lämna vissa företagare licenser mot betalning, medan man vägrade licenser åt icke-medlemmar, var berättigat till sådana åtgärder (Bement Son v. National Harrow Co). År 1912 förklarade Högsta domstolen å ena sidan att försäljning av en patenterad maskin med förbud för köparen att använda maskinen annat än i samband med icke-patenterat tillbehör var en tillåten affärsmetod (Henry v. Dick).

Å andra sidan fastslog Högsta domstolen att villkor som i patentlicensavtal binder licenstagaren vid detaljerade pridföreskrifter och bestämda försäljningszoner samt förbjuder licenstagaren att sälja till av licensgivaren icke-godkända företag var olagliga, och de ogiltigförklarades (United States v. Standard Sanitary Manufacturing Co).

I takt med industriernas expansion i USA (och i andra länder) har de amerikanska domstolarna fått ta ställning till en lång rad kätzellartade samarbetsavtal som förenar viktiga specialindustriernas tekniska utveckling genom avtal om patentskyddade uppfinningar.

Ett instruktivt exempel utgör Högsta domstolens utslag år 1945 i frågan om den amerikanska glasbehållareindustrins nationella patentkartell, som förenade landets ledande tillverkare av glasformmaskiner, smältugnar samt en rad glasprodukter, däribland glasull.

Glasfibertekniken, som uppfanns av en av den amerikanska kartellens medlemmar, Owens-Illinois Glass Co, ledde dessutom till ett internationellt samarbete med exklusivt utbyte av personal och patenttekniska informationer, närmast med företag i England, Frankrike, Italien och Holland. I Holland bildades ett internationellt patentholdingbolag, som i sin tur licensvägen utsträckte den amerikanska moderkartellens verksamhet till Tyskland, Sverige, Sydamerika och andra länder. Royaltyinkomster bestämdes, och vissa typer av importförbud för varor, framställda av glasfibrer enligt licenspatenten, liksom många föreskrifter som i detalj reglerade tillverkningens kvalitet och kvantitet, varornas användnings- och försäljningsområden, priser och utnyttjandet av uthyrda licensmaskiner m.m.

Att en kränkning av antitrustlagarna skett genom patentöverenskommelserna om den nya glasullen mellan de ledande företagen i branschen bekräftades av Högsta domstolen. Utslaget ledde till att Hartford Empire Co fick sälja sina glasformmaskiner i stället för att licensera dem, patenthavarna fick begära enhetliga, skäliga avgifter och andra tvångsåtgärder föreskrevs.³

Vid slutet av 1940-talet blev tre mycket omfattande patentkarteller av starkt *internationell* karaktär föremål för amerikansk domstolsbehandling. Det första målet, det s. k. *National Lead-fallet* (som rörde tillverkningen och världshandeln med titanföreningar) avgjordes 1947 av Högsta domstolen. Det andra, *Minnesota Mining-fallet*, avgjordes slutgiltigt 1950 av distriktsdomstolen i Massachusetts, och det tredje *Imperial Chemical-fallet* (som bl. a. rörde tillverkningen av nylonfibrer) slutbehandlades 1952 av en distriktsdomstol i staten New York.

National Lead-fallet var det första stora civilmålet om internationella patentkarteller som sammanlänkade nio länders industri för titanföreningar bl.a. genom bilaterala patentavtal med marknadsdelning för tillverkning och försäljning av titanprodukter och utbyte av exklusiva patentlicenser. I denna rättegång utvidgades Shermanlagens tillämpning genom att det fastställdes att lagens förutsättning är att konkurrensens upphävande även i den *internationella* handeln i sig självt "är till skada för allmänintresset (a public injury)" och därför utgör en kränkning av amerikansk lag.⁴

Minnesota-fallet gällde en stor amerikansk exportkartell för olika slag av patenterat slipmaterial. Kartellen omfattade bl.a. en exklusiv patentpool för de nio kartellmed-

lemmarnas utländska patent, och det fanns en serie ömsesidiga licensavtal angående användningen av patenten vid deras gemensamt ägda utländska fabriker. Domstolen, som ansåg avtalen vara en oskiljbar beståndsdel av en olaglig sammanslutning som syftade till att begränsa den amerikanska utrikeshandeln, förklarade avtalen ogiltiga.

I *Imperial Chemical-fallet*, som efter åtta års rättegång slutgiltigt avgjordes i juli 1952, fälldes världens två största tillverkare inom den kemiska industrin, Imperial Chemical Industries i England och Du Pont de Nemours i USA samt det amerikanska Remington Arms Co för antitrustlagbrott, som begåtts främst med hjälp av patenträttigheter. Företagen dömdes bl.a. till att meddela icke-exklusiva tvångslicenser för alla sina 1952 bestående patent och fram till 1955 nytillkommande patent mot skäliga icke-diskriminerande licensavgifter. För Imperial Chemicals (ICI) del skulle även alla *bytiska* avtalspatent omfattas av dessa åtgärder. I 25 år, räknat från utslagets datum, skulle ICI och Du Pont mot skälig licensavgift bevilja generell frihet för import till USA, eller export därifrån av alla de patenterade produkter och förfaranden som ingick i avtalen utan att patentintrång skulle göras gällande ("immunitetsklausul"). Samtliga 46 patentavtal som slutits av parterna åren 1897—1948, förklarades ogiltiga av domstolen. Av dessa patentavtal var 12 bilaterala och 12 var triangulavtal. Domstolen ansåg att patentutbytesavtalen kränkte antitrustlagarna och förklarade dem olagliga, eftersom ett väsentligt motiv för slutande av avtalen ansågs ha varit att dela upp världsmarknaderna och begränsa amerikansk import- och exporthandel.

Även i de båda här tidigare nämnda utslagen ansågs bl. a. att patenten använts som verktyg för olaglig monopolbildning, prisbindning och mark-

nadsuppdelning och att de — trots sina bestämmelser om *utländska* marknader — begränsat konkurrensen på den amerikanska marknaden. Tvångslicenser och patentexpropriation genom kostnadsfria licenser i stor skala — med mångåriga ekonomiska verkningar och permanent övervakning av de amerikanska patenthavarna som följd — utfärdades av USA:s högsta rättsinstans. Försök att i dessa sammanhang på liknande sätt besluta över icke-amerikanska, t. ex. brittiska patent, strandade på de utländska domstolarnas vägran att fullfölja amerikanska domslut.

En rad judiciella avgöranden under de senaste åren har visserligen formellt haft formen av frivilliga *förlikningar* inför domstolen, s. k. *consent decrees*, men de har uppenbarligen ingått på grund av att svaren som regel ansett utsikterna till en friande dom synnerligen osäkra.

Bellkoncernen, USA:s största patenthavare, gick exempelvis 1957 i en sådan förlikning med på att till vem som helst i USA lämna licenser för samtliga sina patent — över 8 500 stycken.

På 1950-talet gjorde en av Amerikas största kännare av dessa ämnen, professor *Ch. Oppenheim*, noggrant genomtänkta försök att finna en för bägge parter godtagbar kompromisslinje som man kunde följa vid bedömningen av de ständiga kollisionerna mellan utnyttjandet av patent och gällande antitrustlagsföreskrifter.

De viktigaste av Oppenheims förslag finns i två arbeten: "Federal Antitrust Legislation: Guideposts to a Revised National

Antitrust Policy" (i 50 Michigan Law Review, 1952, s. 1139 ff) och i "Patents and Antitrust: Peaceful Coexistence?" (54 Michigan Law Review, 1955, s. 199 ff).

Det dynamiska näringslivet och de federala domarnas oberoende och stora maktfullkomlighet ledde emellertid även i fortsättningen till nya sammanstötningar och fällande domar i patent-antitrustmål.

I februari 1958 åtalades *Radio Corporation of America* (RCA), världens största tillverkare av radio- och televisionsapparater, i ett antitrustbrottmål för bl. a. påstådd monopolisering av patentlicenser för radioteknik och televisionsmottagare, radar, fjärrstyrningssystem, instrument för styrda projektiler och besläktade tekniska områden. Mer än 25 av världens ledande *utländska* elektronikföretag nämns i detta åtal mot RCA som s. k. co-conspirators (vilka inte är svarande i vanlig mening). Till dessa hör bl. a. English Electric Co i England, Philips i Holland, Telefunken i Tyskland och Compagnie Générale de Télégraphie sans Fil i Frankrike.⁵

Åtalsskriften sade bl.a. att patentavtalen medförde att licenstagarna inom landet avstod från licensgivning av radiopatent och att de utländska licenstagarna avstod från att konkurrera genom att ge patentlicenser åt andra samt från att exportera radioapparater till respektive parts hemmamarknad. Patentpooler och exklusivagentur sades vidare med hjälp av RCA:s utländska patent begränsa amerikansk utrikeshandel. RCA lär disponera över mer än 10 000 patent och kan därigenom tvinga varje inhemsk tillverkare på området att ta licenser under deras "licenspaket", dvs. listor av gruppvis, sammanhörande patent.⁶

Vidare anfördes att det förekommit samarbete med ledande patentpooler i samma bransch i Kanada, England och Australien. Samarbetet hade haft formen av restriktiv kartellverksamhet.⁷ I motiveringen av åtalet nämns att en av följderna av RCA:s verksamhet är att amerikanska tillverkare betövas utländsmarknader, uppfinnare och patenthavare fråntas möjligheten att sälja eller licensera sina radiopatent på en marknad med fri konkurrens och konsumenterna får inga möjligheter att köpa konkurrenskraftiga utländska radioapparater. Antitrustministern anser slutligen att alla konkurrenter till RCA måste ha tillfälle att konkurrera på varje nivå "från forskningslaboratoriet till försäljningen av slutprodukter".

År 1958 ingick RCA och justitiedepartementet dessutom en förlikning, som avslutade en *civil* antitrustprocess, som regeringen 1954 inlett mot RCA. Företaget (tillsammans med alla dotterbolag och företag över vilka det utövar kontroll) avstår genom denna förlikning bl. a. från att i avtal dela territorier eller marknader för tillverkning, användning eller försäljning av radiotekniska apparater eller att lämna licenser för amerikanska eller utländska patent härför. Avtalen får inte innehålla bestämmelser om licensutbyte av inhemska eller utländska patent som tillhör motparten, inte heller tvång att under vissa omständigheter inleda patentinrånsprocesser osv. Kostnadsfri enkel licens måste av RCA på begäran lämnas till varje sökande (i USA) för 100 av deras senaste i en lista specificerade amerikanska patent på området.

Inom färgtelevisionstekniken måste för alla tillverkare av radiotekniska apparater (i USA) bildas en öppen patentpool, som lämnar kostnadsfria

enkla licenser för tillverkning, användning, uthyrning eller försäljning av färgtelevitionsapparater. För en tid av 10 år måste RCA mot skäligen kostnad lämna teknisk know-how-service. Under samma tid måste RCA avstå från att förvärva andra amerikanska patent än de som går tillbaka på uppfinningar som gjorts av anställda hos RCA och dess dotterbolag eller som tillkommit på grundval av forsknings- eller utvecklingskontrakt med dem. Domstolen behåller förlikningen i sin domvärjo (jurisdiction) för att när som helst kunna ge order och direktiv i samband med det fällda utslaget och kunna modifiera eller stryka bestämmelser i det.⁸

Till synes har de medlingsförslag som 1952 startades av professor Oppenheim för "fredlig samlevnad mellan patent och antitrust" ännu inte lett till mera definitiva resultat. Frågans betydelse får givetvis inte överdrivas, men det finns, åtminstone i västerlandets största industrination, ett uppenbart friktionsområde mellan immateriella rättigheter som stridsmedel i händerna på privata företag och de lagar som stiftats för att skydda samhällets intressen.

De ryska rymdsatelliterna utlöste på hösten 1957 i USA tydliga reaktioner även på det här behandlade området. Som antitrustministern Hansen förklarade i ett tal i april 1958⁹ är skyddandet av USA:s vetenskapliga forskningsresurser av största intresse. En gynnsam utveckling av industrins forskningsansträngningar fordrar ett lämpligt klimat, som — enligt hans uttalande — i USA skall bestå i obegränsad konkurrens. Denna skall spor-

ra industrin till ansträngningar ute på marknaden, i produktionen och i forskningslaboratoriet.¹⁰ Som ett av huvudområdena för en möjlig antitrustlagskränkning av industriforskningen anförs här patentmissbruk.

Uppdelningen av patenten mellan RCA, General Electric, Westinghouse och American Telephone and Telegraph innebär att dessa avtalsparter för exklusiv verksamhet delar alla patenträttigheter var och en äger inom radioteknik, elektrisk kraftteknik resp. telefonteknik, och detta faktum har enligt justitiedepartementets uppfattning vittgående följder för forskning och uppfinningsverksamhet i allmänhet. Det anses att en sådan uppdelning av forskningsarbetet i separata grupper är konstgjord och strider mot den vetenskapliga forskningens natur och egna erfarenheter. Särskilt allvarligt anses ett sådant uppdelat samarbete vara, när var och en av parterna förfogar över betydande forskningsanläggningar och när samarbetsområdena är mycket viktiga, bl. a. av försvartekniska skäl. Man kan då frukta att viktiga uppfinningar — som, enligt vad erfarenheten hittills visat, ofta kommer fram på ett arbetsområde som biprodukter och är nyttiga för ett helt *annat* arbetsområde — blir outnyttjade, eftersom varken uppfinnare eller företagsledning med hänsyn till den överenskomna arbetsdelningen är intresserade av att vidare utveckla idéerna.

Liknande ogynnsamma situationer väntas av antitrustmyndigheterna bli följden av ett tekniskt "arbetsdelningsavtal" av den typ som slutits mellan International Business Machi-

nes Corp. (IBM) och National Cash Register Co rörande matematikmaskiner och kassaregister.¹¹ Licenstagare i andra antitrustmål har också inför domstol uppgivit att omfattande avtalsenliga patentutbyteskyldigheter och bestämmelser om försäljningskvotering fått dem att helt avstå från vissa nya forskningsgrenar.¹² Antitrustmyndigheterna vill tydligen genom skarpare inskridanden mot forskningssamarbetet mellan konkurrerande företag försöka främja forskningens tillväxt, uppmuntra etablering av nya konkurrentföretag och göra viktiga patent tillgängliga för en större krets av industrier.

Sista ordet i dessa frågor har givetvis domstolarna resp. kongressen som lagstiftande organ, men patent som konkurrensfrämjande respektive -begränsande medel har återigen — ifrån andra utgångspunkter — ryckt i förgrunden för amerikanska statens frikonkurrenspolitik utan att få något entydigt svar. Det finns uppenbarligen fortfarande möjligheter till kollision mellan de lagar som stiftats för att skydda den fria konkurrensen och de immateriella rättigheter som staten beviljar och som företagen kan använda både som vapen att främja konkurrensen och som medel att upphäva konkurrensen. Utgången av sammanstötningarna medförde på patenthavarnas sida i allmänhet antingen frivilliga eftergifter eller sådana genom domstolsutslag. Man kan alltså med en viss generalisering säga att vid ett val mellan dessa två medel att främja framåtskridandet, fri konkurrens och patent, upprätthållande av konkurrensen i allmänhet väger tyngre i USA.

Lika utpräglad är inte situationen i de mindre länderna, men i *princip* finns där samma problem. En del rättsfall av ungefär samma natur som de amerikanska har förekommit i t.ex. *Tyskland* (på 1930-talet). Under den år 1958 utfärdade nya kartellagen kan den federala kartellmyndigheten (Bundeskartellamt) med avseende på avtal om förvärv eller användning av patent bevilja undantag från förbudet, "om köparens eller licenstagarens ekonomiska rörelsefrihet icke oskäligt begränsas och genom begränsningens omfång konkurrensen på en marknad icke väsentligt påverkas". Två sådana administrativa tillstånd utfärdades för första gången 1958.

Den första omfattande kommentaren och tolkningen av det industriella rättsskyddets ställning i den tyska lagen mot konkurrensbegränsning gavs av en ledamot av kartellmyndigheten i november 1958.¹³ Enligt denna framställning ingriper inga av kartellagens normer i de industriella rättigheterna (i vidaste mening). Patent- och nytthetsmönsterrätt, växtsorters skydd och yrkeshemligheter liksom mönsterskydd, varumärkesrätt, utstyrel-, auktor- och förlagsrättigheter betraktas i kartellagen inte som konkurrensbegränsande. De tjänar liksom konkurrensfriheten till att öka prestationerna och utgör därigenom ett medel för (den fria) marknads- och konkurrensökonomi. Detta framträder särskilt tydligt i samband med patentets ensamrätt, genom vilken uppfinnaren bl. a. belönas för den intellektuella prestation som han gör och uppenbarar för allmänheten. De industriella skydds rättigheterna är enligt denna

uppfattning ofta ett mycket verksamt medel för de mindre och medelstora företagets konkurrens med storföretagen.¹⁴

I *Skandinavien* torde det ha varit norrmannen *Ragnar Knoph* som först uppmärksammade frågans betydelse. Detta var ingen tillfällighet, eftersom Norge hade den äldsta fullständiga lagen mot konkurrensbegränsning i Norden, trustloven av 1926, och man härigenom tidigt haft anledning att tänka genom därmed sammanhängande rättsfrågor.¹⁵

Knoph skrev redan 1936 bl. a. följande:

"Det tjener ikke til noe å lukke øinene for disse farene, og vi har ved flere leiligheter pekt på dem. I lojale og måteholdne folks hender sikrer eneretten bare ophøvsmanden hans rettfærdige lønn. Men den kan også misbrukes sånn at viktige åndsverdier blir unddradd samfundet, eller må betales langt dyrere enn rett og rimelig er. Det kommer av selve enerettens karakter. Den gir nemlig herredomme over goder som i og for sig hadde kunnet komme alle og enhver til gode og skjønt det neppe er korrekt å kalle den for et monopol i den anledning, har innehaveren dog samme gunstige stilling som monopolisten, idet han i kraft av eneretten kan bestemme pris og utnyttelsesmåte helt på egen hand. De farer som erfaringsmessig følger med monopolene gjør sig derfor gjeldende også her."¹⁶ Eller något längre fram: "Tydeligst er dette på patentrettens område, hvor faren for misbruk er særlig nærliggende og i øinefallende, fordi det er økonomiske verdier det i tilfelle går ut over."

Knoph tror att en rad missbruk av upphovsmannarätt och patenträtt också kan bekämpas genom allmän priskontroll och kartellagstiftning. Samma

år som Knophs bok publicerades ändrades expropriationsbestämmelsen i § 8 av 1910 års norska patentlag i syfte att bättre kunna motverka missbruk av patenträtt.¹⁷

Vad beträffar *Sverige* så faller patentlicensavtal under registreringsskyldighet av kartellavtal enligt 1 § och 2 § i lagen om uppgiftsskyldighet rörande pris- och konkurrensförhållanden (1 juni 1956). Det befogade i att utan åtskillnad registrera alla slag av patentlicensavtal i det svenska kartellregistret måste dock anses som diskutabelt. Den av lagstiftaren avsedda inventeringen av konkurrensbegränsande avtal kan inte vara menad att omfatta den stora massan av ordinarie standardpatentlicensavtal. Dessa medför ju i regel inga andra konkurrensbegränsningar på produktions-, pris- eller försäljningsområdet än de som ligger inom ramen för tillåten licensupplåtelse. Förutvarande monopolövervakningsbyrån delade inte denna uppfattning och har inte utarbetat någon differentierad praxis som skiljer på olika patentavtalstyper. Dessutom saknas ännu i Sverige en klar inställning till de olika konkurrensbegränsningarna och deras verkningar på det immateriella rättskyddsområdet.

Patentlicensavtal av mera avancerad typ i stil med de amerikanska exemplen har även förekommit i Sverige. Det holländska företaget Algemeene Kunstvezel MNV (AKM) i Haag ingick ett patentlicensavtal med Billesholms Glasulls AB som hänförde sig till exklusiv nyttjanderätt för tillverkning av de i USA uppfunna glasfibrerna (kartellavtal reg.nr 344). Avtalet ålade licenstagaren skarpa be-

gränsningar, speciellt vad det gällde tillverkning, bearbetning och försäljning av textilier tillverkade av glasfibrer. Licenstagaren var vidare skyldig att betala patentlicensavgifter "även sedan de av bolaget i dess tillverkning utnyttjade patenten upphört att gälla" och att avstå från rätten att föra talan om ogiltighetsförklaring av oriktigt meddelade patent. Patentskyddet torde härigenom ha utvidgats till att överskrida gränserna för den lagliga ensamrätten. Licenstagaren förbjöds även att exportera eller importera ren glasull som tillverkats enligt de patenterade metoderna liksom maskiner för framställning av sådan glasull. Avtalet modifierades år 1952.

En annan typ av avtal (främst mellan svenska avtalsparter) som bör nämnas i detta sammanhang är de tekniska *specialiseringsavtalen*. Under åren 1947—1949 registrerade monopolutredningsbyrån en rad samarbetsavtal inom den svenska elektro- och maskinindustrin, och dessa gick i regel ut på en viss fördelning av produktionen. Uppdelningen avsåg t. ex. tillverkning av olika maskiner, olika delar till samma maskintyp, maskiner av olika storleksordning eller samma maskintyp för olika ändamål. Nykonstruktioner och utvecklingen av maskintyper måste ha följt samma grändragning, och patenterbara uppfinningar som förmodligen framkommit i samband härmed har befast denna delning. Drivfjädern till överenskommelserna, som numera samtliga anmälts ha upphört, var förmodligen viljan att rationalisera, en förhoppning att öka produktionen och sänka tillverk-

ningskostnaderna.¹⁸ De nämnda specialiseringsavtalen har en viss likhet med de "rationaliseringskarteller" som undantas från det allmänna kartellförbudet i den nya *tyska* kartellagen av 1957.¹⁹

Någon närmare allmän analys av denna principiellt viktiga avtalsform har hittills inte gjorts, däremot har t. ex. den svenska elbranschens konkurrensförhållanden i allmänhet undersökts. Patentfrågan har då uppmärksamats i samband med diskussionen om den internationella starkströmskartellen.²⁰ Rationalisering och specialisering av produktion och distribution berörs redan i betänkandet avgivet av 1936 års Näringsorganisationssakkunniga "Organiserad samverkan inom svenskt näringsliv" (SOU 1940: 35, s. 196 ff) och i Utredningar från Kommissionen för Ekonomisk Efterkrigsplanering (SOU 1945: 42 F/inledningen), men den här avsedda avtalstypen diskuteras inte närmare.

Med utgångspunkt från nu gällande svensk rätt frågar man sig främst om sådana avtal möjligen kan ha skadliga verkningar och "otillbörligt" påverka prisbildningen, hämma industrins effektivitet ("verkningsförmågan inom näringslivet") eller försvåra annans näringsutövning. Tveksamhet kan eventuellt tänkas finnas i fråga om effektiviseringen. Effektivisering från en industris synpunkt måste främst betyda en förbättring av företagets räntabilitet, vilket kan vara liktydigt med höjd teknisk-kommersiell standard och ökad konkurrenskraft utåt, vilket gör den nyttig även från samhällssynpunkt. Omfattar å andra sidan avtalen och det intima samarbete

som specialiseringsavtal i regel representerar alla företag eller majoriteten av företagen i en hel bransch i landet, torde skadlig konkurrensbegränsning från samhällslik synpunkt vara relativt närliggande. Det gäller här att göra en rättvis avvägning mellan samhällets och avtalsparternas intressen.

Skulle en gemensam europeisk marknad i framtiden bli verklighet för Sveriges del, förändras dessa aspekter väsentligt. "Basområdet" för konkurrensen är ju då inte längre Sverige utan en stor del av hela Europa. Frågan om behärskande av marknaden resp. begränsningen av konkurrensen på marknaden kommer då i ett helt annat läge, eftersom svenska karteller och monopol i regel blir små jämförda med konkurrenterna på den totala marknaden och avtalens verkningar mindre. Det kan då hända att en strömkantring inträffar som medför ett ökat samarbete inom den svenska industrin, vilket då bör främjas även av samhället, bl. a. genom en revision av begreppen "konkurrensbegränsning" och "skadliga verkningar" i gällande lagar. Samtidigt ökar uppkomsten av nya internationella avtal och risken för att dessa skall få skadliga verkningar.

Hela det nuvarande betraktelsesättet och kriterierna måste i så fall prövas om. Bildandet av patenttruster eller patentkarteller kan då bli ett verkligt medel att *öka* "verkningsförmågan inom näringslivet" (enligt 5 § i 1956 års kartelllag) i stället för att hämma den. Visserligen har man även för europamarknaden uppställt regler för skyddet av den fria konkurrensen,

men hur dessa regler påverkar konkurrensbegränsningar i medlemsländerna är ännu inte klarlagt. En inte obetydlig litteratur som behandlar dessa spörsmål börjar redan växa fram i Tyskland, Frankrike, Belgien och Holland.²¹

Sammanfattning

Här har i huvudsak talats om fall då patentöverenskommelser råkat i konflikt med näringsfrihetslagstiftning — detta har gjorts därför att dessa konflikter tvingat parterna att redogöra för konkreta detaljer som annars skulle förblivit okända för utomstående. På så sätt har också principerna för tillåten och otillåten begränsning diskuterats från olika utgångspunkter. Flertalet svenska avtal om patenträttigheter torde sannolikt röra sig inom en mera standardiserad och mindre vittomspännande ram, som knappast ger anledning till närmare officiell granskning.

Beträffande patenten och den fria konkurrensen skulle man kunna säga att, eftersom lagen om motverkande av konkurrensbegränsning i Sverige saknar ett allmänt förbud mot konkurrensbegränsande överenskommelser, konflikter av samma omfattning som i USA inte behöver förekomma. Där- emot utesluter de svenska företagens — internationellt sett — begränsade storlek i och för sig inte att skadliga verkningar kan förekomma. Dessa beror på företagets marknadsandel på det område de patenterade uppfinningarna ligger. Vid en konflikt borde — liksom i USA — den fria konkurrensen tillmätas den större vikten och det större skyddsbehovet. Risken för att det framtida tekniska utvecklingsarbetet skall försvåras genom upphävandet av begränsningar genom patent framstår som mindre avskräckande än risken att tekniskt framåt- skridande och allmän expansion inom näringslivet försvåras.

Noter

Kap. 1

1 Påståendet att den moderna patenträtten "föddes" 1623 i England genom utfärdandet av Statute of Monopolies är oriktigt, se även *E. Heckscher*, *Merkantilismen*, 1931, I, s. 250 f.

Den venetianska patentlagen är "modern" såtillvida att den för första gången ger individen en allmän, inom republiken gällande rätt till hans skapelse i motsats till en monarks eller annan överhets godtyckliga nådevedermåle. Rätten var tidsbegränsad, och intrång medförde straffpåföljd och beslag av alstren. Denna lag behöll sannolikt sin giltighet lika länge som republiken Venedig sin roll som europeisk storhamn och handels- och kulturcentrum, dvs. till mitten av 1500-talet. Upptäckten av sjövägen till Indien liksom senare bildandet av det brittiska East India Company (privilegium beviljat av drottning Elizabeth år 1600) undergrävde Venedigs maktställning i Europa och lagen föll sedan i glömska.

Venedigs avgörande roll i denna del av rättshistorien har med rik dokumentation påvisats av *Frank D. Prager* i hans pionjärbete "A History of Intellectual Property From 1545 to 1787", i *Journal of the Patent Office Society*, Washington, November 1944, s. 711 ff. Jämför även *M. Frumkin*, *Early History of Patents for Invention*, *Transactions of the Chartered Institute of Patents Agents*, London 1947—48, s. 47 ff.

- 2 Begreppet *trade* omfattade i 1600-talets England utövändet både av viss handelsverksamhet eller näringsgren och av tekniska hantverksyrken.
- 3 Bestämmelsen återfinns i amerikanska författningens artikel I, avsnitt 8, där det sägs att Kongressen har fullmakt "to promote the progress of science and useful arts, by securing for limited times to authors and inventors the exclusive right to their respective writings and discoveries".
- 4 Närmare om den första amerikanska och franska patentlagens tillkomst i *F. Neumeyer*, *A Contribution to the History of Modern Patent Legislation in the United States and in France*. *The Scandinavian Economic History Review* 1957, s. 126 ff.
- 5 De märkliga resolutionerna i tre huvudpunkter är ordagrant återgivna i "Der Erfinderschutz und die Reform der Patentgesetze, Amtlicher Bericht über den internationalen Patent-Congress", herausgegeben von *C. Pieper*, Dresden 1873, s. 259 ff.
- 6 På denna kongress bildades en förberedande kommission bestående av 2 amerikaner, 2 österrikare och 1 tysk, som biträdades av 19 ledamöter (av vilka 8 var tyskar och 5 österrikare). 10 rapportörer för regeringar och institutioner i andra länder deltog också, därav 2 svenskar (järnvägsdirektör, stadsfullmäktige och senare riksdagsledamoten *E. Fränkel* samt civilingenjör *L. A. Groth*).

- 7 "Betänkande angående Patentskydd äfvensom skydd för Mönster och Modeller, samt Varumärken, afgifvet af den dertill utaf Kongl. Maj:t förordnade Kommitté, Stockholm 1878". Kommittéförslaget var icke enhälligt, utan märkliga "särskilda meningar" avgavs av överdirektör Knut Styffe och Per Fagerhjelm.

Kap. 2

- 1 Jfr angående Sverige och Norge: Ö. *Undén*, Översikt över den svenska patenträtten, Lund 1915, *G. Eberstein*, Immaterialt rättsskydd, Stockholm 1927; *R. Knoph*, Ändsretten, Oslo 1936, § 23, s. 261 ff.
- 2 Schweiz har genom en lag 1954 infört *Allmän* nyhetsgranskning, men denna är i praktiken begränsad till de två nämnda grupperna, för vilka granskningsarbetet dessutom år 1958 överförts på det internationella granskningsinstitutet i Haag.
- 3 Sifferuppgifterna är emellertid delvis mycket vilseledande, eftersom t.ex. i *England* patenten t.o.m. 1914 numreras varje år på nytt och därefter numreringen började med nr 100 000. I *Tyskland* finns en lucka mellan sammanbrottet 1945 och en början med nr 800 000 något år senare. I *Kanada* fanns fram till början på 1950-talet endast s.k. abridgments, dvs. sammandrag av patentens innehåll. Därefter började man publicera oförkortade patenskrifter; hittills har uppskattningsvis utkommit 50—60 000 sådana.
- 4 *Avellan-Hultman*. Svenskt Patenträttsligt Register, grupp II, nr 5 (stencilrat kortregister).
- 5 Jämför t.ex. *T. Gustafson*, Uppfinningshöjd, Nordiskt Immaterialt Rättsskydd, Stockholm 1957, nr 1, s. 9 f; Ö. *Undén*, a.a., *Alf B. Bryn*, Über die Frage der Erfindungshöhe, Berlin 1931. *Ragnar Knoph*, a.a. §§ 19, 20, s. 205 ff.
- 6 S.k. kongorätt-fallet, avgjort av Tysklands Reichsgericht den 20 mars 1889, jfr Patentblatt 1889, s. 209 ff.
- 7 Patent för växtförädlingsprodukter kan främst erhållas i USA, Tyskland, Holland, Sydafrikanska Unionen. Ett eventuellt rättsskydd för växtförädlingsalter har i *Sverige* diskuterats som ett sortskydd efter holländskt mönster, men avvisats (SOU 1956: 4) jfr också *H. Esbo*, P.M. "Statens stöd åt växtförädlingen m.m.", 1957 (stencil).
- 8 Matematikern *N. Wiener* angriper i sin bok "Materia, Maskiner, Människor" mycket häftigt den nu överallt gällande skillnaden mellan vetenskapliga idéer — som inte kan skyddas — och de patenterbara praktiska uppfinningarna, jfr s. 40 f, 115 m.m. i nämnda bok.
- 9 UNESCO Copyright Bulletin, vol. VI, no. 2, Paris 1953: "Scientist's Rights".
- 10 Beträffande den negativa tyska inställningen jfr exempelvis *H. Isay*, Patengesetz, Kommentar, 6. Auflage, Berlin 1932, s. 32 f.
- 11 Lären om den ideelle Produktions Beskyttelse, Köpenhamn 1898.
- 12 Hovedlinjer i den ändelige eiendomsretts utvikling, Oslo 1925, och senare, Ändsretten, Oslo 1936, § 30, s. 325 ff.
- 13 *G. Eberstein*. Om Uppfinningar och Upptäckter såsom Föremål för Rättsskydd i NIR, vol. 1, 1932, s. 5—16; *A. Hasselrot*, Om den s.k. vetenskapliga äganderätten i Arsskrift, utg. av Svenska föreningen för industriellt rättsskydd. Stockholm 1928, s. 93; *B. Ekeberg*, Förslaget till internationell konvention rörande den s.k. vetenskapliga äganderätten, Svensk Juristtidning 1929, s. 297.
- 14 Om Patenträtten och dess Föremål, med särskild hänsyn till Patentering av Läkemedel, i Juridisk Forenings Aarbog for Vinteren 1941—42, Köpenhamn 1942, s. 6—19, spec. 9.

- 15 I Alfred Nobels testamente av den 27 november 1895 står bl.a. att röntgen till Nobels efterlämnade förmögenhet skulle delas i fem delar. I samband härmed skriver Nobel att den skulle belönas som "inom fysikens område har gjort den viktigaste upptäckt eller uppfinning", den som har gjort "den viktigaste kemiska upptäckt eller förbättring" och den som gjort "den viktigaste upptäckt inom fysiologiens eller medicinens domän". Nobelstiftelsen har bibehållit Nobels egna formuleringar.
- 16 I Sverige anfördes som skäl för att man undantog livs- och läkemedel från patentskydd (i 1878 års betänkande ang. patentskydd) dels att "dessa ämnen äro för hela folkets dagliga lifsuppehälle och den allmänna helsovården af så hög betydelse, att man ej bör genom patent försvåra dessa förnödenheter tillgänglighet eller stegra deras pris, dels ock att patent å dylika föremål särskilt egna sig för missbruk derigenom, att allmänheten af patentbenämningen förledes antaga, att den ifrågavarande artikeln genom någon fördelaktig egenskap skiljer sig från andra af samma slag, samt att på denna lättrogenhet ockras i en betydande utsträckning, hvadan dylika patent i det hela mera skada än gagna samhället". Liknande synpunkter framkom i andra länder, t.ex. *England* och *Schweiz*.
- 17 Se även en rättsjämförande översikt av *F. Neumeyer*, *Tvängslicens. Nordiskt Immateriellt Rättskydd*, Stockholm 1954, s. 169 ff.
- no. 1, Washington D. C. March 1958, s. 137 ff.
- 3 Så har det *japanska* ministeriet för utrikeshandel i maj 1958 meddelat att kapplöpningen om utländska tekniska uppfinningar och know-how skall dämpas. Det vore bättre att anlita inhemska erfarenheter än att överta utländska andra klassens patent (i detta sammanhang avsågs speciellt material för konstfiber- och koldestillationsindustrierna).
- 4 Se närmare *F. Neumeyer*, *Patentkarteller*, Sthlm 1947, s. 77 ff.
- 5 *Direktör Chr. Jacobæus* vid en forskningskonferens den 10—11 mars 1954, Forskarnas kontaktorgan FKO vid IVA, med. FKO, nr 17, Sthlm 1954, s. 69.
- 6 *W. Berge*, *Kartellerna — Ett världshot*, Sthlm 1946, s. 81 ff.
- 7 Jfr NRDC:s årsrapporter och *F. Neumeyer*, *Statlig exploatering av uppfinningar i England i Industriell Teknik*, nr 5 1959, s. 118.
- 8 Jfr *Exploatering av Uppfinningar*, Sthlm 1952 (*Industritidningen Norden*), *H. Romanus*, Åtgärder från det allmännas sida för att stödja uppfinnarverksamheten, s. 169 ff.
- 9 Riksdagens Revisorer berättelse för 1958, 29 § "Tillvaratagande av statens intressen med avseende på uppfinningar", s. 224—244. Jfr även SOU 1944: 274 (Betänkande med Utredning och Förslag ang. Rätten till vissa Uppfinningar M.M. — s.k. Elliotska utredningen), s. 52 f.

Kap. 4

Kap. 3

- 1 Ledande vid utforskandet av detta område professorerna Godenhjelm (Helsingfors) och Troller (Luzern).
- 2 *J. N. Behrman*, *Advantages and Disadvantages of Foreign Licensing i The Patent, Trademark, and Copyright Journal of Research and Education*, vol. 2,
- 1 De sistnämndas uppfinningar är — i samma följd som namnen —: solventilen och agaspisen, ångturbinen, tändsticksmaskinen (den s.k. komplettmaskinen), kulsprutan, säkerhetständsticken, trefasmotorn.
- 2 1956, New York, ny upplaga 1957, främst kapitlen 16 och 17, "The Fight against Genius" och "The Bureaucratization of the Scientist".

- 3 Part II, Summaries of Case Histories, s. 261 ff.
- 4 N. Wiener. *Materia, Maskiner, Människor, Cybernetiken och Samhället*, Stockholm 1952, s. 126 f., översättning av den amerikanska boken "The Human Use of Human Beings, Cybernetics and Society".
- 5 Patentlagstiftningskommitténs Betänkanden VI, Stockholm 1919, s. 233 ff; SOU 1952: 43 H (Nordiskt Patentsamarbete, s. 72).
- 6 Fig. 1—6 är tagna ur del 3 (Patents) av den tryckta samlingen av hearings hållna i januari 1939 i amerikanska kongressens Temporary National Economic Committee (TNEC) i Washington D.C.
- 7 Diskussion i hearings enligt föregående not, s. 844 f.
- 8 "Ansprache des Herrn Bundesministers der Justiz an die Angehörigen des Deutschen Patentamts vom 30. Juli 1954". *Gewerbl. Rechtsschutz u. Urheberrecht*, München 1954, s. 375.
- 9 Se vidare Nordiskt Immateriellt Rättskydd, 1958, häfte 1, s. 12.
- 10 En definition av begreppet "subsidiary", som används i amerikansk avtalspraxis, är: ett bolag i vilket den aktiemajoritet som berättigar till val av bolagets styresmän, direkt eller indirekt kontrolleras av huvudbolaget eller dess styrelse. Är t.ex. det tyska eller engelska Ford Motor Cos amerikanska patent att anse som patent tillhöriga ett dotterbolag till amerikanska Ford Motor Co? Hur är det med de amerikanska patent som tillhör de enorma — och självständigt arbetande dotterbolagen i Europa för International Business Machine Corp., General Motors, United Shoe Machinery, General Electric? Är t.ex. det holländska Philips' eller det schweiziska Brown-Boveri-bolagets dotterbolag i Amerika att anse som amerikanska storföretag eller utländska företag? osv.
- 11 Jfr t.ex. S. G. Gilfillan, *The Prediction of Technical Change i Review of Economics and Statistics* 1952; J. Schmookler, *The Interpretation of Patent Statistics*; 32 *Journal of the Patent Office Society* (1950), s. 123 ff och *The Utility of Patent Statistics* i 35 *Journal of the Patent Office Society* (1953), s. 407 ff.
- 12 *Inventions and Production* i 25 *The Review of Economic Statistics* 1945, s. 221 f.
- 13 *Internationell Patentstatistik för åren 1885—1904*, Lund 1907.
- 14 *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 13. årgången, november 1910, extrahäfte.
- 15 Tisell sätter patentansökningar i Sverige t.ex. i relation till förändringar i invånarantal, järnframställning, kapitalbildning och officiell prisnivå. Han tror på ett direkt beroendeförhållande mellan uppfinnarverksamhet och konjunktursvängningar. Han tar tackjärnsproduktionen som mått på ett lands industriella utveckling och dess fasta kapitalbildning. (Uppfinnarlandet Schweiz försummas tydligen helt.) Vågrörelser i diskontot och i officiell prisnivå ("Åmarks prisnivå") återspeglar fast kapitalbildning och han tror sig finna att uppfinnarverksamhet — vilken han tydligen anser kan avläsas direkt i antalet inlämnade patentansökningar — följer nära varandra gående kurvor. (Årsmedelvärdet av partiprisnivån åren 1881—1885 är satt till 100.)
- 16 Jfr Departement och Nämnder, årg. 5 1943, nr 4, s. 61 ff; Ett Ämbetsverk i Näringslivets Tjänst, Kungl. Patent- och Registreringsverket 50 år, Sthlm 1950, s. 9 ff; *The Nordic Patent Offices* i Nordiskt Immateriellt Rättskydd, årg. 27, 1958, häfte 1, s. 11 ff.
- 17 a.a., s. 12. Falk finner att den största procentuella "patentaktiviteten" bland dessa nationer finns i Schweiz, Sverige, Västtyskland, Belgien i nämnd ordning. Denna typ av statistik — som i

princip är lik den i fig. 1 angivna amerikanska metoden — är inte helt tillförlitlig om man vill dra några andra slutsatser än de absoluta, inte inbördes jämförda siffervärdena tillåter.

- 18 Jfr i detta sammanhang t.ex. den amerikanske matematikern *Norbert Wiener's* ord i hans bok "Materia, Maskiner, Människor" (originaltitel: *The Human Use of Human Beings, Cybernetics and Society*), Stockholm 1952, s. 40: "...att åberopa befruktande tekniska nyheter och vetenskapliga idéer som grund för de påtagliga uppfinningar som allmänheten får del av är endast att flytta frågan om tillfälligheternas statistiska betydelse för uppfinnandet ännu längre tillbaka. På detta högre plan måste uppfinningar säkerligen alltid betraktas som i viss mening tillfälliga och beroende av slumpen. De är sällsynta händelser i ett system som vi förstår för litet av för att våga tillämpa vare sig sannolikhetsteori eller statistiska metoder på."

Kap. 5

- 1 Närmare härom i Nordiskt Industriellt Rättsskydd NIR 1937, s. 1 ff: *G. Schoenberg*, Die Angestelltenerfindung nach österreichischem Recht.
- 2 Investigation of Government Patent Practices and Policies, Report and Recommendations of the Attorney General to the President, US Department of Justice, vol. I—III, Washington 1947.
- 3 *H. T. Forman*, Patents, Their Ownership and Administration by the United States Government, New York 1957.
- 4 Patentlagstiftningskommitténs Betänkanden VI, Förslag till Lag om Patent M.M., Stockholm 1919, s. 236 ff, 535 ff.
- 5 *H. Billström*, Carl Egnér, skaparen av Televerkets Linjebyggnadssystem, TELE 1957, s. 108 ff. *C. Egnér*, Tjänsteman och patenträtt, Industritidningen Norden, 8 och 15 mars 1907, s. 737 och 81 ff. Egnér hade tänkt sig följande ersättning: om uppfinnarens tjänstgöring "direkt eller indirekt föranlett uppfinningen", en tredjedel av det värde som den beräknas ha för televerket; om uppfinnarens tjänstgöring inte har med uppfinningen att skaffa men likväl berör televäsendet, två tredjedelar av värdet; a.a., s. 82.
- 6 Jfr *Folke Schmidt*, Arbetsrätt, Norstedts Juridiska Handbok, femte upplagan, s. 492 ff.
- 7 Den tyska lagens definition lyder i översättning: "Bundna uppfinningar (tjänsteuppfinningar) är uppfinningar gjorda under pågående anställningsförhållande, vilka antingen 1. framkommit ur den verksamhet som är ålagd arbetstagaren i företaget eller den offentliga förvaltningen, eller 2. väsentligen beror på företagets eller den offentliga förvaltningens erfarenheter eller arbeten" (§ 4, mom. 2).
- 8 SOU 1942:6, Handelsdepartementet, Utredning rörande den Tekniskt-vetenskapliga Forskningens Ordning I, Sthlm 1942, s. 8.
- 9 *W. B. Harris*, The Electronic Business, Fortune 1957, s. 226.
- 10 Les Prix Nobel en 1956, Stockholm 1957, s. 100.
- 11 Fermi hade då redan avlidit och en av meduppfinnarna Pontecorvo flytt till Ryssland, Amaldi var i Italien, Rasetti och Segré i USA.
- 12 Selected Topics from the Argonne News, Lemont, Illinois, november 1957, s. 16 f.
- 13 En stor svårighet orsakas bl.a. av den omständigheten att med hänsyn till de många hemliga områdena inom atomenergitekniken en uppfinnings verkliga nyhetsvärde oftast endast kan bedömas av atomenergikommissionen (och inte av patentverket). Därigenom fungerar kommissionen på detta område i strid med patentlagen som officiellt nyhetsgranskningsorgan.

Kap. 6

- 1 En värdefull överblick över lagsarbetet inom Beneluxstaterna ges av *Sara Falk* på basis av ett föredrag av prof. M. L. Frédéricq i Svensk Juristtidning, februari 1958, s. 116 ff.
- 2 Tidigare diskussion i svensk litteratur: *A. Hasselrot*, Om skandinavisk samverkan på det industriella rättsskyddets område, i Arkiv för patent-, mönster- och varumärkesskydd 1919, s. 4 ff, 17 ff. Därefter *Grandjean*, De la fusion des administrations scandinaves de la propriété industrielle, i La Propriété Industrielle 1928, s. 44 ff, *H. Khennet*, Om ett gemensamt nordiskt patentverk, i Nordiska tankar, Stockholm 1939, s. 54 ff och *C. A. Hult*, Skandinavisk patentunion, i Industritidningen Norden, 1946, s. 13.
- 3 Synpunkter på det industriella rättsskyddet i Industritidningen Nordens bilaga Svensk Tidskrift för Industriellt Rättsskydd 1930, s. 330 ff.
- 4 Europarådet är ett organ för samarbetet mellan länderna Belgien, Danmark, Frankrike, Tyskland, Grekland, Irland, Island, Italien, Luxemburg, Nederländerna, Norge, Saar, Storbritannien, Sverige och Turkiet.
- 5 För att finna sig tillrätta i denna teknikens encyklopedi kan man i USA använda patentverkets "Definition Bulletins", som ger upplysning beträffande de viktigaste facktermerna i den använda terminologin.
- 6 Återgiven i tysk översättning som bilaga F i *E. Reimer*, Europäisierung des Patentrechts, München 1955, s. 227 ff.
- 7 Gewerbl. Rechtsschutz u. Urheberrecht, Auslandsteil, maj 1956, s. 195 ff.
- 8 En lösning vore här att sluta ett multilateralt avtal om ömsesidigt upphävande av utövningstvånget för patenterade uppfinningar mellan medlemsländerna i stil med de bilaterala avtal av detta slag som t.ex. Tyskland slutit med Schweiz (1892), USA (1909) och

- Grekland (1925). Jfr även *F. Neumeyer*, Patent på Europamarknaden i Arbetsgivaren, december 1958.
- 9 För värdefull allmän information om europamarknadens struktur och verkningar på företag, jfr *W'. Paves*, Europamarknaden och företaget. (SNS), Stockholm 1958.
  - 10 *B. Carlsen* i NIR 1933, s. 6 ff; NIR 1949, s. 137 ff.
  - 11 *A. J. Bryn* i NIR 1934, s. 19 ff; *J. Helgeland* i NIR 1949, s. 146 ff; *O. E. Bendixen* i NIR 1951, s. 31 ff.
  - 12 Industritidningen Norden 1937, s. 76 och NIR 1949, s. 153 ff.
  - 13 *Å. v. Zweigbergk*, Lagstiftningen om Mönsterskydd i Ett Ämbetsverk i Näringslivets tjänst 1941, s. 181 ff, spec. 187, och *S. Ljungman*, Utvidgat Mönsterskydd? i NIR 1956, s. 1 ff.
  - 14 *S. Ljungman* a.a., s. 9.
  - 15 A.a., s. 2 f.
  - 16 NIR 1943, s. 81 ff, spec. 88.

Kap. 7

- 1 *R. Vernon*, The International Patent System and Foreign Policy, study No 5, of the Subcommittee on Patents, Trademarks and Copyrights of the Committee on the Judiciary, U.S. Senate, 85th Congress, 1st session, pursuant to S. Res. 55, Washington 1957, s. 5.
- 2 Jfr t.ex. 'The Organisation of Applied Research in Europe, the United States and Canada (April 1954). Projects Nos. 81, 82, 83. Volume I. A comparative study. Volume II. Applied research in Europe. Volume III. Applied research in the United States and Canada. vidare OEEC, Project no. 191, Proceedings of the Conference held at Nancy, 11th—13th October 1954, The Organisation of Applied Research in Europe, Part IV (Research and Patents) 1955, s. 219 ff.
- 3 Die Anwendung des Vertrages über die Gründung der ESKS während der Übergangszeit, Luxemburg 1958, s. 196.

- 4 På många väsentliga samarbetsområden har man börjat studera möjligheterna till bättre anpassning av den nationella lagstiftningen, bl.a. inom försäkringsrätt, arbetsrätt, bolagsrätt och patenträtt.
- Jfr patenträtten och varumärkesrätten *F. Neumeyer*, Patent på europamarknaden i Arbetsgivaren, december 1958 och Varumärken på europamarknaden, januari 1959.
- 5 Främst sådana som rör mät- och registreringsinstrument, helt nya konstruktionsmaterial som tål hög värme, korrosion och radioaktiv strålning, konstruktioner till skydd mot sådana strålning och anordningar för regeneration av bränslen. Dessa områden för nya patenterbara uppfinningar är utan tvivel stora.
- 6 Svensk litteratur: *E. Rhenman*, Atomarbetet i fjorton länder (SNS), Stockholm 1958. *R. Sandler*, Internationellt atomenergisamarbete (KF), Stockholm 1958. Det svenska atomarbetet, Nuläge och Framtidsperspektiv (SIF, SAF), Stockholm 1958.
- 7 Jfr t.ex. *P. H. Hay* — *S. Ed*, Atomic Energy-Patents — Patent Aspects of Domestic Law, Euratom and the International Atomic Energy Agency i 56 Michigan Law Review 1958, s. 770 ff; *H. J. Habu*, Euratom: The Conception of an International Personality, 71 Harvard Law Review, april 1958, s. 1001 ff; *Stefan A. Riesenfeld*, Patent Protection and Atomic Energy Legislation, 46 California Law Review, mars 1958, s. 40 ff.
- 8 Jfr *H. Holm*, Internationellt Företags-samarbete på atomområdet i Industriförbundets Meddelanden 1958, nr 4, s. 127 ff.
- 9 Exempel: stadgarna för Österreichische Studiengesellschaft für Atomenergie GmbH i Wien, återgivna i Atomwirtschaft, Düsseldorf, januari 1958, s. 13.
- 10 Avtalets franska text återgiven i La Propriété Industrielle, November 1957, s. 209 ff. Det tycks emellertid ännu råda stor oklarhet om NATO:s patentpolitik. Bestämmelsen att uppfinningar som gjorts av personer i NATO:s tjänst "tillhör" NATO täcker tydligen inte de många andra praktiska fallen, som t.ex. när en medlem av en teknisk NATO-kommitté gjort en patenterbar uppfinning eller när organisationen erhållit någon patenträtt utifrån.
- Jfr *G. N. Robillard*, Governmental Patent Administration, Policy and Organization in The Patent, Trademark, and Copyright Journal of Research and Education, vol. 1, december 1957, nr 2, s. 270 ff, spec. 279 .
- 11 De sex Euratom-länderna samt Danmark, Sverige, England, Schweiz och Österrike.
- 12 Institutets eget bidrag fixeras till 4 miljoner avräkningsenheter, bestämda av europeiska betalningsunionen, f.n. i USA-dollars. Patentkostnaderna ingår i programmets gemensamma budget. Varje avtalspart är för patent av detta slag berättigad till en enkel gratislicens för alla icke-kommersiella ändamål (t.ex. för forskning). För kommersiella licenser utgår royalty, överenskommen i individuellt avtal efter godkännande av den s.k. Haldenkommittén. Av royaltyinkomsterna delas nettot mellan avtalsparterna i proportion till parternas bidrag till det gemensamma programmets kostnader.
- 13 De flesta Euratomnationerna har tidigare bilaterala avtal om atomenergi, t.ex. med England och medlemslandet Holland t.ex. med Norge. Dessa avtal indrages icke i Euratoms patentutbyte.
- 14 Denna domstol har under 6 års verksamhet avgivit ett 70-tal utslag, däribland ett fåtal på patentområdet.
- 15 Härigenom kommer uppfinnare även i länder utanför Euratom mer eller

- mindre frivilligt att bidra till organisationens arbete om de söker patentskydd i ett medlemsland.
- 16 De olika patentverken i Euratomländerna har redan utarbetat formulär, vilka tillställs patentsökande på atomenergiområdet i respektive medlemsland. Det tyska formuläret hänvisar t.ex. till Euratomavtalets artiklar 16 och 221.
  - 17 Jfr *K. Pfanner*, *Der gewerbliche Rechtsschutz im Euratomvertrag*, *Neue Juristische Wochenschrift*, 10. Jahrgang, 1957, s. 1460 ff, vidare *G. Finnis*. *Der technische Informationsaustausch und das Patentrecht im Euratomvertrag*, *Geewrbl. Rechtsschutz u. Urheberrecht, Auslandteil*, december 1958, s. 554 ff.
  - 18 EURATOM Cooperation Act (Public Law 85-846), artikel 4 (e). President Eisenhower motiverade nödvändigheten av detta märkliga steg i ett budskap till kongressen den 23 juni 1958 bl.a. med att amerikansk reaktorforskning, -utveckling, -provning och -byggande nu nått så långt att beprövade typer finns färdiga för kommersiell exploatering i ett gemensamt program för reaktorer i stort format.
- USA:s finansiella bidrag består av ett engångslån på 350 miljoner dollar för byggandet av åtta reaktorer med en totalprestation av en miljon KW samt ett löpande tillskott av 10 miljoner dollar per år i fem år framåt.
- 19 Patenträtten, speciellt licensrätten, är i Tyskland en gren av privaträtten som av tradition aldrig försumrats av myndigheter, domstolar och vetenskap. I viss mån gäller detta även Holland.
  - 20 Det sistnämnda är fallet i Sverige, Danmark och Tyskland och delvis i Finland, Holland och Schweiz. Jfr kapitel 4.
  - 21 Behovet av en sammanslagning av allt kunskapsstoff främjas inom atomenergiområdet sannolikt av att gränserna mellan vetenskapliga arbetsresultat och deras tillämpning, t.ex. i reaktor- och isotopteknik, ofta är flytande.
  - 22 Viktigaste undantaget är Västtyskland, där parlamentarisk enhet ännu icke har kunnat vinnas om olika lagsförslag. I de länder där patentfrågorna är lagreglerade rör bestämmelserna bl.a. specialbehandling av uppfinningar på atomenergiområdet inför patentmyndigheten, frågan om nyttjanderätt och ersättning för uppfinningar gjorda av anställda i statliga organisationer och institut, anmälningsskyldighet för militära uppfinningar, hemlighållande av och tvångslicens för vissa uppfinningar, liksom frågor om patentskydd utomlands.
  - 23 Exempel: kommissionens nämndärende *In re Kerner*, 31 januari 1958, i 116 United States Patent Quarterly 268, sammandrag på tyska i *Geewrbl. Rechtsschutz u. Urheberrecht Auslandteil*, nr 6, juni 1958, s. 300.
- Vid nyhetsgranskning av en erbjuden uppfinning på atomenergiområdet, då ersättning krävs av sökanden, tar kommissionen hänsyn även till sådana kunskaper, som inte varit tillgängliga för patentverket eller allmänheten, men i stort sett varit kända för kommissionen.
- 24 Några av de internationella patentproblemen på den amerikanska sidan beskrivs av *M. Axelrad* och *S. Kurland* i en artikel *Some International Aspects of Patents in the Field of Atomic Energy* i *Journal of the Patent Office Society*, juni 1958, s. 387 ff.
  - 25 SFS 1956, nr 306. Frågan om eventuellt hemlighållande av uppfinningar på detta område av betydelse för försvaret faller under "lagen den 29 november 1946 med särskilda bestämmelser om uppfinningar av betydelse för försvaret".
  - 26 För att tillsammans med andra kunna bearbeta vetenskapliga eller industriella problem har Atomenergi träffat ett stort antal separata samarbetsavtal,

främst rörande uranprospektering, kärnvetenskapligt målbunden forskning och tekniska nykonstruktioner. Avtalen är i regel baserade på "lika insats från båda parter", men Atomenergi har genom mer än sex års egen konstruktionsverksamhet bl.a. samlat värdefullt reaktortekniskt know-how. En del viktiga tillverkningar har överlämnats till svenska industriföretag och tekniska verk. Överenskommelser finns med bl.a. Asea, Nydqvist & Holm, Kohlsva Jernverk, AB Svenska Metallverken, AB Bofors, Försvarets Forskningsanstalt, Kungl. Vattenfallsstyrelsen, Svenska Diamantbergborrningsaktiebolaget och Centrala Flygverkstäderna i Malmslätt. De flesta avtalsparterna är samtidigt aktieägare i Atomenergi.

27 SIF-avtalet mellan Svenska Arbetsgivarreföreningen och Svenska Industritjänstemannaförbundet har reviderats den 28 februari 1958 och på arbetsgivarsidan godkänts av ett antal branschsammanlutningar, på arbetstagesidan saknas godkännandet genom Sveriges Akademikers Centralorganisation (SACO).

28 Avtalet genombryter de bestämmelser som hittills varit gällande för rådgivande ingenjörer (och arkitekter), anslutna till Svenska Teknologföreningen och de till denna hörande riksföreningarna för olika civilingenjörskategorier. Enligt dessa normer bibehåller den anlitade sakkunnige personen eller firman äganderätten till de av denna under uppdragets fullföljande gjorda uppfinningarna eller metoder, ritningar, mönster, modeller, utlåtanden, beskrivningar, beräkningar, specifikationer osv. Den sakkunnige får fritt föfoga över och utnyttja dessa produkter av sin verksamhet eller andra ändamål och uppdragsgivaren får icke utnyttja dem i vidare utsträckning eller för flera utföranden än som överenskommits, ej heller låta annan bruka dem (Allmänna Arvodesnormer för Rådgivande In-

genjör- och Arkitektverksamhet, Svenska Teknologföreningens Handbok 75, kap. II. Allmänna bestämmelser, s. 3). Normalavtalet ger dels AB Atomenergi större rätt än enligt Teknologföreningens Arvodesnormer, dels förlorar konstruktören (leverantören) sin ensamrätt samtidigt gentemot staten i sin helhet, dvs. främst gentemot Vattenfallsstyrelsen. I England tillhör nyttjanderätten till av statstjänstemän gjorda uppfinningar inom regeringens intressefält (within the Government's field of interest) *samtliga* regerings-departement, s.k. free Crown user.

Kap. 8

- 1 Sådana tvångslicenser beviljades av svenska domstolar i relativt stor omfattning under andra världskriget. Patenthavarna var då mest utländska företag, som under avspärrningstider av olika skäl inte kunde utöva sina uppfinningar i Sverige. Jfr *F. Neumejer*, Tvångslicens, Om lagstiftning och rättstillämpning i vissa länder, Nordiskt Immateriellt Rättsskydd NIR 1954, s. 169 ff, spec. 173.
- 2 Den brittiska sedvanerätten tillåter — i motsats till amerikansk rätt — att en patenthavare ålägger avtalspart ett fast detaljhandelspris för en patenterad vara och tvingar alla som känner till detta villkor att iaktta det bundna priset (*Chloride Electrical Storage Co Ltd v. Silvia Wireless Stores*, 48 Reported Patent Cases 468, 1931).
- 3 Företagen slapp emellertid de av statsåklagaren begärda åtgärderna, såsom upplösning av det viktigaste företaget (*Hartford Empire Co*), expropriation av alla patent utan ersättning och ogiltigförklarande av samtliga licensavtal. För närmare detaljer jfr *F. Neumejer*, Patentkarteller, Stockholm 1947, kapitel 1, s. 19 ff.
- 4 Jfr *F. Neumejer*, Monopolkontroll i USA, Stockholm 1951, s. 120 f.

- 5 RCA har på vissa specialområden patentlicensavtal även med svenska företag som Telefon AB L M Ericsson och Asea.
- 6 RCA:s royaltynkomster från inhemska tillverkare av radioapparater mellan 1952 och 1956 anges i åtalsskriften vara mer än 96 miljoner dollar.
- 7 I november 1958 följde ett ytterligare antitruståtal mot General Electric, Westinghouse, Philips och 13 co-conspirators som angriper den kanadensiska patentpoolens verkningar på amerikansk utrikeshandel.
- 8 US District Court, Southern District of New York, civil no. 97—38 United States v. Radio Corporation of America, Final Judgment, 28 oktober 1958.
- 9 "Enforcement Policy of the U.S. Department of Justice" inför Institute on the Antitrust Laws, Southwestern Legal Foundation, Dallas, Texas.
- 10 De ekonomiska värden som här skall bevakas är mycket stora. De årliga kostnaderna för industriforskning har från 1938 till 1956 stigit från omkring 300 miljoner till 6,1 miljarder dollar, trots att vissa amerikanska industrigrenar, speciellt livsmedels-, olje-, metall-, pappers- och gummiindustrierna, fortfarande inte lär lägga ned några större belopp på forskning.
- 11 Antitruståtalet av 1952 ledde 1956 till förlikning inför domstol, där gränsdragningen för forskningen mellan de bägge företagen åter slopades.
- 12 Westinghouse Electric Corp. och Sylvania Electric Products Co i målet United States v. General Electric Co et al (1949).
- 13 *A. Kellermann*. Die gewerblichen Schutzrechte im Gesetz gegen Wettbewerbsbeschränkungen (I. Teil) i *Wirtschaft und Wettbewerb Jahrgang 8*, November 1958, s. 643—657.
- 14 A.a. 643.
- 15 Den svenska lagen av den 18 juni 1925 "om undersökning angående monopolistiska företag och sammanslutningar" hade endast bestämt att särskilda sakkunniga *från fall till fall* skulle utses att undersöka dylika konkurrensbegränsningar (lagen tillämpades endast i 6 fall). Lagen angav varken något lämpligt permanent kontrollorgan eller stadgade något om exekutiva befogenheter för den tillfälliga undersökningsmyndigheten eller Kungl. Maj:t.
- 16 Åndsretten, Oslo 1936, Åndsretten og konkurranretten, § 58, Åndsrettighetene og Trustloven, s. 566 ff, spec. 571 f.
- 17 Jfr *F. Neumeyer*. Missbruk av patenträtt genom bestämmelser i licensavtal, Nordiskt Industriellt Rättsskydd NIR, januari 1939, 3, s. 140 ff. spec. 147.
- 18 Kartellregistret nr 92, 93, 94, 106, 107, 166, 168, 172.
- 19 Rationaliseringskarteller enligt denna lag är tillåtna, om det kan bevisas att de rationaliserar lönsamheten och att de är skickade att väsentligt öka de deltagande företagens prestationsförmåga eller ekonomi i tekniskt, företagsekonomiskt eller organisatoriskt avseende och härigenom förbättra behovstäckningen.
- 20 SOU 1950: 10 H, Den svenska elbranschens kapacitet och konkurrensförhållanden, s. 102 ff.
- 21 Jfr arbeten av *G. H. Bodenhausen* (Holland), *N. Gozzen* (Belgien), och *A. Spengler* (Tyskland). Jfr särskilt *Gewerbl. Rechtsschutz u. Urheberrecht*, 1958 eller *Industrial Property Quarterly*, Bern 1958.

Studier och debatt

- 1953: 1 *Anda och trivsel i företaget* av *Torgny T. Segerstedt*
Sammanfattning av "Människan i industrisamhället. Del I" kr 4: —
- 1953: 2 *Konjunkturpolitik under debatt* av *Ulrich Herz*
Sammanställning med studiehandledning av professor Erik
Lundbergs kända verk ..... Utgången
- 1953: 3 *Kvinnor i industriarbete* av *Andreas Lund* ..... kr 4: —
- 1953: 4 *Företaget och pressen* av *Arne Lundmark* ..... kr 4: —
- 1954: 1 *Ändrad företagsbeskattning* ..... Utgången
- 1954: 2 *Automation* — del I. De tekniska framtidsutsikterna .... Utgången
- 1954: 3 *Automation* — del II. De ekonomiska och sociala framtids-
utsikterna ..... Utgången
- 1954: 4 *Företagsbeskattning och konjunkturer* ..... kr 4: —
- 1954: 5 *Gruppdynamik och ledarskap* av *Joachim Israel* ..... kr 4: —
- 1955: 1 *Företaget och kommunen* ..... kr 4: —
- 1955: 2 *Skola och näringsliv i Sverige och USA*
Skolreformen och näringslivet. Diskussioner i SNS arbets-
grupper 1952—1955
Skola, yrke, samhälle i USA av *Gunnar Helén* ..... kr 4: —
- 1955: 3 *Sverige och världshandeln* ..... kr 5: —
- 1955: 4 *Industrifolk på fritid* av *Torgny T. Segerstedt*
Sammanfattning av "Människan i industrisamhället. Del II" kr 4: —
- 1956: 1 *Näringslivets folk i riksdagen*
Politiskt intresse — ett företagarintresse av *Folke Petrén*
Industrins, handelns och hantverkets folk i riksdagen 1920—
1953 av *Lennart Bodström* ..... kr 4: —
- 1956: 2 *Näringslivet planerar för framtiden*
Föredrag och diskussioner vid företagsledarkonferensen 1956 kr 5: —
- 1956: 3 *Företagsvinster — ett samhällsintresse?*
En kort orientering om vinsterna och deras plats i det eko-
nomiska livet av *Göran Albinsson* ..... kr 4: —
- 1956: 4 *Fri handel i Europa*
Rapport från en arbetsgrupp inom OEEC ..... kr 4: —
Följande årgångar — se omslagets utsida

Studier och debatt

— SNS populära småskriftserie — presenterar sammanfattningar av större utredningar, uppsatser, redogörelser för småutredningar, konferenser etc. i aktuella ämnen. Minst fyra nummer per år utkommer i serien. Prenumerationspriset är 15 kr.

Tidigare årgångar — se omslagets insida

- 1957: 1 **Ekonomiska unioner**
En översikt över den ekonomiska integrationens förutsättningar och verkningar av *Staffan Burenstam Linder* kr 4:—
- 1957: 2 **Utbildning av chefer och experter i företagen**
Föredrag och diskussioner vid SNS konferens i Saltsjöbaden februari 1957 ..... kr 5:—
- 1957: 3 **Sverige och Europamarknaden**
Föredrag och diskussioner vid konferens i Saltsjöbaden oktober 1957 ..... kr 4:—
- 1957: 4 **Ideologi för näringslivet?**
En samling debattinlägg ..... kr 5:—
- 1958: 1 **Växandets ekonomi**
Föredrag vid företagsledarkonferens i Tylösand juni 1958 kr 5:—
- 1958: 2 **Enhetsskola — mångfaldsskola**
Debattinlägg av *Lenmart Husén* och *Göte Rudvall* ..... kr 6:—
- 1958: 3 **245 storföretagsledare**
Regionalt och socialt ursprung, utbildning och karriärväg av *Gunnar Malmenström* och *Bo Wiedenborg* ..... kr 5:—
- 1958: 4 **Patent**
Reflexioner kring patentinstitutionens uppkomst, utveckling och ställning i vår tid.
Av *Fredrik Neumeyer* ..... kr 6:—

Säljes i bokhandeln eller direkt från SNS, Sköldungagatan 2, Sthlm Ö.

Tel. 23 25 20 • Postgiro 35 62 60.